

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPÁNOVSKÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevýžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábková 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPČ-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 4/2006 ROČNÍK XXX

STR.

SVĚTOZOR	2
BLÍZKÝ VÝCHOD A CHAOS JAKO NEJVĚTŠÍ FORMA STAVU VĚCÍ / -zz-	3
BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT	
IZRAEL A PALESTINA	
PALESTINA: ČEKÁNÍ NA BUDOUCNOST / Jan Fingerland	4
IZRAEL A PALESTINA VE VÍRU ZMĚN / Marek Čejka	7
VLÁDA HAMÁSU: MÍR, NEBO TŘETÍ INTIFÁDA? / Filip Moravec	9
IZRAELSKÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 2006 / Martin Kubeček	11
MUSLIMSKÉ BRATŘSTVO V PROMĚNÁCH ČASU / Jaroslav Bureš	13
VOJENSKÁ CHARAKTERISTIKA DRUHÉ INTIFÁDY / Jan Eichler	15
SEBEVRAŽEDNÉ ÚTOKY / Zdeněk Kalvach	17
IRÁK	
IRACKÉ PARLAMENTNÉ VOLBY / Nataša Kubíková	19
ÍRÁN	
ÍRÁN NA CESTĚ KE KONFLIKTU? / Cyril Bumbálek	22
SÝRIE	
SÝRIE: OCHROMENÁ DIKTATURA / Tomáš Raděj	25
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA	
ČESKO DĚLÁ RADOST IZRAELI / Břetislav Tureček	27
ZEMĚMI SVĚTA	
PŘETVÁŘENÍ NEJVYŠŠÍHO SOUDU V USA / Jiřina Rybáčková	28
KRVAVÉ DIAMANTY: SUROVINOVÉ POZADÍ KONFLIKTU V SIERĚ LEONE / Filip Černoch	30
DISKUSE: MÍSTO ČESKA VE SVĚTĚ	
ZACHYTIT PROMĚNU SVĚTA / Cyril Svoboda	33
VZTAHY A PROBLÉMY	
STARNU Tie POPULÁCIE A DŮCHODKOVÁ POLITIKA EÚ / Juraj Draxler	35
AUTORITÁRSKÉ REŽIMY V BÝVALÉM SSSR: KLASIFIKACE, PŘÍČINY VZNIKU, PERSPEKTIVY / Jaroslav Šimov	37
VOLNÁ TRIBUNA	
METAFORICKÉ PLAKÁTY EVROPY / Petr Drulák	40
RECENZE	
SETKÁNÍ ISLÁMU A DEMOKRACIE / Iva Mizerová	42
MINULOST, SOUČASNOST A SMĚROVÁNÍ BLÍZKOVÝCHODNÍHO KONFLIKTU / Jan Fingerland	43
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	44

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Národnostní menšiny a menšinové národy v Evropské unii ► Mezi asimilací a multikulturalismem ► Rakousko a jeho menšiny ► Baskové vs. Španělé – nevřešený konflikt ► Turecká menšina v Bulharsku a její role při vstupu země do Evropské unie ► Nezávislost po gibraltarsku: střet nacionalismu v koutě Evropy ► Mezinárodní trestní soud – reálně fungující instituce ► Zvláštní akcionářská práva – omezení pro volný pohyb kapitálu v Evropské unii

1. – americký prezident George W. Bush navštívil Afghánistán. Přiznal, že čtyřleté pátrání po vůdci al-Káida Usámu bin Ládini je zatím neúspěšné.

1. – Rada Evropy zveřejnila zprávu o stavu vyšetřování údajných vězení CIA v Evropě. Vyplyvá z ní, že některé členské státy Rady Evropy, jako Polsko, Gruzie, Itálie, Makedonie, Litva, nebo Bosna a Hercegovina, při vyšetřování nespolupracují.

1. – kosovský premiér Bajran Kosumu rezignoval kvůli potížím s prosazováním svých politických rozhodnutí při jednáních s politickými stranami.

1.–3. – pobýval americký prezident George W. Bush na návštěvě v Indii. Spojené státy a Indie při této příležitosti uzavřely dohodu o spolupráci v oblasti indického jaderného programu.

2. – ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov prohlásil na tiskové konferenci politický proces obnovy Česka za ukončený. Podle jeho slov je nyní prioritou nastartovat ekonomický rozvoj republiky.

2. – policisté v Keni uskutečnili záťah proti sdělovacím prostředkům, při kterém bylo zatčeno několik novinářů; deníku The Standard a televizní stanici KTN byla zakázána činnost. Důvodem byly články a reportáže popisující korupci v nejvyšších politických kruzích.

3. – ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov přijal v Moskvě delegaci palestinského hnutí Hamás vedenou exilovým politickým vůdcem Chálidem Mišálem. Jednalo se o první přijetí této organizace na vysoké úrovni ze strany některé ze světových mocností.

3. – Evropská unie rozhodla, že do pěti let má být každému uživateli internetu v rámci pomyslné Evropské digitální knihovny dostupné nejméně šest milionů knih, dokumentů, rukopisů, filmů a dalších děl evropské kultury.

3. – byla zveřejněna zpráva poradců ruského prezidenta Vladimíra Putina, z které vyplývá, že Irán vyvine nejpozději do roku 2011 jadernou zbraň. Ruští experti odhadují, že Irán ji nepoužije a ani nepředá jiné zemi či teroristické organizaci.

4. – americký prezident George W. Bush navštívil Pákistán. Hlavními

temáty jeho rozhovorů bylo potírání terorismu a ekonomický rozvoj. 5. – katarská televizní stanice al-Džazíra zveřejnila prohlášení druhého muže al-Káida Ajmána Zawahíriho, který odsoudil urážku proroka Mohameda v evropském tisku, vyjádřil podporu radikálnímu palestinskému hnutí Hamás a vyzval ke svaté válce za návrat palestinských území do rukou Palestinců.

5. – Irán pohrozil, že pokud bude Rada bezpečnosti OSN projednávat jeho jaderný program, zahájí ve velkém obohacování uranu.

6. – kuvajtský parlament přijal liberálnější tiskový zákon, který zakazuje uvěznění novinářů a spisovatelů před konečným rozhodnutím nejvyššího soudu, pokud dotýčný nezaútočil na náboženství.

6. – nový palestinský parlament se sešel ke svému prvnímu zasedání. Zrušil přitom všechna rozhodnutí, která na své poslední schůzi učinil předchozí parlament, mezi něž patřilo například jmenování členů dosavadního vládního hnutí al-Fatah do klíčových úřadů samosprávy, stejně jako například vytvoření ústavního soudu.

8. – OSN varovala, že v severovýchodní Africe je hladomorem ohroženo 11 milionů lidí.

8. – americký Kongres definitivně schválil platnost protiteroristického zákona zvaného Patriotic Act. Čtrnáct bodů v něm obsažených na bylo trvalé platnosti, zbylé dva byly prodlouženy o další dva roky.

9. – španělský premiér José Luis Zapatero prohlásil, že Španělsko otevře od 1. května svůj pracovní trh pro nové členy Evropské unie.

10. – úřadující izraelský premiér Ehud Omert prohlásil, že východní hranice židovského státu bude tvořit tzv. bezpečnostní bariéra, kterou Izrael buduje na okupovaném břehu Jordánu. Izrael si hodlá ponechat velké bloky osad a rozšířit je, Jeruzalém má zůstat jednotný, přičemž Palestinci nemohou počítat s kontrolou Chrámové hory s mešitou al-Aksá. Předseda nového palestinského parlamentu na prohlášení reagoval slovy, že izraelské záměry porušují veškeré mezinárodní rezoluce a že Olmertův plán je vyhlášením války Palestincům.

11. – bývalý jugoslávský prezident Slobodan Milošević zemřel ve své haagské cele. Nařízená soudní pitva vyloučila, že by byl otráven.

11. – francouzští studenti zahájili protesty proti vládnímu návrhu zá-

kona o pracovních smlouvách pro začínající zaměstnance (CPE), podle kterého mj. může zaměstnavatel propustit přijatého uchazeče do 26 let během dvou let bez udání důvodů. Nepokojí byla ochromena řada univerzit, protesty pokračovaly celý měsíc.

16. – Litva vyzvala instituce Evropské unie, aby se vyjádřily k jejímu záměru přijmout k 1. lednu 2007 euro.

16. – byl zveřejněn dokument Bílého domu, podle kterého jsou Spojené státy navzdory zkušenostem z Iráku připraveny k „preventivním útokům“ proti těm, kteří je ohrožují, a to i bez případných spojenců. Za hlavní hrozby dokument označuje Irán, Severní Koreu, Čínu, stejně jako oslabování demokratických principů v Rusku.

19. – proběhly prezidentské volby v Bělorusku. Dosavadní prezident Alexander Lukašenko při nich získal 82,2 procenta hlasů. Volby doprovázely desetitisícové demonstrace organizované opozicí. Evropská unie prohlásila volby jako zmanipulované; 500 pozorovatelů OBSE označilo jejich průběh za nedemokratický.

21. – zakladatel peruánského povstaleckého Revolučního hnutí Tú-pak Amaru Víctor Polay Campos byl odsouzen protiteroristickým soudem ke 32 letům vězení. Stejně vysoký trest dostal i jeho zástupce Miguel Rincón.

22. – ekvádorská vláda vyhlásila v pěti provinciích výjimečný stav v souvislosti s protesty Indiánů proti dohodě o volném obchodu, kterou uzavřel Ekvádor se Spojenými státy.

22. – v Mexico City skončilo čtvrté světové fórum o vodě. Politická debata se týkala zejména zařazení práva na přístup k vodě mezi základní lidská práva. Podle účastníků fóra by se s vodou nemělo zacházet jako s běžným obchodním artiklem.

23. – předsedkyně vládního Indického národního kongresu Sonja Gándhiová se vzdala poslancekého mandátu poté, co byla kritizována za své mimoparlamentní aktivity.

23.–24. – se v Bruselu konal summit Evropské unie. Z iniciativy české diplomacie přijali jeho účastníci deklaraci o situaci v Bělorusku, jež obsahuje nové sankce vůči diktatorskému režimu prezidenta Alexandra Lukašenka.

24. – policejním zákrokem proti opozičním demonstrantům stanujícím na Rijnovém náměstí v Minsku skončil několikadenní protest proti ohlášenému vítězství Alexandra Lukašenka v prezidentských volbách. Policie v této souvislosti zatkl stovky demonstrantů.

24. – indický premiér Manmóhan Singh nabídl Pákistánu „dohodu o míru, bezpečnosti a přátelství“. Islámábád návrh přivítal, požadoval však, aby v centru dohody stála otázka Kašmíru.

25. – bylo zveřejněno, že pět stálých členů Rady bezpečnosti OSN se ani po dvou týdnech nedokázalo dohodnout na tom, jak reagovat na iránský jaderný program.

26. – v předčasných parlamentních volbách na Ukrajině zvítězila opoziční Strana regionů bývalého premiéra Viktora Janukovyče. Na druhém místě skončil Blok Julie Tymošenkové, a teprve na třetím koalice Naše Ukrajina prezidenta Viktora Juščenka.

27. – se konaly dosud největší protesty proti navrhovaným opatřením francouzské vlády na boj s vysokou nezaměstnaností. Do ulic vyšly statisíce lidí, stávkovala železnice, v Paříži nevyšel denní tisk.

28. – se konaly předčasné parlamentní volby v Izraeli. Vítězem se stala centristická strana Kadima úřadujícího premiéra Ehuda Omerta, která získala 29 křesel. Jako druhá se s 19 mandáty umístila levicová Strana práce.

28. – palestinský parlament vyslovil důvěru nové vládě premiéra Ismáíla Haníji, který je považován za umírněného politika. Vládu tvoří 24 členů, kteří jsou vesměs všichni členy hnutí Hamás.

31. – francouzský prezident Jacques Chirac prohlásil, že podepíše sporný zákon o pracovních smlouvách pro začínající zaměstnance (CPE). Zároveň vyzval vládu a parlament k jeho okamžité úpravě, která by zrušovala jeho nejspornější ustanovení.

31. – nizozemská vláda oznámila, že od začátku příštího roku zruší všechna pracovní omezení pro občany nových členských států Evropské unie.

31. – polská prokuratura obvinila bývalého prezidenta Wojciecha Jaruzelského ve dvou případech souvisejících s vyhlášením výjimečného stavu v Polsku v roce 1981. Hrozí mu za to až osm let vězení.

1. – ruský prezident Vladimir Putin uznal při návštěvě Prahy morální odpověd-

nost Ruska za vojenskou invazi z roku 1968, aniž by se však za ni omluvil. S prezidentem Václavem Klausem jednal Putin o ekonomice, kultuře, boji s terorismem a rozvoji vojensko-technické spolupráce. Pu-

tinova jednání s premiérem Jiřím Paroubkem se týkala zvýšení bezpečnosti dodávek plynu a prodloužení smluv na dodávky ropy a plynu, vzájemné obchodní výměny, investic a obecně vzájemné hospodářských vztahů.

2. – Evropská komise odmítla tvrzení, že legislativa Evropské unie usnadňuje dovoz odpadků z Německa do České republiky.

10. – britský premiér Tony Blair přijel do Prahy na sraz evropských

levicových lídrů. Na tiskové konferenci prohlásil, že Velká Británie považuje Česko za spolehlivého spojence v Evropské unii i Severoatlantické alianci, a ocenil dynamiku české ekonomiky.

17. – Česko prohrálo v londýnském arbitráži spor s japonskou investiční bankou Nomura, která požaduje 40 miliard Kč jako náhradu za její zmařenou investici do bývalé Investiční a Poštovní banky (IPB).

26. – představitelé Sudetoněmeckého krajského sdružení vyzvali prezidenta Václava Klause, vládu a parlament k otevřenému dialogu o společné minulosti. Vybdli je, aby se distancovali od „zločinného vyhnání“ sudetských Němců, zrušili tzv. Benešovy dekrety a amnestijní zákon z let 1945–1946 a odsoudili „veškeré křivdy spáchané na německém obyvatelstvu“. Čeští politici jakékoli kontakty s krajským sdružením odmítli.

Blízký východ a chaos jako nejvyšší forma stavu věcí

Milha nad budoucností Blízkého východu, jak je území od Bal-kánu přes Anatolský most, stanice Bagdádské dráhy, iránská posvátná živá i mrtvá města až po pašerácké stezky hornatého Afghánistánu v evropských metropolích nazýváno, je spíše temná a neproniknutelná. Proto tento stav svádí své pozorovatele spíše k pohledům do minulosti, která je ale transparentnější jen proto, že si to různí historici a znalci mezinárodní politiky, Hérododem počínaje a Karlem Durmanem nebo Zbigniewem Brzezinským konče, myslí.

Zastavme se hned u pojmenování *Blízký*, anebo jak geografové častěji říkají *Přední východ*. Je skutečným Východem jen při pohledu z Evropy, a to ještě spíše z té, která si po roce 1945 začala říkat západní. A také trochu ze Spojených států, ačkoli se z nich létá do vojensky senzitivních a na ropu bohatých krajů okolo Perského zálivu také směrem západním. Musíme v této souvislosti ovšem také říci, že určování světových stran je sice stále ještě předmětem *jeu politique*, kterým se říká geopolitika, ale ve skutečnosti jde jen o pomocné technické parametry, které nemají větší politický význam. Do míst, do kterých dnes chceme vyvážet třeba demokracii, trvalou svobodu nebo nekonečnou spravedlnost, je totiž jednodušší dostávat se ze stokilometrových výšek nad povrchem zemským než ze směrů východních, stejně jako západních, nebo dokonce severních.

Pojem Blízký nebo Přední východ je tak jen nostalgickou vzpomínkou na vojenskou výpravu Alexandra Velikého do míst, v kterých se tradičně rodí kultury a civilizace, které je možné ovlivňovat, nebo dokonce kolonizovat, ale které ze sebe produkují ideje, politické síly a materiální prostředky ovlivňující světové dění více než si my, tam někde na evropském poloostrově chceme přiznat.

Jen letmý pohled do jakéhokoli historického atlasu nám ukáže, že v mezopotamském *úrodném půlměsíci*, často spojovaném s povodím horního Nilu, v jehož nejbližší geografické blízkosti se rodily kultury a civilizace před více než šesti tisíci léty, že zde vznikaly velké říše, o kterých se ve školách stále ještě učíme méně než o kdejakém pastevci ovcí, koz a prasat v Evropě, a že Kýros Veliký (říkejme raději Kuruš Bozorgh) nejen sjednotil Peršany a Médy, ale i propustil Židy ze zajetí babylonského a dovolil jim obnovit jeruzalémský chrám. Právě proto byl jeho příběh zaznamenán Starým zákonem, a když potom do Persepole vystavěné Dáreiem a Xerxem vtrhla řecko-makedonská vojska, mohl opilý barbar ze Západu na žádost poběhlce sice zapálit velký chrám, ale nepodařilo se mu zničit celou Persepolis natolik, aby sem dodnes nemohly dovážet své klienty cestovní kanceláře z celého světa.

Politicky i kulturně charakteristický byl římský imperiální výboj i příchod arabských obchodníků a islámských chalífů (připomeňme alespoň Abbásovců, kteří opět sjednocující Persii, Mezopotámii a podstatnou část dnešního Egypta, až se tento svět dotýkal hranic upadajícího Byzantinia), a konečně i další nástupnická říše osmanských Turků spojovaly dokonce už i Balkán, Anatolii a Mezopotámii do jednoho politického celku a zanechaly zde své historické otisky.

Moderní dějiny politických pořádků jsou na Předním východě spojeny s ústupem ze slávy tureckého soustátí, které se ještě v letech po Berlínském kongresu rozkládalo od Tuniska, dnešní Libye a Egypta, Sinajského poloostrova přes Anatolii a arabský Hidžaz až po území perských Kadžárů. Postupně se ztrácela turecká moc na Balkánu, ale s tím odtud nemizel islám, ačkoli až do nedávné doby postrádal svůj politický význam.

Rozpad osmanského impéria a důsledky obou světových válek ve 20. století však také vytvořily podmínky pro další, řekněme nový nebo alespoň moderní politický chaos, který je dodnes noční můrou studentů mezinárodní politiky, kteří jsou opakovaně zkoušeni z neustále se měnících hranic, z dějin konfliktů a válek, obsahu tradičně nedodržovaných mírových smluv i dohod o příměřích, stejně jako z názvů zemí, které vznikají stejně rychle jako zanikají. Ale neméně obtížné je to i pro vysoké experty nebo analytiky mezinárodní politiky, kteří se snaží popsat a definovat dominanty dění v celé oblasti, aby mohli na svých strategických mapách vyznačit alespoň některá místa, se kterými by je mohli identifikovat.

Je tímto určujícím činitelem blízkovýchodní politiky zpravo-dažské pokrytí, o jehož dominanci dnes není sporu, ale o kterém nevíme, kdo jej určuje? Je to neuvěřitelná koncentrace zbraní od rituálních kalašnikovů a populárního semtexu po neviditelné stealthy, vizuálně vzrušující tomahavky či naváděcí systémy umožňující sice za hodně peněz, ale účinně odstřelit cokoli a kohokoli, jen když se objeví na autorizovaném seznamu cílů? Jsou to rychlosti světla přenášené informace o produkci a prodeji ropy, které tvoří pozadí tak anonymních toků peněz, že se obáváme konstatovat, zda ještě jde o prostředky finanční nebo o nástroje politické moci? Je to nadprodukce náboženských představ a politických nebo sociálních utopií, které ovlivňují ty, kteří žijí pod neméně intenzivním bombardováním, jako ti kteří jsou zahlcováni stejně nerozlučitelnými informacemi? Anebo jsou životy a osudy lidí tam i onde ovládnuty již neza-stavitelnou nenávistí a záští, vrhající celou tuto významnou část světa a jeho dějin do krveprolévání stejně jako před tisíci lety?

Vezmeme-li jen statistický počet prostorů současných dramatických událostí – Irák, Írán, Afghánistán, Sýrie, alespoň podle mapy americké zahraniční politiky, která tyto země považuje za sponzory mezinárodního terorismu, a tedy za cíle svých preemp-tivních úderů, musíme k nim ještě připojit nejen nekončící, ale zdá se, že stále nové a nové podoby nacházející nepřátelství Palestinců k Státu Izrael, neméně úspěšně udržovanou zášť mezi sunity a ší'ity, která má své důsledky nejen v dnešním Íránu i Iráku. Patří sem také kmenová nenávisť, sociální frustrace a konflikty, jejichž živnou půdou je chudoba, boj o ropu i vodu, tradičně vnitřně nestabilní (neříkejme jen nedemokratické) politické systémy, nevyřešený problém kurdské identity i nezávislosti, který se dotýká hned několika zemí, potenciál politického islamismu skrytý v ekonomikách Saúdské Arábie, Spojených arabských emirátů, Kuvajtu, o který se intenzivně zajímá i postsovětský svět bývalé Střední Asie, zdá se, že budoucnost celého území může být jen opakovaně nešťastná.

Už v roce 334 př. n. l. stanul na počátku své válečné výpravy do Indie Alexander Veliký v anatolském městě Gordionu před otázkou, jak rozpléstí uzel skrývajících tajemství. Učinil tak mečem a jedinou ranou. Zdá se však, že ani v tomto případě nám minulost nemůže být návodem, jak tento nepostižitelný chaos, který zde panuje nebo se alespoň zdá (a to vychází v mezinárodní politice nastejno) nejvyšší formou existence politických pořádků Předního východu, změnit ve stav, kterému lze alespoň porozumět.

zboril@iir.cz

-zz-

Palestina:

čekání na budoucnost

Už léta neprošla žádná ze společností na Blízkém východě tak radikální proměnou, jako Palestina po lednových volbách. Téměř veškeré jistoty palestinské politiky se zhroutily a nebo se alespoň ocitly v novém kontextu. Palestinskou společnost čeká období znovuzakládání politického života. Okolní svět se zatím může snažit pochopit, co se vlastně stalo.

JAN FINGERLAND

Proč Hamás vyhrál

Ještě v roce 2000 by pro islamisty hlasovalo jen asi 17 procent Palestinců. Od té doby se ale hodně změnilo. Toto jsou hlavní faktory vítězství Hamásu:

- Hodně se toho psalo o neefektivnosti a zkorumpovanosti Palestinské autonomie (PA) v rukou Fatahu, a je zbytečné přidávat další detaily tohoto jevu.
- Dlouhodobý úbytek bezpečnosti v palestinských městech. Ta ovládají ozbrojené gangy, často spojené s různými frakcemi Fatahu. Z hlediska voliče bylo logičtější obrátit se na Hamás – volili jej i vzdělaní obyvatelé měst, obchodníci a řemeslníci, toužící po právu a pořádku.
- Hamásu se podařilo vyvolat dojem kompetentnosti a nezištnosti. Jsou známé úspěchy hnutí v Gaze, kde od 90. let budovalo síť veřejně prospěšných institucí. V posledním roce se také objevili první úspěšní starostové z řad Hamásu.
- Hamás se prezentoval jako hlavní původce loňského odsunu Izraelců z Gazy. Uvážíme-li, že palestinská reprezentace byla v posledním roce v jednání s Izraelem zcela neúčinná a že Jeruzalém pokračoval v politice jednostranných kroků (a očividně ztratil vůli dále držet většinu Západního břehu), měli lidé z Hamásu vlastně pravdu. Závěr, který z toho ale udělali, je nebezpečný: jednání nemá smysl, je potřeba pokračovat v boji.
- Chaos ve Fatahu a zároveň neschopnost jakékoli jiné strany těmito dvěma organizacím konkurovat. Hamásu se podařilo skrýt fakt, že i uvnitř této organizace s mnoha hlavami – některými v zahraničí – se skrývá velký potenciál pro vnitřní konflikt.

Popis voleb do Palestinské legislativní rady, tedy parlamentu, by nebyl úplný bez důležitého upozornění, že hnutí Hamás není možné jednoznačně považovat za vítěze voleb.

Hamás získal více než polovinu křesel. To ale neznamená, že pro něj hlasovala většina voličů. Budeme-li se opírat o údaje Palestinského centra pro sociální výzkum (www.pcpsp.org), pak nám vyjde poněkud poopravený obraz.

Podle palestinského systému voliči hlasují zvlášť pro stranu a zvlášť pro jednotlivé osobnosti. Ve „stranické“ části hlasování získal Hamás „jen“ 44 procent oproti 41 procentu pro Fatah. Na celkových 56 procent křesel to dotáhl díky šikovné nominační politice v „osobnostní“ části listiny, kde ho reprezentovaly umírněné a/nebo nezávislé tváře. Proti Hamásu stálo rozdělené voličstvo Fatahu, který se sám v uplynulých měsících rozštěpil na minimálně dvě frakce.

Také když se podíváme na preference voličů, koho by si přáli v čele vlády (podle průzkumů PSR), naskytne se nám jiný pohled. S 36 procenty sice „zvítězil“ představitel Hamásu Zahár, ale jen o procento za ním se umístil představitel Fatahu Marván Bargúti a na třetím a pátém místě se objevili další lidé z Fatahu.

Proč Fatah prohrál

Fatah po desetiletí dominoval palestinské politice v exilu a posléze i doma. V posledních měsících však vyvrcholila jeho dlouhodobá vnitřní krize.

Hnutí Fatah vyrostlo v exilu jako nacionalistická a převážně sekularistická organizace. Exil zformoval jeho strukturu a mentalitu. Když se po roce 1994 vrátil její představitel ze vzdáleného Tuniska (po podepsání dohod s Izraelem a ustavení Palestinské autonomie), do rozhodujících a lukrativních křesel byli Arafatem dosazeni lidé, vyznačující se dvěma rysy: vděčností a naprostým odtržením od místní reality. „Tunisané“ si přivezli „mentalitu arabských režimů“, a soustředili se hlavně na zaopatřování svých rodin a dalších klientů.

Mladší příslušníci hnutí, kteří – často bez koordinace se vzdáleným vedením – bojovali v první intifádě (přelom 80. a 90. let), mu tudíž nemohli projevit vděčnost. Pro mnohé z nich se místa po ustavení Palestinské autonomie nenašla, a tak se stali základem protiarafatovské opozice. Do této koalice patřili také seriózní kritici politických poměrů v Palestinské autonomii a další nespokojenci.

Část „mladé gardy“ už léta prosazovala dva principy: 1. boj proti korupci a demokratické reformy (tedy odstranění „Tunisanů“) a 2. pokračování ozbrojeného odboje (terorismu), který nejen může, ale přímo má doprovázet jednání s Izraelem (naopak prezident Abbás a jeho lidé verbálně podporují opuštění boje). Spor vyvrcholil v posledních měsících loňského roku, kdy Abbás opět odložil volby, a stará garda nadlouho úspěšně zablokovala primární volby týkající se obsazení kandidátek pro letošní leden.

Výsledkem byl volební debakl. Fatah se ale stále může opírat o své staré zásluhy, širokou základnu a může těžit z popularity některých osobností, zejména Marvána Bargútiho, který je v současné době v izraelském vězení. Bude zajímavé pozorovat, jak bývalá monopolní strana toto trauma překoná.

Zatím je ale aktuální vnější politika Fatahu. A i když mladou gardu Fatahu a umírněné členy Hamásu ledacos spojuje, momentálně se mezi oběma organizacemi rýsuje dlouhodobý konflikt. Jedním z prvních předmětů sporu se stal osud palestinských ozbrojených složek. Hamás ohlásil jejich reformu a redukci počtu z jedenácti na tři a jejich podřízení budoucímu premiérovi ze svých řad, jinými slovy přesně to, co kdysi požadoval Západ po Jásiru Arafatovi.

Muhammad Dahlan, bývalý významný bezpečnostní činitel v Palestinské autonomii, rázně odmítl snahu Hamásu ovlivňovat ozbrojené složky. Prohlásil, že Hamás obdržel pouze mandát řídit vládu (odpovědnou prezidentu Abbásovi), ale nikoli pravomoc nad ozbrojenými složkami. Tyto jednotky jsou dnes složeny téměř výhradně z lidí blízkých Fatahu, případně OOP, a vděčí jim za obživu v nelehkých letech intifády (další byli přijati těsně před volbami). Dahlan a jeho spolupracovníci také zabránili tomu, aby se zbraně Palestinské autonomie dostaly do rukou Hamásu. Naopak mezi své věrné rozdělili tisíce samopalů, které by se staly významnou kartou v případné konfrontaci.

Hamás projevuje zdrženlivost, ale z dlouhodobého hlediska se nepochybně

bude snažit ozbrojené složky ovládnout a už slíbil, že nikdo z jejích členů nepřijde o místo. Jakmile se vláda etabluje, Hamás se zřejmě také pokusí splnit slib a začne trestat korupci v řadách orgánů Palestinské autonomie, což se stane další třetí plochou. Část představitelů Fatahu už údajně opustila zemi.

Palestinská parademokracie

Při jakýchkoli debatách o demokratizaci Palestiny je třeba mít na paměti, že tamní společnost se sice vyznačuje některými charakteristikami ostatních arabských společností, které demokracii nepřejí, je tu ale několik podstatných odlišností.

Za prvé je tu určitá tradice pluralismu, například vzhledem k historické přítomnosti mnoha křesťanů a západního vlivu obecně. Palestinská společnost je rovněž v průměru vzdělanější než většina společností v regionu, existuje zde několik univerzit, množství lidí umí anglicky a má velmi dobrou představu o tom, jak to na Západě funguje.

Palestinci se zájmem sledují izraelskou demokracii a principy jejího fungování. Politická i všeobecná vzdělanost a možnost sledovat a učit se na příkladu fungujícího systému je klíčovým faktorem transformace autoritativního režimu v demokracii a právní stát.

Během více než deseti let existence palestinské samosprávy se zde vyvinul systém parlamentní i mimoparlamentní opozice. Šlo

často o zmíněné pěšáky první intifády, kteří při rozdělování pozic po roce 1994 přišli zkrátka. Tito lidé často strávili dlouhou dobu v izraelském vězení – měli tedy důležité kontakty v Izraeli (například u izraelských levicových organizací) i důvěru mezi prostými Palestinci. S podporou zdola a s penězi z Evropské unie se jim podařilo vybudovat síť nezávislých institucí, které lze považovat za zárodek občanské společnosti. Specifikou arafatovského systému byla kombinace zárodečné demokracie a nepříliš násilné autokracie. Arafat si raději lidi kupoval, než aby je vraždil, a jeho autorita mu umožňovala vyhýbat se velkým konfliktům

i skutečnému dotvoření politické struktury. Teprve v závěru života Arafat neudolal tlaku a přepustil část svých pravomocí ve prospěch nově zřízené funkce premiéra, kterou zastával nyníjší prezident Abbás předtím, než se na protest vzdal funkce. Jedním z předmětů jejich sporů bylo velení ozbrojeným složkám. Abbás jako premiér tvrdil, že přísluší jemu – dnes jako prezident je ale možná vděčný za všechny prohry, které svého času s Arafatem utrpěl. Nyní je na Hamásu pokusit se přetáhnout prezidentské pravomoci na premiéra.

Tyto problémy ústava řeší jen zčásti. Upravuje sice rozdělení pravomocí, ale ne vždy přesně, a hlavně zatím neprošla opravdovou zkouškou – prezident, parlament, starostové, policie a případně i soudci až dosud patřili k jedné straně. Jak upozorňuje Nathan J. Brown z Carnegieho nadace, v ústavě chybějí i takové pojistky, jako je předčasné rozpuštění parlamentu (Hamás tedy bude vládnout nejméně do roku 2010). Hamás může schválit jakýkoli zákon, ale nemá dost poslanců na to, aby přehlasoval prezidentské veto.

Co bude dál?

Zatímco ještě před rokem byl Hamás oťresen úspěšnou izraelskou kampaní likvidace jeho předáků, po letošním lednu se před touto organizací vynořily otázky, které zatím nemusela řešit. Je pravděpodobné, že v samotném Hamásu nyní probíhá horečná debata o tom, co dál, protože organizace počítala s tím, že bude hrát úlohu silné opozice. V zásadě lze narýsovat dva scénáře, mezi nimiž bude jeho praktická politika hnutí oscilovat.

- Část hnutí bude nepochybně usilovat o naplnění Charty Hamásu, a tedy vytvoření islámského státu. Pokud se podíváme na obsah rozhovorů, které různí přední členové Hamásu v posledním roce poskytovali, dozvíme se, že počítají s ustavením náboženského práva jako základu legislativy, ale hovoří i o občanských a lidských právech, svobodě médií apod. Z toho lze vyrozumět, že *pokud to půjde*, pokusí se přívrženci tvrdého jádra naplnit maximální plán, tedy vytvoření islámského státu v Palestině, byť respektujícího specifika palestinské reality.

- Pro velkou část společnosti je fundamentalistický scénář nepřijatelný. Možná, že to do značné míry platí i pro samotné voliče Hamásu, ne-li pro část jeho vedení, jež po volbách vyvinulo velkou snahu vtáhnout Fatah do společné koalice. To ale neznamená, že se nakonec Hamás nepokusí vybudovat systém, který by mu

umožnil dlouhodobou dominanci v politice i ve společnosti. Jeho volební program hovoří také o omezení škodlivého vlivu médií; o tom, že demokracie musí být v souladu s islámskými hodnotami apod. Hamás zatím má přístup jen k vládě, je jímž předsedou se zřejmě stane „umírněný“ Ismáíl Haníja, dříve zodpovědný za kontakty s orgány palestinské samosprávy. Pozoruhodné také je, že Hamás projevuje poměrně velký respekt k již etablovaným palestinským zákonům.

Významným faktorem vnitropalestinské politiky bude vnější konflikt s Izraelem. Tak jako se Izrael bude snažit ovlivnit vývoj uvnitř palestinské společnosti (například likvidací předáků Hamásu, izolací teritoria Palestinské autonomie, ovlivňováním oběhu zboží a peněz, pokračováním politiky jednostranného vytýčení hranic), i samotná vláda Hamásu bude mít možnost řídit vnitřní politiku pomocí zintenzivňování nebo zmírňování střetu s Izraelem. Tento regulovaný konflikt se může stát ventilem, pomocí kterého se Hamás bude udržovat u moci (jak to zvládal Jásir Arafat). Organizace má podle tvrzení izraelské tajné služby k dispozici vylepšené rakety *kásam*, které mají dostřel až 30 km, tedy z Gazy až do města Aškelon, a nepotřebuje ani pronikat na izraelské území.

I lidé z Hamásu vědí, že každý konflikt má ale svou nevypočitatelnou dynamiku. Roli sehraje i tlak zvnějšku – ze strany Spojených států, Evropské unie, Egypta, Ligy arabských států. Alternativním scénářem může být závěr ze strany Hamásu, že je potřeba se soustředit na vnitřní konsolidaci rodícího se státu a oslabení konfliktu. Pokud chce Hamás opravdu budovat stát, kterým Palestinská autonomie zdaleka není, bude k tomu potřebovat klid. Bude ale potřebovat i hranice a suverenitu na svém území – a tedy dohodu s Izraelem.

Idelogie Hamásu v současné době neumožňuje žádné ústupky v jednání s Izraelem, nebo alespoň ne žádné viditelné. Problémem je už samotné uznání existence Státu Izrael, nebo dokonce i jen jeho *právo* na existenci, protože celé území mezi Jordánem a Středozemním mořem je považováno za společný majetek všech muslimů, pouze svěřený do rukou Palestinců.

Jedním z možných řešení je rozdělení úloh mezi prezidenta a vládu tak, jak už se začalo rýsovat: Hamás se soustředí na vnitřní záležitosti a jednání s Jeruzalémem nechá v rukou Organizace pro osvození Palestiny. Ta je v současné době

hlavní zástupkyní všech Palestinců (tedy i těch v exilu). Byla to koneckonců OOP, kdo podepsal v 90. letech mírové dohody s Izraelem, jež vedly k ustavení Palestinské samosprávy (a tedy i nepřímému uznání Izraele). Hamás ale bude chtít mít vliv na jednání OOP a je otázka, jak by se postavil k dohodám, které by počítaly s existencí Izraele, *nota bene* i mimo hranice z doby před rokem 1967, jak s tím počítá Izrael.

Je tu celá řada dalších *posvátných krav* Hamásu (i celého palestinského národního sebeuvědomění), které se ve střetu s realitou (tedy momentální převahou Izraele) oťresou v základech. Jsou to otázky, jako je Jeruzalém coby budoucí hlavní město, právo palestinských uprchlíků na návrat na území dnešního Izraele a další. Už celé měsíce před volbami představitelé Hamásu lavírovali ve svých formulacích, což odráželo nejen různé názory uvnitř hnutí, ale celkovou nevyjasněnost toho, k čemu by Hamás měl své vítězství využít.

Vzhledem k tomu, že Hamás a Izrael budou muset nějakým způsobem spolu komunikovat a jednat (a to i v případě, že budoucí izraelská vláda bude pokračovat v pokusech stanovit hranice jednostranně), můžeme očekávat nějaké šalamounské řešení. To bude zřejmě spočívat v například desetiletém odkladu boje „na zkoušku“, s tím, že obě strany budou doufat, že situace se mezi tím nějakým způsobem obrátí v jejich prospěch.

Mnozí očekávají, že automatickým důsledkem klidu a stability bude prosperita, a tudíž i všeobecná spokojenost, která pak ztlumí chuť vrátit se do boje a přiměje Hamás k umírněnosti. S něčím podobným asi počítal i prezident Abbás, který prosadil účast Hamásu ve volbách, a v totéž bude muset doufat i americký prezident Bush, jenž dosud prosazoval víru v blahodárnost demokracie pro arabský svět. Tento vývoj má ale velké množství podmínek. Mimo jiné musí mezitím vzniknout nějaký oboustranně přijatelný kompromis ohledně sporných bodů, který pak obě reprezentace budou moci veřejně přijmout dříve, než radikálové obnoví konflikt.

Během následujícího období si palestinská veřejnost musí ujasnit své vlastní cíle a tužby a musejí se tu objevit osobnosti, jež budou tyto aspirace formulovat a reprezentovat.

10. 3. 2006

Jan Fingerland (1972) je politolog a publicista.

jan.fingerland@email.cz

Izrael a Palestina ve víru změn

MAREK
ČEJKA

Zatímco jsme si po roce 2000, kdy vypukla druhá intifáda, mohli zvyknout na dlouhodobou stagnaci izraelsko-palestinských vztahů, v posledních dvou letech nabralo zdejší dění výraznější spád. Několikaleté období, vyplněné stále se opakující spirálou vzájemného násilí, bylo totiž na sklonku roku 2004 přerušeno sledem důležitých událostí, které měly trojí charakter:

- **odchod dlouholetých politických vůdců (Jásira Arafata a Ariela Šarona)**
- **posuny v izraelské politické doktríně**
- **úspěch Hamásu v palestinských parlamentních volbách.**

Důsledky úmrtí Jásira Arafata

Smrt Jásira Arafata v listopadu roku 2004 přinesla různá nebezpečí i pozitivita. V Izraeli nepochybně vyvolal jeho odchod u mnohých úlevu. Ta se však mohla jevit i jako předčasná, neboť bylo možné očekávat, že Arafatův odchod posílí jeho politického protivníka číslo jedna – radikálně islamistické hnutí Hamás. Hamás byl vždy mnohem hůře vypočítatelný a daleko nebezpečnější než bývalý palestinský prezident a jeho sekulární establishment. Hamás nikdy neuznal Izrael, mírový proces, s Izraelem nikdy oficiálně nevyjednával, podporoval teokratické principy vlády a velmi dlouho považoval teror za klíčovou složku své taktiky. Nebyl ani nikdy účelově pragmatický a v jeho řadách nekvetla korupce. Většina z toho v Arafatově případě a jeho okolí už dávno neplatila. Jeho samotného bylo za demokrata možné označit jen stěží, jeho jednání však bylo alespoň částečně vypočítatelné a v některých věcech byl schopen pragmatických ústupků.

Pozitivním důsledkem Arafatovy smrti bylo uvolnění nepřiměřené kumulace politické moci v jeho rukou: byl totiž zároveň palestinským prezidentem, vůdcem Organizace pro osvobození Palestiny (OOP) a stál navíc v čele její největší frakce – Fatahu. Moc v Palestinské autonomii může být po jeho smrti už jen stěží někdy soustředěna takto autokraticky. To ale přináší opět problém: Větší demokratičnost a pluralismus může být v Palestině nesporně předností za relativně stabilní situace. Za okolností, kdy je palestinská společnost zpolarizovaná a zradikalizovaná, však paradoxně větší demokratičnost palestinských struktur může situaci učinit

méně kontrolovatelnou. Nelze navíc zapomínat ani na riziko občanské války v palestinské společnosti.

Vedení OOP po vůdcově smrti dočasně převzal *Mahmúd Abbás (1935)*, do čela Fatahu se postavil *Farúk Kaddúmi (1931)* a do prezidentského křesla Palestinské autonomie dočasně usedl tehdejší palestinský premiér *Ahmad Kurája (1937)*. Toto dočasné přerozdělení důležitých funkcí napovědělo, že změna v palestinské politice nebude příliš radikální. Všechny tři jmenované muže totiž spojovala jejich dlouhodobá vazba na Jásira Arafata. Ta je také odlišovala od mladší generace politiků a radikálů první intifády, kteří nenesli nálepku dlouholetého odtržení od dění na palestinských územích a zdaleka tak neztělesňovali zkorumpovanost Arafatova režimu. Bylo veřejným tajemstvím, že značnou část z prostředků, které zahraničí (a zvláště EU) věnovalo na pomoc a rozvoj Palestinské autonomie v 90. letech, si lidé v Arafatově okolí takzvaně „rozdělili na vlastní projekty“. Tyto skutečnosti se vzápětí projeví na poklesu jejich popularity a voličské podpore Fatahu. Už v prezidentských volbách na jaře 2005 měl kandidát Fatahu Mahmúd Abbás při volbě vážné komplikace (i když ty byly spíše způsobeny napětím uvnitř Fatahu). Když se vzápětí do demokratických procesů vložil Hamás, Fatah znamenal vážné ztráty. To se týkalo nejen komunálních voleb v lednu a květnu 2005, ale hlavně parlamentních voleb v lednu 2006.

Evakuace Gazy a Šaronův odchod

V průběhu roku 2004 izraelský premiér vyrukoval poněkud překvapivě se zásadním politickým krokem – jednostranným

izraelským stažením z pásma Gazy. Logika tohoto záměru byla celkem srozumitelná: jednostranné proto, že Izrael zastával přesvědčení, že nemá na palestinské straně partnera. Pásmo Gazy bylo zvoleno díky tomu, že toto území představovalo pro Izrael už čtvrté desetiletí ohromné bezpečnostní, vojenské i hospodářské břemeno. I proto se osadníci z Gazy netěšili oblibě většiny Izraelců. Ti považovali celou oblast za neúměrnou bezpečnostní přítěž. Někteří také pochopili obtížnost života Palestinců na tomto území a zřeknutí se pásma Gazy považovali za důležitý krok, který může přispět ke smíření. Ve světle těchto skutečností byl plán na stažení z Gazy spíše pragmatickým rozhodnutím než ambiciózním jednostranným krokem či ústupkem, jak bývá někdy prezentován.

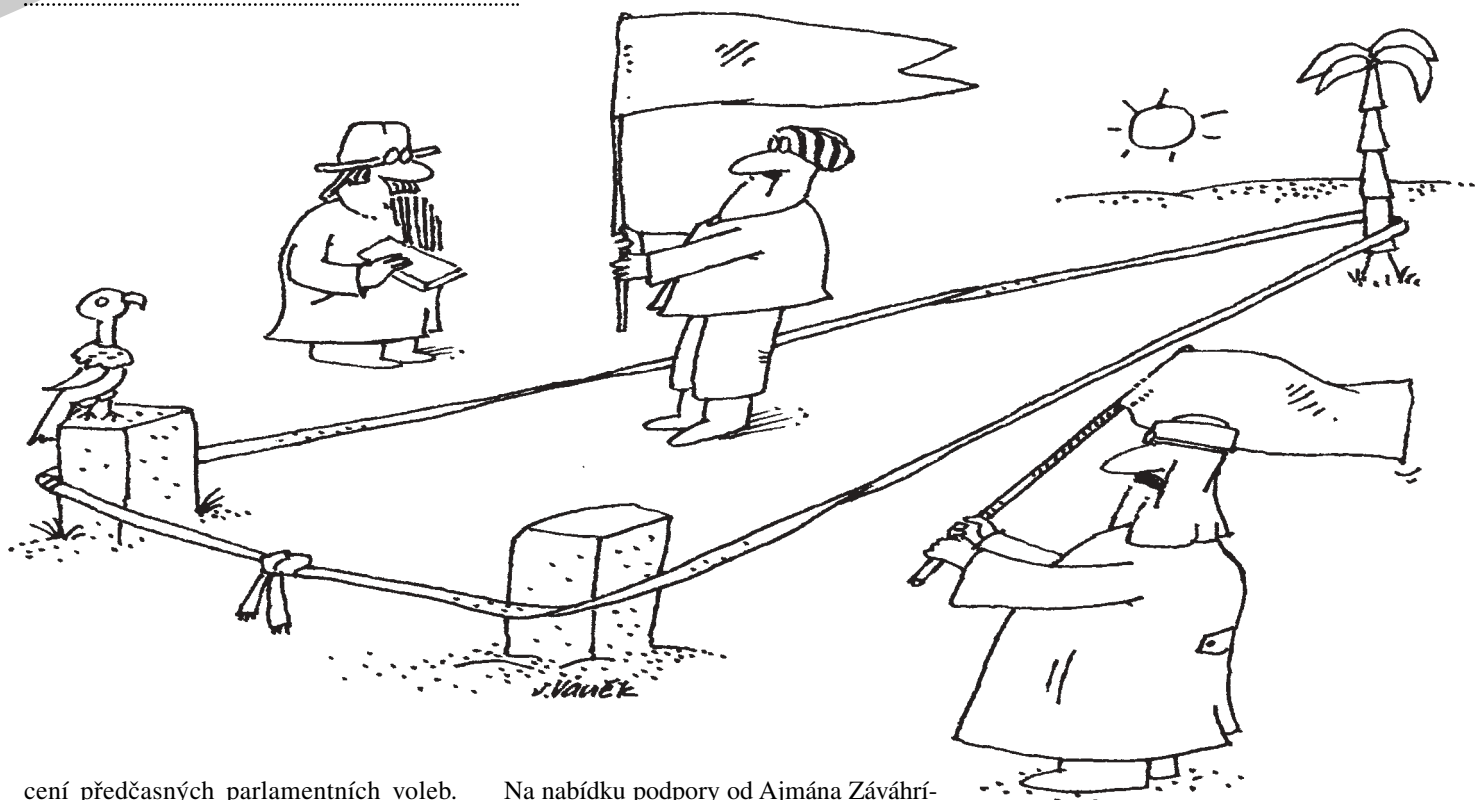
Šaronův plán byl navíc předkládán jako alternativa k vyjednávání s Palestinci. Jinými slovy, zatímco například Rabinova vláda byla odhodlána vyjednávat o otázkách tzv. permanentního statusu, tedy otázkách palestinských uprchlíků, Jeruzaléma, židovských osad a vzniku palestinského státu, Šaronova vláda se těmito tématy zabývat nechtěla. Sám Šaronův hlavní poradce *Dov Weisglass (1946)* se nechal slyšet, že: „*Cílem plánu evakuace pásma Gazy je zastavení mírového procesu a zabránění vzniku palestinského státu.*“¹⁾

I přes jednoznačnou americkou podporu plánu čekala Šarona bitva na domácí politické scéně. V ní sice premiér nakonec zvítězil, ale za cenu rozpadu vlastní strany Likud, která se rozštěpila na konzervativní křídlo (to si ponechalo původní název Likud) a premiérový stoupence (nová strana Kadima).

Vyklizení osad se nakonec v srpnu 2005 podařilo uskutečnit bez závažnějších násilností. A to i přesto, že již delší dobu byly zaktivizovány některé radikální osadnické skupiny, a premiérovi bylo dokonce vyhrožováno smrtí.²⁾ Nejdříve byly evakuovány všechny osady v Gaze, poté následovaly čtyři malé osady na Západním břehu (dohromady přibližně 9000 osadníků z celkového počtu cca 250 000).

Po dokončení evakuace se izraelské politické strany začaly připravovat na předčasné parlamentní volby, jež byly vyhlášeny na 28. březen 2006. V době začínající volební kampaně se však Izrael najednou nečekaně ocitl bez silného politického vůdce. Ariel Šaron totiž velmi těžce onemocněl. Vážné srdeční komplikace definitivně ukončily jeho politickou kariéru.

Z časových důvodů již bohužel nebylo možné do tohoto článku zařadit vyhodno-

cení předčasných parlamentních voleb. Zajímavé bude pozorovat zvláště další osud strany Kadima, která i po Šaronově odchodu z politiky vykazuje ve volebních průzkumech slušné volební zisky. Má tak šanci výrazným způsobem ovlivňovat další izraelskou politiku.

Vítězství Hamásu a perspektivy dalšího vývoje

Vzápětí po Šaronově odchodu z politiky se izraelsko-palestinské vztahy dočkaly dalšího nepředvídaného obratu. Oproti původním prognózám totiž letos v lednu v palestinských parlamentních volbách zvítězilo radikální fundamentalistické hnutí Hamás. Získalo dokonce absolutní většinu 74 křesel z celkových 132. S Hamásem měl Izrael velmi neblahé zkušenosti právě z uplynulých let konfliktu, neboť právě militantní křídlo této organizace mělo na svědomí nejvíce atentátů proti Izraelcům. K nečekanému vítězství Hamásu přispěl nejen protiizraelský teror, ale i civilní křídlo hnutí a schopnost vytvořit alternativu Fatahu.

Hamás s vládní odpovědností může být odlišný od Hamásu v opozici. I v jeho řadách je totiž několik důležitých osobností, které by mohly zastávat pragmatické postoje – mj. designovaný palestinský premiér *Ismáíl Haníja* (1962). Jisté posuny v jeho postojích už zaznamenány byly a dnes lze přinejmenším konstatovat, že Hamás není součástí nějaké pomyslné mezinárodní fronty radikálních islamistů.

Na nabídku podpory od Ajmána Záváhrího totiž exilový vůdce Hamásu *Chálid Mišál* (1956) odpověděl, že „Hamás má svou vlastní vizi a nepotřebuje rady al-Káidy“. Také cesta politiků Hamásu do Moskvy vzbudila velkou nevoli ze strany čečenských radikálních islamistů.³⁾

Jsou zde však i pesimistické scénáře dalšího vývoje: stagnace izraelsko-palestinských vztahů se může ještě nebezpečněji prohloubit, případně může vzájemné napětí znovu vyústit v zuřivou vlnu krutého krveprolévání a násilných odvet, podobně jako tomu bylo v letech 2000–2003.

Výsledek palestinských voleb sice Izrael znepokojuje, ale paradoxně možná právě neočekávaně nabytá politická odpovědnost teď více znesnadní Hamásu možnost i nadále využívat svého militantního křídla. A je třeba mít na zřeteli, že ať bude výsledek izraelských voleb jakýkoli, palestinská exekutiva složená z členů Hamásu nabídne budoucí izraelské vládě záminku nevyjednávat s Palestinci, případně pokračovat v politice jednostranných kroků (například dokončit bariéru kolem Západního břehu, popřípadě evakuovat některé další osady).

Důležité také bude, jaký přístup vůči Palestincům zvolí Západ, hlavně Evropská unie. Na její ekonomické podpoře jsou Palestinci již delší dobu závislí, a pokud by byla radikálně snížena, může to otevřít dokořán cestu právě takovým režimům, jako je Írán.

Z hlediska prohlubování izraelsko-palestinského dialogu by byla nyní optimální situace, kdyby volby dopadly tak, jak předvídaly průzkumy: tedy těsným vítězstvím Fatahu se silným Hamásem v opozici. To by totiž umožnilo navázat na předchozí kontakty mezi Palestinci a Západem, přičemž Hamás by byl se silným postavením (byť v opozici) nejspíš také spokojen a zároveň by mohlo za této situace docházet k jeho politické kultivaci. Novodobá historie mnohokrát ukázala, že se radikálové „zklidnili“, pokud byli vtaženi do politiky a převzali určitou politickou zodpovědnost. Podobné úvahy však mají z hlediska dnešní situace na Blízkém východě pouze teoretický význam.

Marek Čejka (1975) působí na Fakultě sociálních studií a v Mezinárodním politologickém ústavu Masarykovy univerzity v Brně.

marekcejka@yahoo.com

¹⁾ Viz Gilmore, I.: Sharon aide's revelation about Gaza plan will embarrass Bush – Dov Weisglass said the Gaza disengagement plan was aimed at “freezing” the Middle East peace process, *Telegraph*, 7. 10. 2004 (www.w3ar.com/a.php?k=1393).

²⁾ BBC News: Sharon at risk of Assassination, 19. 10. 2004; ČTK: Radikální Židé uvalili klatbu na Šarona, *Mladá fronta Dnes*, 27. 7. 2005.

³⁾ BBC News: Hamas rejects al-Qaeda's support, 5. 3. 2006.

Vláda Hamásu: mír, nebo třetí intifáda?

FILIP MORAVEC

V lednových parlamentních volbách na palestinských územích zvítězilo radikální hnutí Hamás, které až dosud zůstávalo v opozici k vládní straně Fatah. Předvolební průzkumy sice dávaly naděje spíše hnutí prezidenta Palestinské samosprávy Mahmúda Abbáse, Hamás však nakonec získal většinu v Palestinské legislativní radě. Poté, co byli jeho představitelé pověřeni sestavením nové palestinské vlády, začaly se z celého světa ozývat otázky po budoucím vývoji v oblasti. Vítězství Hamásu může mít totiž zásadní vliv na další jednání v rámci izraelsko-palestinského konfliktu. Budoucnost, ale i principy fungování tohoto radikálního islámského hnutí proto stojí za podrobnější analýzu.

Hnutí Hamás oznámilo svou účast v parlamentních volbách v březnu 2005. Rozhodnutí vystoupit z opozice a participovat na politickém procesu v rámci Palestinské samosprávy vzniklo na základě změněné situace po smrti dosavadního palestinského vůdce Jásira Arafata. Za přelomové se dá označit setkání Arafatova nástupce Mahmúda Abbáse s izraelským premiérem Arielem Šaronem v egyptském letovisku Šarm aš Šajch, při němž došlo k dohodě o ukončení intifády, návratu k projektu *Cestovní mapy* a pokračování v mírových jednáních.

Významný podíl na vstupu Hamásu do oficiálního politického soutěžení pak mělo také unilaterální rozhodnutí o odchodu izraelských osadníků z pásma Gazy. Se stažením armády totiž Hamás získal nejen širší manévrovací prostor pro své aktivity, v rámci vlastní propagandy se také jeho představitelé pokusili interpretovat izraelské stažení jako výsledek ozbrojeného odporu proti okupační síle. V „osvobozené“ Gaze, ale i na Západním břehu Jordánu se prohlášení tohoto druhu stala účinným nástrojem, jak zvýšit popularitu u palestinského obyvatelstva.¹⁾ Kromě těchto okolností měly na účast Hamásu ve volbách vliv také role a chování některých ostatních důležitých hráčů (Mahmúd Abbás, Ariel Šaron, George Bush).

Od Jásína k Mašálovi

Podrobnější zkoumání ideologie, historie a vedení hnutí může odpovědět nejen na otázky kolem příčin jeho úspěchu, ale také ohledně budoucího vývoje. Hamás (*Harakatu al-muqáwamati al-islámíja*)²⁾

vznikl v roce 1987 jako pobočka egyptského Muslimského bratrstva (*al-Ichván al-muslimín*).³⁾ Hlásí se proto také k velmi podobným ideologickým základům a premisám. To znamená především snahu o návrat k islámským tradicím a zvykům v duchu *sunny* a v prostředí islámského státu. Zatímco do zmíněného roku 1987 se budoucí Hamás zaměřoval – stejně jako Muslimské bratrstvo – převážně na sociální, kulturní a osvětovou činnost, se začátkem první intifády (1987–1993) se hnutí značně zradikalizovalo, a to jak ideologicky, tak prakticky. Fundamentalisticky laděný statut Hamásu, vydaný v roce 1988, odsuzuje jakákoli mírová jednání s Izraelem v podání Organizace pro osvobození Palestiny (OOP). Palestinu (včetně dnešního Izraele) považuje za *waqf*, tedy za nezcižitelné území, které patří všem muslimům, a žádná země (ani arabská) si na něj nesmí dělat nárok.⁴⁾ Zatímco pro OOP (vznikla v roce 1964) byl palestinský problém zejména otázkou národnostní a územní, pro Hamás jako pro součást Muslimského bratrstva se stal boj proti Izraeli záležitostí celého muslimského světa.

Pokud jde o vedení Hamásu, jedná se o poměrně složitou mocenskou strukturu, která se prakticky dělí do tří úrovní.⁵⁾ První z nich tvoří tzv. širší vedení v pásmu Gazy a na Západním břehu Jordánu. Jeho členové se především během druhé intifády (2000–2004) často stávali cílem izraelských odvetných útoků. Jedním z charakteristických rysů tohoto okruhu je však – stejně jako pro celé hnutí – pevná disciplína a schopnost pružné substituce novým vedením. Když byl například

v březnu 2004 z izraelského vrtulníku zabit zakladatel a ideový vůdce šejch Ahmad Ismaíl Jásín, byl prakticky ihned nahrazen Abd al-Azínem al-Rantisím. Když byl i on přesně měsíc po Jásínovi zabit podobným způsobem, Hamás přišel o poslední výraznou osobnost v rámci vedení na palestinských územích. Po smrti Jásira Arafata se tento okruh značně rozšířil a umínil v protizápadních a protiizraelských výrocích. Dnes zahrnuje například Ismaíla Haníju, Mahmúda al-Zahara, Muhammada Abú Tira, či Džamála al-Chudarího. Převážně se jedná o pragmatiky, kteří vystudovali a učí na Islámské univerzitě v Gaze.

Druhou úroveň v mocenské struktuře Hamásu zaujímá exilové politické vedení. Vzniklo po Jásínově zatčení v roce 1989 a od roku 1996 jej vede Chálid Mašál.⁶⁾ Smyslem tohoto okruhu vůdců byla zejména koordinace aktivit militantních složek Hamásu (*Brigády Izz al-Dín al-Qas-sáma*) a jejich výcvik. Od vítězství Hamásu v lednových parlamentních volbách získává exilové hnutí na důležitosti, zejména v oblasti tvorby zahraniční politiky. Kromě Chálida Mašála ji spoluurčuje zejména Abú Músa Marzúq, který byl v roce 1997 deportován z USA do Jordánska, a je známo, že právě on koordinuje akce ozbrojených složek. Dalšími členy exilového vedení jsou například Ibrahim al-Gawšáh či Muhammad al-Nazzal.⁷⁾

Za třetí mocenský okruh je považováno vedení Muslimského bratrstva, tedy zejména Muhammad Ákif v Egyptě a Yúsuf al-Qaradáwí v Kataru. Obecně se předpokládá, že tyto „vnější“ autority zprostředkovávají zejména kontakt Hamásu s ostatními státy Blízkého východu a drží nad hnutím jakousi ochrannou ruku.

Finanční zdroje Hamásu

Jednou z příčin volebního úspěchu Hamásu je bezesporu široké spektrum kulturních, humanitárních a sociálních aktivit, kterým se hnutí – zejména od začátku druhé intifády – věnuje. Hamás postupně vybudoval síť škol, mešit, sportovních oddílů, mládežnických táborů, svým příznivcům poskytuje nejrůznější stipendia, často přebírá i péči o důchodce. Většina těchto aktivit často slouží k propagaci myšlenek a ozbrojených akcí Hamásu. Oba druhy aktivit, tedy ozbrojený odpor proti Izraeli na jedné straně a plošná asistence na palestinských územích na straně druhé, byly přitom zpravidla financovány z podobných zdrojů.

Pokud pomineme dřívější podporu od režimu Saddáma Husajna, je Hamás finan-

BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT

cován ze čtyř hlavních druhů zdrojů. První tvoří příjmy od vlád zemí Blízkého východu, především Íránu a zemí Zálivu.⁸⁾ I když oficiální nabídka finanční pomoci Hamásu ze strany Íránu působila po palestinských volbách jako něco zcela nového, Írán patří mezi největší sponzory organizace již dlouhá léta. V roce 1992 byl otevřen úřad Hamásu v Teheránu a o dva roky později poskytla íránská vláda Hamásu a palestinskému Islámskému džihádu asi 3 miliony amerických dolarů. Zmíněné Brigády Izz al-Dín al-Qassáma byly přitom často financovány přímo, bez asistence exilového vedení, a íránské Revoluční gardy Pasdárán se navíc pravděpodobně podílely na jejich výcviku.⁹⁾ Ideologickou blízkost íránského režimu s Hamásem potvrdila i návštěva Chálida Mašála u prezidenta Chátamího v roce 1999.

Druhou kategorií finančních fondů tvoří nevládní organizace, sídlící v USA, zemích západní Evropy a Zálivu, které jsou napojeny na exilové vedení Hamásu. Jde například o britskou humanitární organizaci Interpal, nebo Palestinskou asociaci v Rakousku (PVOE). Obě byly v říjnu 2003 označeny americkým prezidentem Bushem za organizace podporující terorismus.¹⁰⁾ Napojení na Hamás je známo také u některých islámských nadací, jako je Islámská podpůrná agentura (ISRA), sídlící rovněž ve Velké Británii, nebo Muslimský výbor pro pomoc Palestině, založený Muslimským bratrstvem. Objevené financí z těchto zdrojů se pohybuje kolem patnácti milionů dolarů ročně.¹¹⁾ Třetí a pravděpodobně nejmenší finanční zdroje pocházejí z charitativních sbírek přímo na palestinských územích. Odhady izraelských tajných služeb hovoří o tom, že například v roce 1995 činily příjmy Hamásu asi 70 milionů dolarů, z toho asi 40 procent pocházelo ze zahraničí.¹²⁾

Samostatná kapitola by se pak mohla zabývat principem převádění získaných prostředků do struktur hnutí. Zde hrají roli zejména krycí organizace nebo politické strany na území Izraele, přes které proudí finance na palestinská území (např. Izraelské islámské hnutí). Přestože by po lednových volbách mělo hnutí Hamás převzít odpovědnost za

oficiální mezinárodní pomoc, dá se předpokládat, že jeho činnost bude dále spolufinancována z výše uvedených zdrojů.

Filip Moravec (1979) působí jako analytik Asociace pro mezinárodní otázky.

filip.moravec@amo.cz

¹⁾ Například interview s jedním z vůdců Hamásu Mahmúdem al-Zaharem (viz aawsat.com/english/news.asp?section=3&id=1294).

²⁾ Přepis arabského názvu podle Müller, Zdeněk: Svaté války a civilizační tolerance (Academia, Praha 2005).

³⁾ Spojení Hamásu a Muslimského bratrstva je uvedeno ve statutu hnutí (viz www.palestine-center.org/cpap/documents/charter.html, Part I – Knowing the Movement, Article Two: The Link between Hamas and the Association of Muslim Brothers).

⁴⁾ Viz statut Hamásu (www.palestinecenter.org/cpap/documents/charter.html), Part III – Strategies and Methods, Article Eleven – The Strategy of Hamas: Palestine is an Islamic Waqf).

⁵⁾ Satloff, Robert (Ed.): Hamas Triumphant: Implications for Security, Politics, Economy, and Strategy. Washington Institute for Near East Policy, 2006, str. 5. (www.washingtoninstitute.org/templateC04.php?CID=232).

⁶⁾ Exilové vedení Hamásu působilo původně z USA, v letech 1992–1999 z jordánského Amánu, v současnosti sídlí v syrském Damašku.

⁷⁾ Barsky, Yehudit: The New Leadership of Hamas. A Profile of Khaled al-Mish'al (American Jewish Committee, 2004).

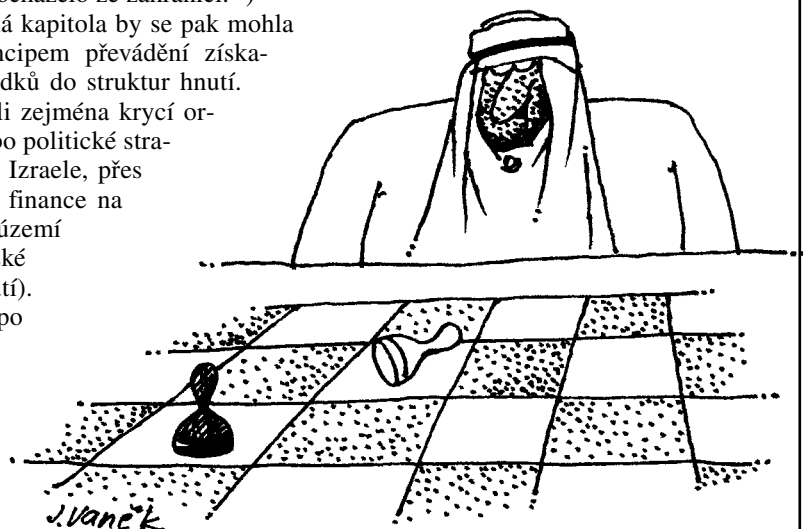
⁸⁾ Z fondu Arabské osvobozené fronty, napojené na irácký režim, byly jednorázově placeny rodiny sebevražděných atentáčníků (cca 25 tisíc amerických dolarů každé rodině).

⁹⁾ Middle East Intelligence Bulletin, June 1999 (viz www.meib.org/issues/9906.htm#me2).

¹⁰⁾ Zpráva amerického ministerstva financí (viz <http://www.ustreas.gov/press/releases/js672.htm>).

¹¹⁾ Viz www.ict.org.il/inter_ter/orgdet.cfm?orgid=13

¹²⁾ Viz studie Intelligence and Terrorism Information Center (www.intelligence.org.il/eng/sib/12_4/interpal_app_h.html).

Letošní kampaň před parlamentními volbami v Izraeli se odehrávala v diametrálně odlišné atmosféře od té, která provázela poslední hlasování v lednu 2003, kdy se země nacházela v hluboké bezpečnostní krizi způsobené druhou intifádou. Ústředními tématy letošních voleb se staly vytyčení střednědobé strategie v konfliktu s Palestinci, stejně jako doposud opomíjené vnitřní problémy země.

Když byla v září 2005 ukončena bezprostřední vojenská okupace pásma Gazy a vyklizeny místní židovské osady, zavládlo v Izraeli období určité stagnace. Vládní koalice dvou nejsilnějších stran, pravicového Likudu a levicové Strany práce, tehdy pozbyla hlavního smyslu své existence, kterým bylo právě zajištění hladkého odchodu z Gazy. Především ve Straně práce se začaly ozývat hlasy, že jí účast v kabinetu pod vedením Ariela Šarona škodí a že není schopna efektivně prosazovat vlastní politiku vinou nedostatečného zastoupení.¹⁾ V polovině listopadu byl zvolen novým předsedou Strany práce Amir Peres, dosavadní předseda odborové federace *Histadrut*, který dokázal zmobilizovat početnou členskou základnu organizace a porazit v těsné volbě Šimona Perese. Nový předseda, který dal již před volbou jasně najevo, že v dosavadní vládní koalici nehodlá pokračovat, se s Arielem Šaronem bez problémů dohodl na vypsání předčasných parlamentních voleb na březen tohoto roku. Ve stejný den ohlásil premiér Šaron odchod z pravicového uskupení Likud a založení nové centristické strany *Kadima* („Vpřed“).

Rozpad velké koalice je však třeba vidět spíše jako katalyzátor událostí, a ne jako hlavní příčinu předčasných voleb. V kontextu prohlubující se krize uvnitř Likudu, kdy se část strany pod vedením Benjamina Netanjahua postavila na odpor evakuaci osad v Gaze, poskytlo vypsání voleb Šaronovi příležitost, jak ze strany odejít a založit politické uskupení, s nímž by mohl snáze prosazovat vlastní agendu. Mezi izraelskou politickou elitou převládlo na konci loňského roku přesvědčení, že je třeba nechat voliče znovu „rozdat karty“.

Kořeny izraelského stranického systému

Hlavní osu, podle níž se dělí izraelské politické strany na pravici a levice, tvoří sociálně-ekonomická témata jako ve

Izraelské parlamentní volby 2006

MARTIN KUBEČEK

většině ostatních zemí, nýbrž způsob řešení arabsko-izraelského konfliktu (zejména v jeho izraelsko-palestinské dimenzi) a postoj k okolním arabským státům obecně. Zatímco levicové strany, z nichž největší je Strana práce, projevují tradičně větší ochotu k teritoriálním kompromisům a ukončení konfliktu, pravice pod vedením Likudu se vyznačuje podstatně tvrdším postojem a donedávna odmítala myšlenku vzniku palestinského státu jako takovou.²⁾ Kromě Strany práce a Likudu je součástí politického spektra velké množství menších stran, s často velmi úzce vymezenou agendou, a v *Knesetu*, jednokomorovém 120členném izraelském parlamentu, bývá běžně zastoupeno kolem deseti politických uskupení.³⁾ Do značné míry koherentní sociální politiku, odvíjející se z egalitářských tradic počátečních let existence Izraele, měly až do konce 90. let zakomponovány skoro všechny strany. Docházelo tak k paradoxní situaci, kdy praviceový Likud volila velká část chudých sefardských (orientálních) Židů, a levicovou Stranu práce naopak aškenázská (historicky východoevropská) střední a vyšší třída.

Tradiční význam socioekonomických faktorů nahrazuje v Izraeli několik dělících linií (tzv. *cleavages*), podle nichž se společnost štěpí na skupiny s velmi protichůdnými zájmy. Individuální voličské preference potom vycházejí ze složitého komplexu faktorů a identit. Kromě již zmíněného postoje k řešení izraelsko-palestinského konfliktu a vztahů mezi Židy a Araby uvnitř Izraele (tzv. *national issues*) představuje nejvýznamnější dělící linii napětí mezi *náboženským* a *sekulárním* sektorem společnosti. Ta se neprojevuje pouze v odlišné představě Izraelců o tom, zda by měla mít jejich země více či méně religiózní charakter, nýbrž i v praktické rovině, zejména ve sporu o výši státních dotací náboženským institucím a početným rodinám ultraortodoxní komunity. Přestože obě hlavní strany vycházejí ze sekulárních kořenů izraelského

politického systému, obecně lze říci, že pravicové strany se zasazují o větší význam náboženství ve státě (a zejména školství), a levice naopak usiluje o zachování světského charakteru státu (největším odpůrcem posilování religiozního sektoru uvnitř společnosti se stala menší centristická strana *Šinuj*).

Dalším významným dělicím faktorem zůstává napětí mezi *Aškenázy*, potomky prvních osadníků z Evropy, a *Sefardy*, kteří přišli do Izraele většinou až po roce 1948 z okolních zemí Blízkého východu a z oblasti severní Afriky. Etnické rozdělení společnosti dodnes značně koresponduje s osou *bohatí/chudí*, což se stalo po dlouhá léta základním argumentem sefardské menšiny pro tvrzení, že je diskriminována. Od 90. let, kdy se do Izraele přistěhovalo přes milion nových imigrantů ze států bývalého SSSR a etnické složení země se výrazně změnilo, zdá se být napětí mezi Aškenázy a Sefardy pomalu na ústupu. Ostatní dělící linie v izraelské společnosti pak představují spory o *vliv armády* na politiku vlády (zatlačené do ústraní faktem, že řada vrcholných představitelů obou hlavních stran se po roce 1967 rekrutovala právě z prostředí armádních elit) a v neposlední řadě napětí mezi *původními* a *novými imigranty*.⁴⁾

Zásadní přeskupení na politické scéně

Izraelský stranický systém v podobě, v jaké se ustálil od 70. let, by se dal klasifikovat jako roztržštěný multipartismus se dvěma silnými subjekty na obou stranách politického spektra. Likud ani Strana práce v minulosti nikdy nezískaly nadpoloviční počet křesel v parlamentu, a byly proto při formování vlády odkázány na spolupráci s menšími stranami, což se někdy ukázalo natolik komplikované, že se v dobách destabilizace země raději uchýlily k vytvoření společné koalice.⁵⁾ Ostatní politická uskupení získávají jen výjimečně přes deset mandátů, podílejí se ovšem, jak již bylo řečeno, na sestavová-

ní vlády. Patří mezi ně: levicový *Merec*, centristická strana *Šinuj*, Národní náboženská strana (*Mafdal*), zastupující zájmy osadníků, a konečně ultraortodoxní strany *Šás* (sefardská) a *Sjednocený judaismus tóry* (aškenázská). Zatímco úzká ideologická profilace zůstává doménou menších stran, Likud i Strana práce se zaměřují na co nejširší spektrum voličů, a jsou si proto přímými konkurenty. V Izraeli doposud nikdy nevznikl prostor pro silný středový politický směr.

Založení centristické Kadimy, která se ihned po svém vzniku stala nejsilnější stranou v zemi, zásadně proměnilo izraelskou politickou mapu. Její prudký nástup, po němž průzkumy veřejného mínění předpovídaly straně zisk až 44 mandátů, lze přičítat zejména mimořádné popularitě Ariela Šarona. Masivní podporu si ovšem Kadima udržela i po vynuceném odchodu premiéra z politiky a jeho nahrazení poměrně nevýrazným Ehudem Olmertem. Strana totiž od počátku reprezentuje názor většiny Izraelců, že konflikt s Palestinci nelze v současné době vyřešit a Izrael se jej proto musí pokusit zakonverzovat a pokud možno jednostranně vytýčit budoucí trvalé hranice státu. Po vítězství Hamásu v lednových palestinských parlamentních volbách toto přesvědčení ještě zesílilo.

Největší odliv voličů zaznamenaly s nástupem Kadimy podle očekávání Strana práce, a zejména Likud, který se na rozdíl od svého dosavadního hlavního konkurenta nechal více ideologicky „vytlačit“ na okraj politického spektra. Radikální rétorika Benjamina Netanjahua spolu s nevhodně agresivní kampaní strany posunula Likud spíše do sféry krajní pravice bojující za „záchranu Izraele“ a dále prohloubila jeho odcizení od tradiční voličské základny. Nejvíce ovšem vznik Kadimy postihl podobně profilovanou stranu *Šinuj*, která prakticky zmizela z politické scény.⁶⁾ Ostatní politická uskupení na pravici a levici si dokázala svou podporu s většími či menšími úspěchy udržet.

Vítězství Kadimy, které se jeví podle bezprostředních předvolebních preferencí jako velmi pravděpodobné, by znamenalo, že poprvé v dějinách Izraele se stane středová strana nejsilnější politickou silou v zemi a bude rozhodovat o sestavení vlády. Teprve budoucnost ukáže, zda si tuto pozici Kadima udrží a natrvalo se konstituuje v politickém systému. Může se stejně tak dobře stát dominantní stranou, jakou byla Strana práce mezi lety 1948–1967, jako ji může postihnout po-

BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT

malý rozpad na soupeřící frakce doprovázený návratem jejich politiků do stran, z nichž před časem odešli.

Předvolební kampaň: vítězové a poražení

Výběr jednotlivých volebních témat a schopnost stran prosadit je v předvolební kampani se staly určujícími pro posílení či oslabení daných politických uskupení. Ústředním motivem předvolebního boje se i přes radikální zlepšení bezpečnostní situace stal opět izraelsko-palestinský konflikt a otázky vládní strategie v následujících letech, zejména pak možné jednostranné vyklizení osad z větší části Západního břehu. Likud pod vedením Netanjahua se postavil do čela odporu proti dalšímu unilaterálnímu odchodu Izraele z okupovaných území, kvůli absenci konstruktivních návrhů však výraznější nárůst podpory nezaznamenal, pouze se jasněji vyprofilovala dělicí čára mezi Kadimou a pravicí. Strana práce v minulosti přejala hlavní rysy Šaronovy dlouhodobé strategie a kromě jasnějšího postoje k vymáhání práva na okupovaných územích a navrhovaného tvrdšího postupu vůči osadníkům se v otázkách národní bezpečnosti od Kadimy příliš neodlišovala. Nejvíce na předvolebním diskurzu vydělala Olmertova strana, a to i přesto, že nekonzistentní a často proti-

chůdné výroky úřadujícího premiéra v posledních týdnech před volbami některé příznivce odradily a vedly k mírnému poklesu preferencí Kadimy.⁷⁾

Téma, které se mělo stát ústředním bodem předvolebního boje, avšak bylo zastíněno novým zostřením izraelsko-palestinských vztahů v důsledku vítězství Hamásu, představuje sociální politika a potírání chudoby. Jeho význam zdůrazňovala zejména Strana práce pod vedením Amira Perece, tomu se je ovšem nepodařilo prosadit za hlavní téma voleb. Percovo zvolení do čela kandidátky sice vyvolalo počáteční oživení na politické scéně a zvýšilo preference strany až na necelých třicet mandátů, postupně však labouristé doplatili na odklon části své tradiční voličské základny, pro kterou byl bývalý předseda odborů příliš radikální.

Tradičním tématem, které se sice tentokrát nedostalo do popředí předvolební diskuse, avšak volební výsledky přesto ovlivnilo, se ukázaly být mezinárodní vztahy uvnitř izraelské židovské komunity. Velká část voličů, kteří se odvrátili od Strany práce, se netajila tím, že jim vadil marocký původ Perece, a některá, zejména ruskojazyčná média, přijala v souvislosti s jeho osobou otevřeně nepřátelskou až rasistickou rétoriku.⁸⁾ Podobně jako v případě sociálních otázek si Strana práce kompenzovala ztrátu podpory na úkor

Šásu, jehož voliči se rekrutují z okruhu chudého sefardského obyvatelstva. To sice propad jejích preferencí vyrovnalo, v praxi však výrazně omezilo možnost, že by se Strana práce mohla stát vítězem voleb.

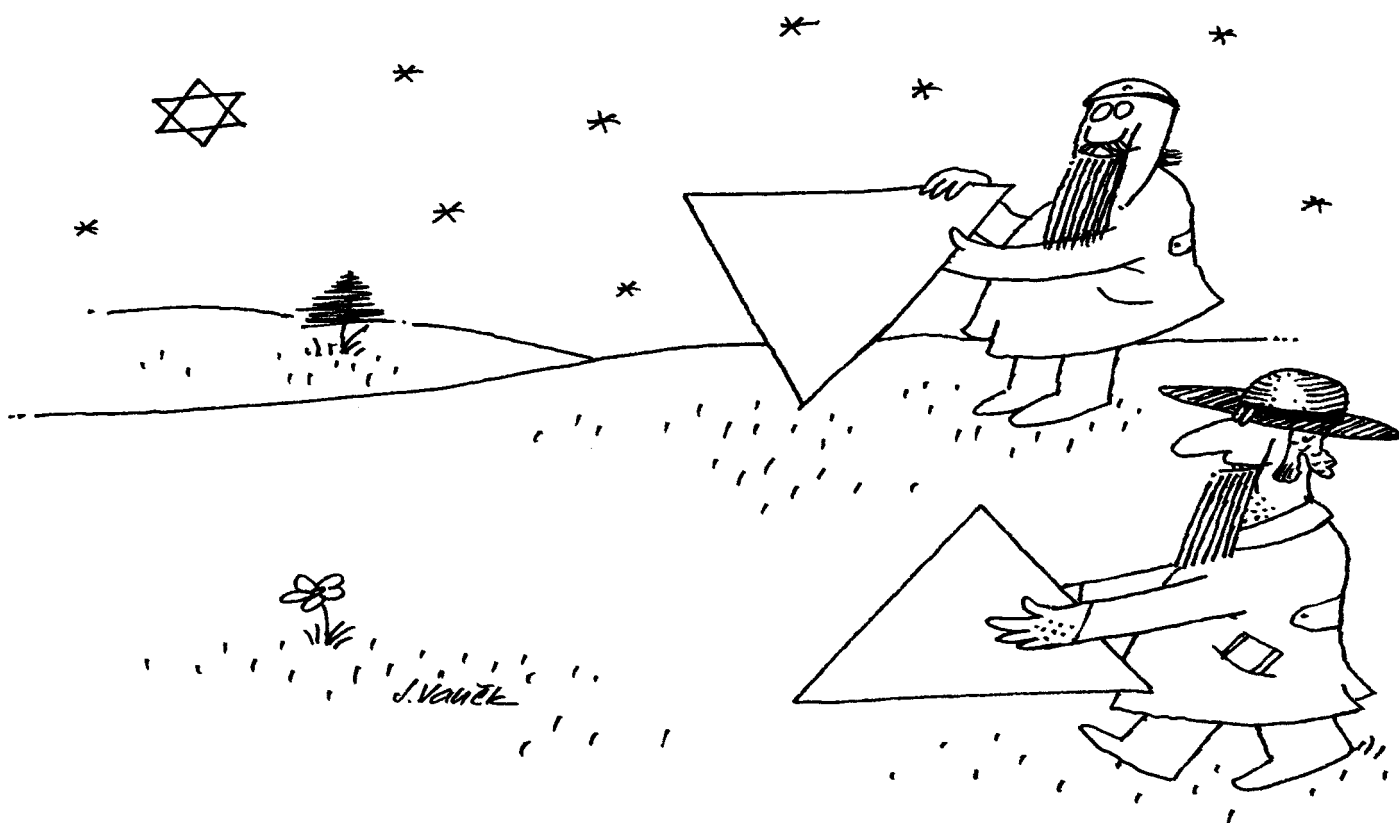
Předvolební atmosféru v Izraeli pak ovlivnila v neposlední řadě také otázka všudypřítomné politické korupce. Přestože zůstává toto téma (z pochopitelných důvodů) doménou nevládních stran, v letošním roce se ho pohotově chopily i Likud a Kadima, aby jej využily ve velmi nevybíravém boji proti svým bývalým spolustraníkům.⁹⁾

Povolební hádanka

Necelé dva týdny před volbami (v době, kdy vznikl tento text) si udržovala Kadima v průzkumech preferencí bezpečný náskok s předpokládaným ziskem necelých čtyřiceti mandátů – zhruba stejně – jako by podle průzkumů získaly Strany práce a Likud dohromady.¹⁰⁾ Již během předvolební kampaně se pak jako možná vládní koalice rýsovala spolupráce mezi Kadimou, Stranou práce a Merecem. Dělat ovšem předčasné prognózy zde není na místě, neboť jak kdysi prohlásil bývalý britský premiér Harold Wilson „týden je v politice strašně dlouhá doba“. A na Blízkém východě to platí dvojnásob.

18. 3. 2006

○

Martin Kubeček (1980) působí na Tel Aviv University v rámci izraelského vládního stipendia.

mkubecek@seznam.cz

Poznámka:

Konečné výsledky izraelských voleb doplněné po redakční uzávěrce, podle počtu křesel v parlamentu: Kadima 29, Strana práce 20, Likud 12, Izrael náš domov 11, koalice Národní unie a Mafdal 9, Šás 12, Sjedenocný judaismus tóry 6, Jednotná arabská kandidátka 3, Merez 5, Chadaš 3, Gil 7.

¹⁾ Způsobeného nejhorším volebním výsledkem za dobu své existence, kdy v roce 2003 získala pouze 19 mandátů ve 120členném Knesetu.

²⁾ K radikální redefinici cílů budoucího urovnání s Palestinci došlo uvnitř Likudu teprve pod vedením Ariela Šarona v roce 2003, kdy byly zveřejněny pro Izrael alarmující prognózy demografického vývoje v oblasti. Více viz Kubeček, Martin: *Nové kolo blízkovýchodního konfliktu*, Mezinárodní politika 2/2006, s. 22–24.

³⁾ Hlavní příčinou je pouze dvouprocentní klauzule pro vstup stran do parlamentu (dříve dokonce pouze 1 %, později 1,5 %), která vychází z historických tradic a společenského konsenzu, že v natolik vnitřně diferencované společnosti, jako je izraelská, by měl mít právo na politickou reprezentaci co největší počet i zdánlivě marginalních názorových proudů.

⁴⁾ Reprezentovanými mimochodem takřka bez výjimky stranami krajní pravice.

⁵⁾ Stalo se tak v druhé polovině 80. let a později během druhé intifády v letech 2001–2003 a 2004–2005.

⁶⁾ Svůj až nedůstojný konec si strana způsobila z větší části sama, když se rozštěpila na dvě části poté, co několik členů dosavadního vedení zpochybilo volbu nového předsedy a ze strany odešlo.

⁷⁾ Ehud Olmert například s jednodenním odstupem nejdříve oznámil, že budoucí vláda pod jeho vedením nebude investovat do osad na Západním břehu, a poté, že chystá začít výstavbu v prostoru zvaném „E-1“ mezi východním Jeruzalémem a největší osadou Ma'ale Adumim. Viz Benn Aluf: Ratner, David: *Olmert: If Kadima wins, we will not invest in territories*, Haaretz, 9. března 2006 a dále Benn, Aluf: *Olmert tells Haaretz he will build in disputed West Bank area near Jerusalem*, Haaretz, 9. března 2006.

⁸⁾ Viz Galili, Lily: *To them, he's 'the other'*, Haaretz, 10. března 2006; Ilan, Shahar: *Labor attempting to play down importance of ethnic demon*, Haaretz, 8. března 2006.

⁹⁾ Jen v posledních měsících bylo zahájeno vyšetřování proti Ehudu Olmertovi, dále generálnímu tajemníkovi Kadimy Tzanimu Hanegbímu a pravomocně byli odsouzeni poslankyně za Likud Naomi Blumenthal a Omri Šaron, člen Kadimy a syn dosavadního premiéra (vyšetřovaného rovněž dvakrát v souvislosti s úplatkářstvím).

¹⁰⁾ Podle průzkumu zveřejněného 13 dní před volbami by strany získaly následující počet křesel v parlamentu: Kadima 37, Strana práce 20, Likud 16, Izrael náš domov 10, koalice Národní unie a Mafdal 8, Šás 9, Sjedenocný judaismus tóry 7, Merez 5 a arabsko-židovský Chadaš 4. Viz Verter, Yossi: *Poll: Kadima remains steady, rise in 'undecided' voters*, Haaretz, 15. března.

Muslimské bratrstvo v proměnách času

Asociace Muslimské bratrstvo (Ichwán al-muslimín) je obecně pokládána za nejvý-

JAROSLAV BUREŠ

znamnější umírněný panislamistický proud, v němž dominují konzervativní tradicionalisté a vzrostl v něm i vliv tradicionalistů reformních. Někteří odborníci o něm soudí, že by se dokonce mohl za určitých podmínek přetransformovat v muslimskou obdobu evropské křesťanské demokracie a zabránit tak, aby současná fáze islamizace arabského světa nedostala radikální podobu.

V tomto kontextu se často připomíná transformace tureckých islamistů v odpovědnou vládní stranu. Výkonná sféra ve Spojených státech a v Evropské unii vážně zvažuje podporu začleňování Muslimského bratrstva do politického systému v Egyptě, zvláště poté, co nezávisle kandidující muslimští bratři zaznamenali významný úspěch v posledních parlamentních volbách. Mnozí odborníci již nyní tipují Muslimské bratrstvo za možného vítěze příštích voleb.

Vznik a působení Muslimského bratrstva

Muslimské bratrstvo (MB) má sice své kořeny v Egyptě, kde bylo v roce 1928 založeno, ale jeho pobočky najdeme v různých částech arabského světa, v USA i zemích západní Evropy. Ve všech těchto zemích ovlivňuje jejich činnost a cíle konkrétní kulturně-historické prostředí, politická kultura společnosti a celková ekonomická, politická a sociální situace. V zemích s otevřenějším politickým systémem se chovají bratři jako relativně umírněná tradicionalistická opozice (Egypt od 70. let). Naopak v zemích, v nichž vládne či vládl autoritativní, represivní režim, jenž omezil autonomní činnost, se přiklání k radikalismu a někdy i k ozbrojenému boji či terorismu (Sýrie). V Saúdské Arábii byli spojeni s režimem, konzervativním wahhábismem a kmenovou společností. Vazby na kmeny si udrželi i v Kuvajtu, což mělo negativní dopad na jejich postoj například k právům žen. Radikálně se Muslimské bratrstvo chová v zemích okupovaných cizí, nemuslimskou mocností (Palestina), kde se přetrasformovalo v národněosvobozenecké hnutí Hamás, jež zastává velmi nekompromisní stanovisko k řešení blízkovýchodního konfliktu a preferuje ozbrojený boj. Volební vítězství bratrů z Hamásu přijalo egyptské Muslimské bratrstvo s nadšením a pocitem zodpovědnosti, aby jejich vláda uspěla.¹⁾ Egyptské bratrstvo v průběhu historie vystupovalo jako hegemon panarabského, islámského hnutí, ale v současnosti již zpra-

vidla nezasahuje do rozhodování frakcí v jiných zemích.²⁾

V období studené války se Muslimské bratrstvo stalo spojencem wahhábické Saúdské Arábie i USA. Pomáhalo vytlačovat z Blízkého východu sovětský vliv, komunismus, ateismus a sekulární tendence. Tato spolupráce kulminovala v období sovětské vojenské přítomnosti v Afghánistánu. Pomáhalo v 80. letech vytvářet hráz proti šíření šíitského náboženství a právního mazhabu v arabských zemích.³⁾ Spojenectví skončilo po první válce v Zálivu (1991), protože Muslimské bratrstvo odmítlo zásah, cizí vojenskou přítomnost v Iráku a některých arabských zemích. V současné době bratři rezolutně odsuzují okupaci Afghánistánu a Iráku.

Období infitáhu a radikalizace islamistů

Ve vedení Muslimského bratrstva dominuje umírněná, městská střední vrstva, podnikatelé, kterým se podařilo zbohatnout v období *infitáhu* (liberalizace) v 70.–80. letech. Elita bratrstva a na ní orientovaná buržoazie se orientují na pravicovou část politického spektra. Patří mezi hlavní stoupence egyptské liberalizace a považuje etapu autoritativního, sociálního etatismu prezidenta Násira za období temna a nesvobody.

Mezi radikály patřili chudší islamisté z jižních provincií, kteří využívali výhod Násirova korporativního politického systému, jenž jim umožnil získat pracovní příležitosti na státem financovaných projektech a přístup ke vzdělání. Politika infitáhu v 70. letech narušila tento vývoj a zchudlé vesnické obyvatelstvo začalo masivně odcházet do severních, bohatších měst, především do Káhiry, kde zpravidla živořili v chudinských čtvrtích (ašwaját) na periférii města. Z jejich řad vznikla vysoce radikální vrstva mladých islamistů, kterým nestačila umírněná politika Muslimského bratrstva zaměřená na postupné reformy, vzdělávání a charitu a koexistenci s režimem.

Vznik radikalizovaných islamistů byl podmíněn procesem privatizace, protože

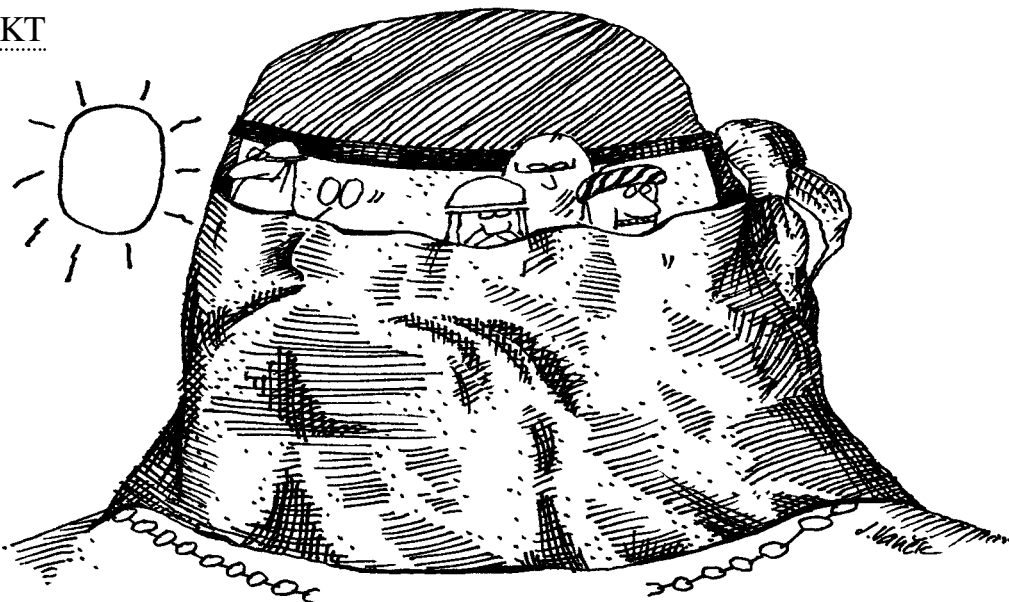
BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT

značná část z obrovského množství malých, privátních podniků, jež v období infitáhu vznikla, zaměstnávala pouze rodinné příslušníky a zeštíhlený veřejný sektor již nebyl schopen absorbovat rizikové zástupce městské chudiny z tradicionalistických, vesnických oblastí. Nebezpečí nezmizelo ani v současné fázi pozvolné demokratizace společnosti, protože proces urbanizace, vnitřní migrace a demografické revoluce nebyl v Egyptě završen. Městská a tradičně uvažující chudina může mít vliv na radikalizaci Muslimského bratrstva po jeho hypotetickém příchodu k moci. Velkou chybou bratrstva bylo, že zatím nedokázalo sympatizující městskou chudinu oslovit a orientovalo se na střední vrstvy. Poslední výzkumy veřejného mínění prokázaly, že Egyptané jednoznačně preferují sociální témata.⁴⁾ V programu Muslimského bratrstva z 3. března 2004 i předvolebním programu je sociální otázka zúžena na tradiční islámskou solidaritu.⁵⁾ Ve stejném průzkumu se dostala do popředí problematika privatizace, jež by měla být podle názorů občanů korektní, průhledná a neměla by se dotýkat odvětví prioritního veřejného zájmu (železnice, veřejné komunikace, vzdělávání a poštovní služby). Program Muslimského bratrstva z roku 2004 je ekonomicky velice liberální a preferuje otevřenou ekonomiku vůči zahraničí bez specifikovaných omezení,⁶⁾ i když během vnitřních diskusí je preferován arabský či islámský kapitál. Během poslední volební kampaně agitátoři bratrstva problematiku privatizace raději zcela opomněli. Pouze opakovali zájem převést kontrolu náboženského majetku waqfů od státu do kompetence nezávislé instituce, což by posílilo i charitativní působení MB.

Je zřejmé, že programové dokumenty mají působit především na zahraniční, západní pozorovatele a politiky se záměrem snížit jejich obavy z protireformního kurzu Muslimského bratrstva v době, kdy okouzlení z liberalizace v Egyptě prudce vyprchává a na pořadu je etatizovaný, populistický kapitalismus. Levicová opozice vyčítá bratrstvu, že je málo vyhraněné vůči negativním dopadům globalizace a spokojí se s pronikáním nadnárodních řetězců, pokud zachovají úctu k národní identitě. Stačí jim, že coca-cola se změní v Zem Zem coca-colu. Bratři jsou stoupenci islámské globalizace (awlama islámíja), ale současně jim v dlouhodobé perspektivě vyhovuje heslo „globalizace bez státu“, protože věří, že uvolněný prostor ovládnou stoupenci správného islámu (islám haníf).⁷⁾

Nástup reformního hnutí

Skutečnou revoluci prodělalo Muslimské bratrstvo v přístupech k obecným politickým reformám. Zakladatel Hasan al-Banná byl v 30.–40. letech stoupencem politického systému jedné vedoucí boží strany (hizbulláh).

V 80. letech stál v čele MB reformní muršid Tilmísání a spolu s mladou generací infitáhu dosáhl velkých politických úspěchů, na něž navázalo i dnešní reformní vedení.⁸⁾ Hlavní proud Muslimského bratrstva prosazoval od poloviny 80. let stranický systém (hizbíja) a soutěživý pluralismus (ta'ddudíja) v rámci demokratického systému, což byl zásadní odklon od prvotního učení Hasana al-Banná. V 80. letech bratrstvo vstoupilo do koalice s nacionalistickou a levicovou opozicí. V roce 1996 předložilo projekt na vytvoření první islámské strany v Egyptě, nesoucí název al-Wasat (Střed) a vycházela z občanského, nikoli náboženského principu.⁹⁾ Byla otevřena muslimům i křesťanům, mužům i ženám, různým myšlenkovým proudům. Usilovala o izolaci politiky od tradičního šíření víry, vzdělání a osvěty. Vyjadřovala touhu především mladších členů po legalizaci hnutí a ukončení vyhraněné, nepřátelské polarizace v ose režim–Muslimské bratrstvo. Vláda do současné doby nepovolila registraci strany. Proti vytvoření politické strany se postavila část vedení a členská základna, což bylo dáno několika důvody. Jednak to byla obava části členů, že podobný krok vyprovokuje režim k represím a povede ke ztrátě vybojovaných pozic. Někteří byli znepokojeni představou, že po registraci by byla kontrolována státem jejich charitativní, ekonomická činnost, zprůhledněny zdroje financování a asociace by se musela otevřít i vůči veřejnosti. Překážkou je silný konzervativní proud uvnitř Muslimského bratrstva, podporující pouze osvětovou a charitativní činnost. Zahrnuje absolventy islámské univerzity al-Azhar, salafijský proud, stoupence sunny a společnosti šaríj i bývalé džihádisty. Bratři se v mnohých arabských zemích dokázali transformovat na stranu, ale v Egyptě se pokládají za hegemonu a zakladatele, jenž nese zodpovědnost za budoucnost panislámského hnutí, což komplikuje transformaci ve stranu. Stoupenci islámské občanské strany mají podporu středního re-

formního proudu (wasatíja), který sdružuje širokou reformní základnu, opírající se v Egyptě o tzv. „nové islamisty“. Jejich cílem je šířit hlubší, modernější a racionálnější pochopení islámu a prosadit reformy v zájmu vytvoření silné, nezávislé islámské společnosti založené na porozumění.¹⁰⁾

Účelové spojenectví s liberály

Se slábnoucím vlivem staré tradicionalistické generace Muslimského bratrstva se nyní do popředí dostává reformní proud dnešních padesátníků z „generace infitáhu“ ze 70. let, podporovaný pragmatickým muršidem M. M. Ákifem. Ten otevřeně prosazuje přijetí plného občanství a stejných práv pro všechny Egypťany bez ohledu na etnický, konfesní původ či pohlaví a všichni musejí mít právo kandidovat do všech státních funkcí. Hlásají právo na existenci všech politických proudů a založení politické strany. Souhlasí s principem předávání moci a absolutní suverenity lidu vyjádřené v demokratických volbách.

Propaganda Muslimského bratrstva nepřipomíná původní strategické cíle, jako byly islámský stát na národní a chalífát na panarabské úrovni. Zdůrazňuje úkol islamizovat společnost a jejich tradiční heslo během posledních voleb „islám je řešení“ připomnělo sekulární opozici, že se má stále čeho obávat. Sledujeme-li hlasování poslanců Muslimského bratrstva v parlamentu za poslední roky, zjistíme, že neubrali vůbec na svém konzervatismu.¹¹⁾ Existuje u nich jasný rozdíl mezi propagandou a konkrétní politikou. Typický je značný myšlenkový, ideologický rozptyl v rámci hnutí. Problémem je mnohem radikálnější členská základna Muslimského bratrstva, než je jeho vedení. Ta nemá velké pochopení pro vnitřní reformy a rozumí pouze jednoduché, černobílé rétorice v duchu lež–pravda či víra–bezbožnost. Nízká je i politická kultura a nejistota kontinuity reformního kurzu v důsledku vůdcovského, patriarchálního typu vedení na čele s muršidem, který má většinou poslední slovo v klíčových záleži-

tostech. Neexistuje autoritativní proreformní literatura, s jejíž pomocí by reformisté obhájili své pozice.

S ohledem na rostoucí islamizaci arabské společnosti, odpor veřejnosti k politickým stranám, oslabenou legitimitu režimů, slabost liberální prozápadní opozice, jejíž činnost je paralyzována vývojem regionu (palestinská otázka, Irák), se jeví orientace Západu na umírněný islamistický proud Muslimského bratrstva pochopitelná již proto, že represe autoritativního státu a jeho neschopnost řešit ekonomicko-sociální problémy mohou vybudit daleko radikálnější proudy. Navíc Muslimští bratři jsou v současné době vlivným účelovým spojencem liberálů, modernistů v boji za prosazení politické liberalizace a pluralismu nejen v Egyptě, ale i v panarabském měřítku.

Jaroslav Bureš (1953) je vědeckým pracovníkem ÚMV.

bures@iir.cz

¹⁾ Egyptští bratři apelovali na arabské, islámské země i Ligu arabských zemí, aby vytvořily neodkladně fond na pomoc bojkotované vládě islamistů v Palestině. Podrobně viz ichwanweb.com.

²⁾ Vedení neprotestovalo a chovalo se zdrženlivě k rozhodnutí iráckého MB, jež vstoupilo do irácké prozatímní vládní rady po svržení Saddáma Husajna, ačkoli spojenecký zásah odsoudilo.

³⁾ V Sýrii bratři dokonce založili Výbor na dobývání Íránu, jehož úkolem bylo vnutit Íráncům sunnitský právní mazhab. Tamám, Hasám: Tahawwulát al-Ich-wán al-muslimín (Přeměna Muslimského bratrstva), Maktabat al-matbúli, al-Káhira 2006, s. 76.

⁴⁾ Vyšší životní úroveň (90 %); nezaměstnanost (85 %); korupce (88 %); byty pro mladé (85 %); lepší zdravotnictví (83 %); pomoc nejchudším (69 %). Al-Iktisádí, č. 1926, 3. 12. 2005, s. 36–41.

⁵⁾ Například problém nezaměstnanosti by měl být řešen s pomocí finančních prostředků vybraných z dobrovolné náboženské daně (zakátu), nikoli např. vytvořením pracovních míst na venkově či návodem na snížení demografického růstu.

⁶⁾ At-Takrír al-istrátiđí al-arabí 2004–2005, Center for Political and Strategic Studies, al-Káhira 2005, s. 429–431.

⁷⁾ Podrobně viz Habíb Džanhání: Al-Awlama wa al-fikr al-arabí al-mu'ásir (Globalizace a moderní arabské myšlení), Dár aš-šurúk, al-Káhira 2002, s. 9–20.

⁸⁾ Jednalo se o účast ve volbách a vstup do parlamentu jako nezávislí; ovládnutí některých profesních svazů a odborů; vliv ve studentských radách, nadace a charity, kluby a osvětové asociace.

⁹⁾ Podrobně viz Alá, Abd ar-Rahím: Al-Ichwán al-muslimín-uzmat tajár at-tađdíđ (Muslimští bratři – krize reformního proudu), Markazu al-mahrúsa, al-Káhira 2005, s. 120–121.

¹⁰⁾ Podrobně viz Baker, Raymond William: Islam without Fear, Cambridge – Massachusetts – London, Harward University Press 2003.

¹¹⁾ Například v roce 2001: obhajoba stoupenců polygamie, zákaz vydávání škodlivých novel; 2002 – zákaz návštěv knihovny Americké univerzity pro egyptské učitele, odmítnutí bankovního zákona, protože úroky jsou v islámu zakázány; 2003 – obhajoba tělesných trestů pro konzumenty alkoholu; odmítnutí přistoupení Egypta k mezinárodní smlouvě o právech dítěte, protože snižuje roli al-Azharu; 2005 – prosazení změny zákona, jenž umožňuje absolventům al-Azharu vstoupit do policejní akademie aj.

Vojenská charakteristika druhé intifády

Vleklé konflikty na Blízkém východě jsou trvalou a velmi vděčnou inspirací pro bezpečnostní i pro strategická studia. Například Stephen M. Walt na základě jejich podrobného studia vypracoval svou teorii rovnováhy hrozeb.¹⁾ Ta si uchovává platnost i v době druhé intifády, která vypukla v roce 2001 pod vlivem jak vnějších (neúspěch procesu Oslo a krach přímých jednání v Camp Davidu, jež probíhala v samém závěru druhého mandátu Billa Clintona), tak i vnitřních podnětů. V jejich důsledku se „Izraelci i Palestinci radikalizovali na základě strachu a beznaděje“.²⁾

Asymetrická taktika Palestinců

Druhou intifádu vedou hlavně Hamás, Hizballáh, Palestinský islámský džihád a tzv. mučednické brigády al-Aksá. Jejich výzbroj se omezuje jen na lehké zbraně: pušky, protitankové řízené střely, minomety a řemeslně vyrobené rakety nejkratšího dosahu. Nejčastěji používanou a také nejničivější údernou zbraní jsou sebevražedné pumové atentáty proti dvěma druhům cílů. Prvním jsou kasárna a další vojenská zařízení, na něž ponejvíce útočí sebevražední řidiči aut naložených výbušnou směsí. Zabíjejí vojáky izraelské armády a ničí jejich základny, což zejména na okupovaných územích vysvětluje jako specifickou formu asymetrické války. Izrael to naopak hodnotí jako terorismus.

Nejzákeřnější metodou druhé intifády jsou sebevražedné útoky na civilní cíle ve velkých izraelských městech, jež se nacházejí v blízkosti tzv. zelené linie, a jsou tedy snadněji dosažitelná. Častým terčem s velkým symbolickým významem je Jeruzalém, velká aglomerace blízko Zajordánska, svaté místo tří monoteistických náboženství, které Izrael jednostranně vyhlásil za své jednotné a věčné hlavní město. K útokům dochází hlavně v symbolických dnech židovských nebo arabských náboženských svátků, v sobotu (poslední den starého týdne) či v neděli (první den nového týdne). Vyhledávají se místa s co nejvyšší koncentrací bezbranného civilního obyvatelstva, u nichž je předpoklad vysokého počtu mrtvých a zraněných – nejčastěji to jsou prostředky hromadné dopravy. Navíc sílí zvrhlá tendence nasazovat do atentátů snadno manipulovatelné desperáty. Stále častěji jde o nezletilé chlapce z těžce postižených palestinských rodin, jejichž jedinou

motivací je slepá pomsta bez ohledu na to, že na druhé straně způsobí ještě větší bolest a odhodlání k odvetnému úderu.

Hlavním smyslem sebevražedných atentátů je co nejvíce šokovat izraelskou společnost, šířit v ní strach, narušovat její vnitřní soudržnost a podlamovat její vůli a odhodlanost k dalšímu boji. I když jsou zdůvodňovány snahou upozornit svět na křivdy a bezpráví páchané na Palestincích, nelze je nijak ospravedlnit. Naplňují všechny základní znaky terorismu.

Z pohledu palestinské věci jsou kontra-produktivní. Především je více obětí na straně Palestinců než na straně Izraelců – ke konci roku 2004 to bylo 3600 ku 967 zabitých, navíc na straně Palestinců jsou tisíce raněných. Zároveň s tím se s každým výbuchem vzdaluje naděje, že Palestinci jednou budou mít svůj vlastní stát. V době druhé intifády přišly další tisíce Palestinců o své domovy – buď proto, že z nich byli vyhnáni nebo jim je zcela zničily lité boje. Teroristická metoda velice těžce diskredituje palestinskou věc. Thomas Friedman říká, že „základní dilema tohoto konfliktu zní: Izrael musí opustit okupovaná území na Západním břehu (Jordánu) a v Gaze, ale Palestinci v současné době nemohou dostat takovou důvěru, aby se na tato území vrátili, protože by je mohli zneužít jako základnu pro budoucí akce proti Izraeli.“³⁾

Disymetrická taktika Izraele

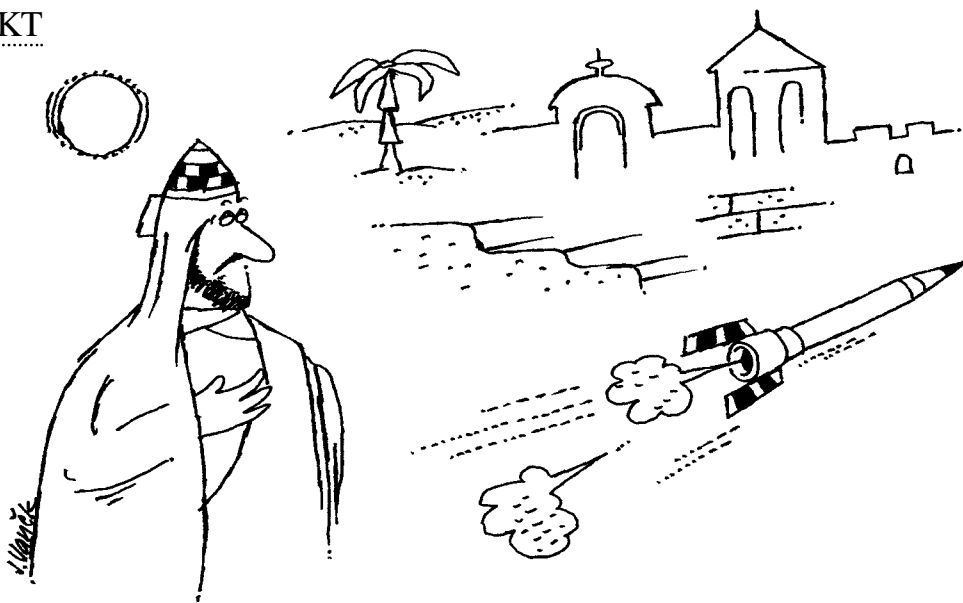
V rámci vleklého konfliktu druhé intifády je Izrael kvantitativně i kvalitativně mnohem silnější než jeho soupeř. Sází na silovou, údernou odpověď, jejíž nejčastější podobou jsou kombinované operace vzdušných a pozemních sil, občas se na nich podílí i námořní pěchota. Své údery

BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT

zdůvodňuje nezbytností ničit sídla teroristických organizací. Nasazuje především pozemní vojsko vyzbrojené bojovými vozidly a tanky, bitevní vrtulníky vyzbrojené zbraňovými systémy pro úder na pozemní cíle a také bitevní letouny – nejčastěji je to verze F-15.

Hlavní metodou bojové činnosti izraelských ozbrojených sil (Israel Defence Forces – IDF) jsou výpady a nájezdy na palestinské cíle. Trvají od několika hodin až po několik týdnů a jejich terčem jsou tzv. střediska teroru v Jordánsku a v pásu Gazy. Cílem je znemožnit, aby se stala pro palestinské ozbrojence základnou, v níž připravují své útoky, a také svatyní, do které se pak vracejí, aby se rozptýlili mezi civilním obyvatelstvem. Při těchto akcích izraelská armáda stále rozšiřuje tzv. bezpečnostní pásmo, často na úkor Palestinců, kteří musejí opouštět své domovy, a tak se dále zvyšuje počet palestinských uprchlíků. Nejznámější, a také nejkritizovanější se stala operace Dny kající na podzim 2004. Byla odpovědí na zabití dvou izraelských dětí po odpálení palestinské rakety Kásim. Výsledkem operace bylo 104 zabitých Palestinců, z toho 18 dětí, úplné zničení 77 domů a poškození stovek dalších.⁴⁾ Hlas proti takovému postupu zvedl i generální tajemník OSN Kofi Annan – označil jej za disproportionální.⁵⁾

Druhou metodou je fyzická likvidace palestinských aktivistů podezřelých z organizování nebo z uskutečňování teroristických atentátů. Vžilo se pro ni označení „mimosoudní popravy“ nebo také „cílené zabíjení“ (targeting killings). Jejím původním inspirací je koncepce takzvaného kvalitativního, rozlišujícího násilí (discriminate violence), kterou již před třiceti lety vypracoval Robert Asprey.⁶⁾ Izraelská podoba této koncepce přinesla smrt mnoha skutečným palestinským teroristům, ale má také vážné stinné stránky – desítky mrtvých a zraněných na straně nevinného civilního palestinského obyvatelstva. K tomu se přidávají zničená obydlí, rozbitá infrastruktura a další zhoršení již tak bedných podmínek značné části obyčejných Palestinců. Výpady izraelské armády tak stále více sklouzávají ke kvantitativnímu, nerozlišujícímu násilí a Izrael je kritizován, že „nebere ohled na potřeby civilního obyvatelstva (voda, elektřina, mzdy státních zaměstnanců a další), což je podle názoru právníků v rozporu s mezinárodním právem, a zejména pak se ženevskými konvencemi“.⁷⁾

Vliv vnějších činitelů

Po 11. září 2001 přešel George W. Bush ve svém přístupu k izraelsko-palestinskému konfliktu od původní nevyhraněnosti a zdrženlivosti k jednoznačné politice represí vůči silám a organizacím islámského extremismu a terorismu. Jeho první funkční období se neslo ve znamení výrazné diplomatické, finanční i vojenské pomoci Izraeli. Bush navázal nadstandardní vztahy s nastoupivším izraelským premiérem Šaronem, aby nakonec podpořil všechny jeho akce, třebaže byly velice kontroverzní a konfrontační. Významným mezníkem byl Bushův projev z 24. června 2002 – izraelský premiér Šaron si jej vysvětlil jako své „absolutní vítězství odrážející totožnost zájmů a cílů mezi válkou americké administrativy proti globálnímu terorismu a izraelskou politikou na okupovaných územích“.⁸⁾

Vlivným vnějším činitelem je Sýrie – poskytuje útočiště a rozsáhlou podporu organizacím a skupinám, které nadále přetrvávají na principu trojí negace – neuznání Státu Izrael, žádná vyjednávání s tímto státem a ani žádný mír. Většina z nich je na americkém seznamu mezinárodních teroristických organizací.⁹⁾ V létě 2004 se však proti Damašku spojily USA a Francie, tedy dva významné státy, které se jinak v pojetí boje proti mezinárodnímu terorismu několikrát dostaly do rozporu (nejvýrazněji kvůli tzv. druhé irácké válce). Společně sestavily a prosadily rezoluci Rady bezpečnosti OSN č. 1559, která znamená silné vystupňování nátlaku na syrský režim.¹⁰⁾

Negativní důsledky izraelské taktiky proti druhé intifádě

Silová, represivní taktika Izraele se zaměřuje na dosažení „rozhodujícího vo-

jenského vítězství, které povede k zastavení masakrování našeho civilního obyvatelstva,“¹¹⁾ ale ve skutečnosti tím provokuje další teroristické akce Palestinců.

Na represivní činnost izraelské armády dlouhodobě navazují i nevojenské metody. Je to především tzv. *skrytá kolonizace* – každá osada na okupovaném území chce mít jakési představené ochranné stanoviště, které ji má chránit před útoky ze strany Palestinců. Po jeho vybudování se požaduje, aby tam byla zavedena elektřina, voda, a nakonec aby tam byla také vojenská ochrana. Jakmile se tak stane, přijdou další osadníci a vyhlásí dané místo za další obec. Její příslušníci se posléze začínají dožadovat vybudování dalšího ochranného stanoviště.¹²⁾

Zároveň s tím se izraelské ozbrojené síly podílejí i na *ztrpčování každodenního života Palestinců* – znemožňuje se jim, aby sklízeli úrodu, nařezávají se olivovníky, jejich mytické, posvátné stromy, ničí se elektrické vedení, páchají se škody na jejich hospodářských zvířatech. Dělal se zábrany na cestách, aby se Palestincům znemožnila cesta na pole, na pracoviště, na trhy, k lékařům, za příbuznými. To vše má Palestince zlomit a donutit, aby daná území vyklížili. Izraelské represe ale nakonec byly tak kontraproduktivní, že „vážně oslabily palestinské bezpečnostní služby, a ty pak nemohly nastolit pořádek... v Gaze se Hamás stal silnějším než policejní síly Mahmúda Abbáse,“¹³⁾ jimiž jsou General security a National Security Forces.

Závěrem

Dosavadní průběh druhé intifády ukázal, že bojové řešení nikam nevede. Vojenská převaha a vítězství při trestných

výpadech nevedou k posílení bezpečnosti Izraele, stejně jako teroristické akce nijak nepomáhají Palestincům. Oběma stranám to škodí jak přímo na místě bojů, tak zejména z hlediska jejich mezinárodní prestiže. Je nutné hledat politické řešení. Jeho základem by mělo být, že všechny arabské státy uznají Izrael, Palestinci by měli svůj stát v hranicích z roku 1967, židovské čtvrti v Jeruzalémě by připadly Izraeli a arabské zase Palestině, dílčí úpravy by se prováděly cestou vzájemných kompenzací.¹⁴⁾ K tomu je bezpodmínečně nutná dlouhodobá angažovanost OSN, Evropské unie, Spojených států, Ruska a dalších vlivných činitelů světové politiky. Ukončení druhé intifády a nastolení pevného míru je totiž i v jejich zájmu. Jde jen o to, aby se všichni dokázali shodnout na společných cílech a na jejich naplňování.

Jan Eichler (1952) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

eichler@iir.cz

¹⁾ Walt, Stephen M.: The origins of Alliances, Cornell University Press, London, 1990, s. 263–267.

²⁾ SIPRI Yearbook 2002, Oxford University Press 2002, s. 58.

³⁾ Thomas L. Friedman: Without an exit strategy, Israel won't know peace. International Herald Tribune.

⁴⁾ Military Balance 2005/2006, s. 176.

⁵⁾ Blíže viz: United Nations, Questions of Palestine: the situation in the Middle East, report of the Secretary General, UN documents A/56/642 and S/2001/110, 23 Nov. 2001.

⁶⁾ Asprey, Robert: War in the Shadowx. Garden City, New York, 1975.

⁷⁾ Balencie, Jean – Marc et de la Grange, Arnaud: Les Nouveaux Mondes rebelles. Conflits, terrorisme et contestations. Éditions Michalon, Paris, 2005, s. 81.

⁸⁾ Yezid Sayigh: The Palestinian Strategic Impasse, s. 9.

⁹⁾ Jsou to zejména Demokratická fronta pro osvobození Palestiny, Lidová fronta pro osvobození Palestiny, Fronta palestinského lidového boje. Navíc na území Sýrie působí řada náboženských škol, jimiž v minulosti prošlo mnoho aktivních a nebezpečných teroristů.

¹⁰⁾ Jde zejména o skoncování podpory teroristických organizací, uvedených na jmenném seznamu, a o posílení kontroly na syrsko-irácké hranici.

¹¹⁾ Benyamin Netanyahu: Only military force can succeed. International Herald Tribune, 6.–7. 4. 2002.

¹²⁾ Balencie, Jean – Marc et de la Grange, Arnaud: Les Nouveaux Mondes rebelles. Conflits, terrorisme et contestations. Éditions Michalon, Paris, 2005, s. 83.

¹³⁾ Charles Enderlin: Quant Israel favorisait Hamas. In.: Le Monde, 6. 2. 2006.

¹⁴⁾ Pascal Boniface: Vers la 4. ème guerre mondiale. Armand Colin, Paris, s. 157.

Sebevražedné útoky

ZDENĚK KALVACH

Hanadi Jaradat byla devětadvacetiletá atraktivní vzdělaná žena. Vystudovala práva na univerzitě v Ammánu a zahájila kariéru právničky v Jeninu. V sobotu 4. srpna 2003 odpoledne zašla do navštěvované restaurace v Haifě. Objednala si, a když dojedla, odpálila čtyři kilogramy trhavin, kterou měla připevněnou na svém těle spolu s kovovými hřebíky, matkami a jinými šrapnely. Zemřelo 21 lidí a 48 jich bylo zraněno.

Sebevražedné útoky jako strategická zbraň

Útok na restauraci Maxim patří k nejhorším, které Izrael zažil. Byl součástí do té doby nevídané kampaně sebevražedných útoků, kterou palestínští teroristé zahájili v září 2002. „Chytré bomby“, jak se sebevražedným útočníkům začalo říkat, se staly strategickou zbraní, jež předčila veškeré dosavadní, technicky „sofistikovanější“ zbraně. Díky studii vypracované R. Papem víme, že v celkovém počtu 188 sebevražedných útoků spáchaných v letech 1980 až 2001 bylo každý rok průměrně zabito 13 osob. Ve stejném období bylo ve světě provedeno okolo 4155 teroristických útoků, v nichž zahynulo 3207 osob, což v průměru znamená méně než jeden mrtvý na útok. Podíl sebevražedných útoků v letech 1980 až 2001 činil 3 procenta, přitom přinesl 48 procent zavražděných lidí.¹⁾

Sebevražedné útoky přicházejí v kampaních a stejně jako jiné typy útoků mají jasný politický cíl. Útočí převážně na demokratické režimy s cílem ovlivnit veřejnost a dosáhnout politické změny. Jsou jednoznačně racionálním, strategickým aktem, nikoliv aktem náhodným, zoufalým, individuálním.

Definice

Sebevražedné útoky jsou specifickým *modem operandi*. Na rozdíl od obdobných útoků, při nichž útočník počítá se svou smrtí, je *sebevražedným útokem* takový útok, jehož úspěšnost je přímo závislá na smrti útočníka. Útočník musí vědět, že záleží pouze na jeho smrti, zda zemřou ostatní. Při sebevražedném útoku se útočník *de facto* stává samotnou bombou.

Chytrá bomba

Při plánování bombového útoku je vždy třeba řešit dva hlavní problémy: *Kdy* má bomba vybuchnout a *kam* ji umístit. Smyslem útoku je zasáhnout co nejvíce lidí. Ale co když se na poslední chvíli přesunou do jiné místnosti, než bylo plánováno? Co když se zdrží a načasovaná bomba vybuchne ještě před jejich příchodem?

Sebevražedný útok řeší oba problémy, a to bezkonkurenčně; navíc svou obludností a hrůzou z použití lidského nosiče přináší mnohem silnější poselství než klasická bomba. V březnu 1996 se sebevražedný útočník snažil proniknout do obchodního domu v centru Tel Avivu. Když viděl kontrolu u vstupu, rozhodl se použít některý z jiných vchodů. Ale ani tam se nezdálo pravděpodobné, že by se podařilo projít kontrolou. Útočník si však všiml většího shluku lidí, kteří čekali na přechodu rušné křižovatky. Vmísil se mezi čekající, ale ani tehdy se ještě neodpálil. Počkal, až se lidé rozejdou na zelenou a uprostřed silnice se setkají s lidmi přecházejícími z druhé strany. Teprve *tehdy* a *tam*, v místě a v okamžiku největší koncentrace obětí, se útočník rozhodl odpálit výbušninu na svém těle. Dopad tohoto útoku byl hrozivý – 13 mrtvých, 75 zraněných.

Sebevražedný útok má pro teroristickou organizaci řadu dalších podstatných výhod:

- Pružně řeší otázku místa a času.
- Dosahuje mnoha mrtvých s minimálními náklady. Celkové náklady na provedení sebevražedného útoku se pohybují okolo 150 dolarů, z toho je nejdražší položkou doprava na místo útoku.²⁾
- Při plánování útoku není třeba řešit únikovou cestu.

BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT

- Smrtí útočníka je vyřešeno riziko úniku informací při případném zadržení živého pachatele.
- Sebevražedný útok získá vždy mimořádnou pozornost médií – klíčového aktéra „divadla teroru“.
- Dopad takového útoku na místní společnost je obrovský – lidé například přestávají jezdit autobusy, bojí se nakupovat na rušných místech.
- Pro mezinárodní publikum přináší sebevražedný útok navíc jakési zvláštní zdání legitimacy; viděno logikou Západu, „co se to tam musí dít, že někdo jde a obětuje sám sebe?“

Pro chápání výhod sebevražedného útoku pro samotného útočníka je třeba pochopit iracionálnost, respektive odlišnou racionalitu jeho myšlení. Výroba „chytré bomby“ má dva základní stupně: Nejprve je třeba motivovat zabíjení jiných, potom zabít sebe sama.

Motivace zabít a motivace zabít sebe sama

Motivace zabíjet začíná vytvářením nepřítele. Jakmile existuje nepřítel, lze pracovat na legitimizaci jeho zabíjení. Nepřítel je vytvořen cílevědomým pěstováním nenávisti vůči všem Izraelcům (mužům, ženám i dětem), kteří okupují historické území Palestiny, která přeci odedávna patří palestinskému národu. V oficiálních dětských učebnicích neexistuje Stát Izrael. Města jako Tel-Aviv, Haifa, Ber Sheva jsou vydávána za historická palestinská města, která Izraelci dobyli a dodnes neprávem okupují. Židé a Izraelci jsou následně dehumanizováni. Motivace zabíjet je podpořena radikálním výkladem Koránu a zneužitím odkazu proroka Mohameda, u kterého se zdůrazňuje jeho dobývání Mekky a dalších měst „mečem“ – *jihad al-asgar*, *jihad bis saif* (malý džihád, džihád mečem). Útoky jsou navíc prezentovány jako obrana.

Podnítit v lidské bytosti motivaci zabít sám sebe je bezpochyby mnohem složitější. Dosahuje se toho pomocí konceptu tzv. šahída, tedy toho, kdo se obětuje ve jménu Alláha při džihádu. Šahíd má nejvyšší společenské postavení a čekají ho nebeské odměny. Budou mu odpuštěny všechny hříchy, v nebi na něj bude čekat 72 černookých mýtických stvoření (zjednodušeně vykládáno jako panen) a spatří podobu proroka Mohameda. Navíc s ním může do nebe vstoupit 70 jeho příbuzných. Je-li útočníkem žena, bude kromě ostatních výhod první mezi pannami pro příštího šahída. Kromě toho dostane rodina sebevražedného útočníka také ma-

teriální stimul ve výši 3–5 tisíc dolarů. Sebevražedný útok tak v žádném případě není zoufalým, nepochopitelně iracionálním činem, ale naopak činem vysoce racionálním a altruistickým.

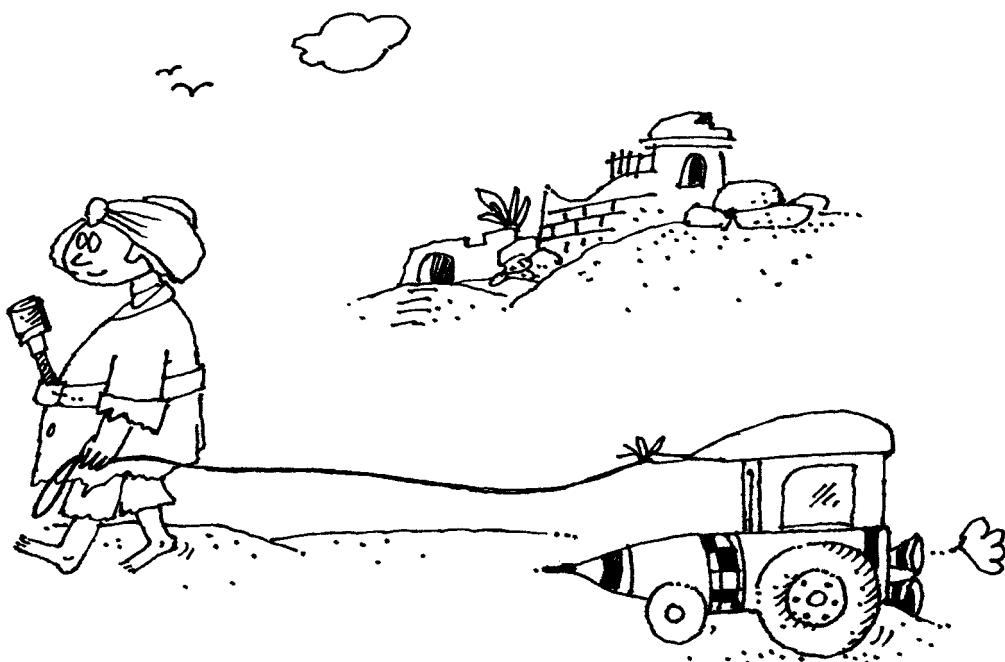
Tento koncept je na území Palestinské samosprávy propagován nejrůznějšími způsoby na všech úrovních a má všeobecnou společenskou podporu. Návist k nepříteli, legitimizace jeho zabíjení i motivace obětovat svůj život v boji za Alláha jsou šířeny z mešit, z úst nejvyšších politických představitelů, ve školách, v televizi, v písničkách, kulturních představeních, při sportovních akcích, mnohdy již i v samotných rodinách. Důmyslná propaganda se zaměřuje na různé sociální skupiny. Existují pořady pro pozůstalé matky, organizují se speciální motivační programy pro děti. Rodiny sebevražedného útočníka slaví den jeho smrti jako svatební den. Šahídi jsou oslavováni, plakáty s jejich podobiznami jsou vyvěšeny v okolí jejich bydliště. Výsledky celospolečenského tlaku se dostávají již v předškolním věku, kdy si děti hrají „na šahída“ a soupeří, „kdo bude dnes umírat“.³⁾ To vše ve věku, kdy se tvoří hodnotový systém člověka. V deseti letech již děti bez váhání demonstrují svou odhodlanost stát se šahídem, od čtrnácti let nastupují dráhu šahídů.⁴⁾

Útok a obrana

Pro sebevražedný útok platí univerzální principy teroristického útoku. Je někým schválen, někdo sbírá potřebné informace o terči, někdo plánuje provedení útoku, někdo připravuje výbušninu, ně-

kdo zajišťuje psychologicko-náboženskou přípravu útočníka, někdo musí útočníka na místo útoku dopravit, někdo útok platí. Právě tato rozsáhlá síť spolupachatelů je klíčová pro protiopatření.

Obrana proti sebevražednému *modu operandi* je v podstatě závislá na činnosti zpravodajských služeb. Pokud se nepodaří útoku zabránit při jeho přípravě, případně díky chybě při manipulaci útočníka s improvizovanou výbušninou, je pozdě. Jakmile totiž sebevražedný útočník dorazí k svému cíli, vyhrál. Dříve používaný profil sebevražedníka ztrácí význam, jak přibývá útočníků vymykajících se starším představám. Útočníkem již nemusí být muž, nemusí být čerstvě oholen, nemusí mít upřený pohled (tzv. „tunnel vision“), nemusí jevit známky nervozity, nemusí být ve věku mezi osmnácti až osmatřiceti roky. Další problém spočívá ve výbušnině. Často používaná improvizovaná výbušnina TATP je velmi nestabilní a vybuchuje při pádu z výšky větší než 25 cm. Obranný bezpečnostní systém musí také počítat s tím, že detektor kovů již dávno není všespasitelný. Opakovaně se vyskytly případy sebevražedného spodního prádla, které jednak není přes oděv téměř vidět a jednak nemusí obsahovat žádnou kovovou součástku. A konečně, i když se podaří sebevražedníka detekovat, nelze téměř nic dělat. Reakci značně komplikuje typ spínače, který může výbušninu aktivovat i povolením stisku paralyzovaného útočníka. Navíc dokonce i v případě, kdy se z jakéhokoli důvodu nepodaří útočníkovi bombu

aktivovat, bude mít akce efekt. Média budú o incidentu psát téměř stejně, jako by se útok povedl. Hrůza z toho, kam útočník pronikl, na jaký cíl útok směřoval, je zaručena.

Obrana by se ale neměla omezovat pouze na útok jako takový. Strategicky je nutné přemýšlet z širší perspektivy. Podle Boaze Ganora, zakladatele prestižního Mezinárodního protiteroristického institutu v izraelské Herzliyi, je terorismus kombinací motivace a operativních prostředků. Protiterorismus tak musí být bojem s oběma těmito složkami. Stejně jako v případě jiných útoků je třeba především delegitimizovat koncept šáhídy a militantního džihádu. Je nutné jednoznačně odsoudit manipulativní výklad a zneužití islámu radikály, a naopak podporovat umírněný výklad islámu a jeho protagonisty. Nezbytně nutné je zastavit smrtelnou indoktrinaci palestinských dětí a nahradit ji normálními učebnicemi, hodnotami a společenskými vzory akceptujícími mírové soužití v „globální vesnici“.

Hi-tech versus low-tech

Závažným překvapením tak pro mnohé je, že teroristé vlastně nepotřebují žádné sofistikované hi-tech zbraně. To je past našeho západního myšlení, které nás nutí vidět budoucnost jako neustálý technologický vývoj a pokrok. Arabština například nezná rozdíl mezi konvenčními a nekonvenčními zbraněmi. To, oč tady jde, není soutěž o technicky lepší, modernější bombu. Jde o efektivnost útoku, který bude co možná nejjednodušší. Hraje se o co největší počet mrtvých za co nejnižší cenu. K čemu by měli teroristé riskovat a utrácet za drahé technologie, složité operace, speciální výcvik, speciální výzkum spojený s přísným utajováním, když jim stačí trocha hnojiva k sestavení sebevražedné vesty nebo plastový nůž k tomu, aby zničili mrakodrapy Světového obchodního centra?

○
Zdeněk Kalvach (1982) studuje politologii na FF UK v Praze.

zkazan@seznam.cz

¹⁾ Robert A. Pape: The strategic Logic of Suicide of Terrorism, American Political Science Review, Vol. 93, No. 3, srpen 2003.

²⁾ Nasra Hassan: An Arsenal of Believers, The New Yorker, 19. 11. 2001.

³⁾ Palestinian Media Watch: oficiální deník PA, Al-Hayat Al-Jadida, 26. prosince 2001 a dále PA TV 1. června 2002.

⁴⁾ Itamar Marcus: Ask for Death – The Indoctrination of Palestinian Children to Seek Death for Allah – Shahada.

Iracké parlamentné voľby

Občianska vojna a rozpad krajiny sú v Iraku najčastejšie skloňované pojmy posledných mesiacov. Súčasný stav irackej spoločnosti pripomína časovanú bombu, ktorá môže vybuchnúť pod ťarchou jednak zdĺhavých politických rokovaní o zložení budúcej vlády, a jednak v dôsledku stupňovania násilností medzi jednotlivými etnickými a náboženskými skupinami spoločnosti.

Americký veľvyslanec v Bagdade Zal-maj Chalilzad tvrdí, že násilnosti medzi jednotlivými skupinami obyvateľov môžu vyústiť do občianskej vojny veľkých rozmerov.¹⁾ Ale názory o vývoji v Iraku sa rôznia. Značná časť expertov sa domnieva, že násilnostiam a občianskej vojne pomôže predísť len vláda národnej jednoty vybudovaná zo širokej koalície všetkých hlavných častí politického spektra. Má však súčasný Irak potenciál viesť konsenzuálnu politiku, alebo smeruje k neodvratnému konfliktu? Odpoveď na túto otázku musíme hľadať v retrospektívnom pohľade na udalosti posledných mesiacov, ktoré sa niesli v duchu ľudového hlasovania. Vďaka relatívne úspešnému ústavnému referendu sa otvorila cesta pre politický proces v Iraku, ktorý odštartovali parlamentné voľby v decembri, a práve výsledky z tohto hlasovania sa stali ukazovateľmi ďalšieho vývoja v postsaddámovskej krajine.

Voľby

Voľby do zákonodarného zboru sa konali 15. decembra minulého roku, ale definitívne výsledky volebná komisia zverejnila až vo februári, po tom, ako v spolupráci s OSN a EÚ podrobne preskúmala vyše tisíc sťažností o porušení volebných pravidiel, aby napokon vyhlásila voľby za spravodlivé a slobodné. O priazeň voličov sa v týchto voľbách uchádzalo vyše 220 politických strán a o 275 poslaneckých kresiel bojovalo viac ako 7000 kandidátov.²⁾ Vysoká sedemdesiatpercentná účasť mala poskytnúť nadchádzajúcej vláde dostatočnú legitimitu a participácia sunnitských voličov mala byť príslubom primeranejšieho zastúpenia sunnitských politických subjektov v legislatívnom zbore na rozdiel od chabej reprezentácie sunnitov v prechodnej vláde vzišlej z januárových volieb ro-

ku 2005, ktoré sunniti kolektívne bojkotovali.

Jednoznačným víťazom volieb sa stali šíiti a ich dominantná *Zjednotená iracká aliancia* (ZIA) na čele s úradujúcim premiérom Ibrahimom al-Džafárim. Za výhru 128 mandátov vďaka šíiti jednak ich početnej prevahe v irackej spoločnosti, ale taktiež najvyššej duchovnej autorite Ajatoláhovi Ali al-Sistánimu a šíitskému radikálovi Muqtada al-Sadrov, ktorí tejto strane vyjadrili svoje sympatie a podporu. Uskupenie okolo Muqtada al-Sadra si tak dokonca pripísalo zisk 32 poslaneckých kresiel v irackom parlamente. Na rozdiel od šíitov, Kurdi nemohli rátať s podporou náboženského tábora. Od jednotnej Kurdskej koalície, ktorú tvoria dve hlavné kurdske stany – *Vlastenecký zväz Kurdistanu* a *Kurdska demokraticka strana*, sa pred voľbami odštíepila náboženská odnož *Kurdska islamisticka únía*. Únia síce neprilákala mnoho voličov, ale do určitej miery tak oslabil celkovú pozíciu Kurdov v parlamente v porovnaní s predchádzajúcim dočasným vládny obdobím. Markantný nárast sympatií zaznamenali pochopiteľne sunniti, ktorým sa podarilo upevniť si svoje postavenie ziskom 55 mandátov. Naopak, kandidáti šíitskej, nacionalisticky orientovanej strany *Iracký národný zoznam* neboli až takí úspešní, ale politický vplyv jej lídra a bývalého premiéra Ajáda Allávho v Iraku neznížilo. Stal sa totiž jedným z kľúčových postáv, o ktorého vplyve počas procesu vytvárania vládneho kabinetu nemôže byť pochyb.

Na základe volebných výsledkov môžeme vystopovať jasnú tendenciu Iračanov k podpore strán vymedzujúcich sa etnicky a nábožensky. Aj keď mnohí politici agitovali v prospech nacionalistických blokov, výrazne slabšia podpora týchto strán je jeden z faktorov, ktoré

Výsledky parlamentných volieb v Iraku

Politické strany	Počet poslaneckých mandátov	
	Január 2005	December 2005
Zjednotená iracká aliancia	140	128
Kurdská koalícia	75	53
Kurdská islamistická únia	–	5
Front irackej dohody	–	44
Iracká fronta pre národný dialóg	–	11
Iracký národný list	40	25
Ostatné strany	20	14

vzbudzujú obavy ohľadom budúceho smerovania Iraku. Politické spektrum v krajine sa diverzifikuje na základe úzko definovaných etnických, náboženských a politických cieľov, pričom celkovú situáciu komplikuje osobná neznášanlivosť medzi čelnými predstaviteľmi politických strán.

Lenže tieto parlamentné voľby a následná tvorba vlády rozhodne nie sú jedinými spornými momentmi v novodobej histórii Iraku. K rozporuplným otázkam, ktoré sa stanú predmetom ďalších zdĺhavých rokovaní, patria tak očakávané zmeny nedávno odsúhlasenej ústavy, ako aj samotné vytváranie legislatívy krajiny a v neposlednom rade tiež vyriešenie problému sa ohľadom na obávané federálne usporiadanie štátu. K tomu sa pridružila aj nevraživosť medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva a zostavovanie novej vlády sa stalo o to komplikovanejšie. Východiskom z kritickéj situácie by mohla byť celonárodná jednotná vláda, ktorá by sa stala symbolom prekonania vzájomných rozporov medzi etnickými a náboženskými skupinami Iračanov a úspešného prechodu k novému systému vládnutia, čo by napokon mohlo zahnať nočnú moru občianskej vojny.

Tvorba vlády

Vytvorenie vlády národnej jednoty prináša zatiaľ viac úskalí než príslubov. Ťažkosti vyplývajú z protichodných požiadaviek politických skupín a dali by sa postihnúť v niekoľkých základných bodoch. V prvom rade ide o opätovnú nomináciu súčasného premiéra Ibráhíma al-Džafářího do úradu predsedu vlády, o spornú politickú stranu Ajáda Allávího a zároveň o citlivú otázku voľby irackého prezidenta, ktorý by mal byť kurdského pôvodu.

Proti nominácii súčasného premiéra na jeho opätovné zvolenie vyslovili rázny nesúhlas Kurdi a sunniti, aj niektoré súčasť šíitskej aliancie. Najväčšia strana súčasnej koalície *Najvyššia rada islamскеj revolúcie v Iraku* (SCIRI) postavila do politického ringu Ádila Abdal Mahdího ako protikandidáta terajšieho predsedu vlády. Hlasovanie však prinieslo tesnú výhru Džafářímu v pomere 64 ku 63 hlasom. Na tomto výsledku má podiel predovšetkým frakcia šíitskej aliancie združená okolo radikálneho duchovného vodcu Muqtada Al-Sadra. Keďže tomu staronovému kandidátovi na premiéra evidentne chýba podpora vo vlastných radoch, Džafáří sa nemôže spoliehať na ústretoivosť a politickú stranu porazeného kandidáta, a musí si preto udržať náklonnosť al-Sadrovej skupiny, a to napríklad tým, že do zamýšľanej vlády národnej jednoty neprizve Iracký národný list na čele s Ajádom Allávím, ktorý je pre „Sadristov“ neprijateľnou alternatívou.

V otázke Allávího účasti vo vláde Džafáří naráža na protikladné stanovisko Kurdov, sunnitov a sekulárnych šíitov, ktorí túto možnosť naopak vítajú. Zatiaľ čo Ibráhím Džafáří je v očiach Kurdov a sunnitov považovaný za nespoľahlivého lídra vzhľadom na jeho chabé výsledky pri celkovej stabilizácii pomerov v krajine počas celoročného pôsobenia v úrade, reputácia Allávího nie je naštartená ani v kurdskom, ani v sunnitskom tábore. Kurdi aj sunniti sú napriek tomu ochotní urobiť kompromis vo veci Džafářího kandidatúry na úrad predsedu vlády pod podmienkou, že sa Iracký národný zoznam stane súčasťou budúcej vlády. Šíitská koalícia si naopak uvedomuje, že účasť tejto nacionalistickej strany vo vláde by pravdepodobne znechutila mnohých jej priaznivcov. Dôvodom je neskrývaná náklonnosť

lídra Ajáda Allávího k sunnitom a skutočnosť, že ako bývalý stúpenec predošlého režimu sa opiera o podporu mnohých sympatizantov strany Baas a otvorene kritizuje drsný postup v procese debaasizácie.

Navzdory prejavenej entuziazmu vybudovať vládu národnej jednoty, ZIA odmieta zvoliť prvú parlamentnú schôdzu dovtedy, pokiaľ vo veci nominácie premiéra nebude dosiahnutá dohoda, a to výlučne v súlade s rozhodnutím členov strany na jej poslednom zasadaní. Ústupky sa v tejto chvíli javia ako nevyhnutný krok, ktorý musia podstúpiť Kurdi aj sunniti. Kurdi s ohľadom na ich záujem presadiť vlastného kandidáta do prezidentského úradu a sunniti kvôli potrebe získať podporu pri hlasovaní o hovorcovi parlamentného zhromaždenia, ktorý má pochádzať z ich kruhov.

Menovanie staronového prezidenta Džalála Talabániho, lídra Vlasteneckého zväzu Kurdistanu, nie je nijakým prekvapením, rovnako ako ani fakt, že sa proti tomuto politikovi zdvihla vlna kritiky. Jej opodstatnenie môžeme hľadať v Talabániho snahách upevniť postavenie prezidenta v krajine prostredníctvom zmien v ústavných dokumente. V doterajšom znení ústavy zastáva kľúčovú úlohu v exekutive premiér, zatiaľ čo hlava štátu má len reprezentatívne právomoci. Talabáni chce presadiť nevítané posilnenie takto vymedzených prezidentských kompetencií, čo je na irackej politickej scéne vnímané s istou dávkou obzretnosti kvôli jeho etnickej príslušnosti. Napriek tomu, že prezidentský úrad nepatrí k najprestížnejším v parlamentnom systéme v Iraku, nevôľa s ohlásenými zámermi Talabániho sa stupňuje. Azda najostrejšie sa k tomuto problému vyjadřila časť šíitského spektra okolo Muqtada al-Sadra, keď slovami svojho hlavného predstaviteľa spochybnila nároky Kurdov na prezidentský úrad a dožaduje sa toho, aby sa irackým prezidentom stal Arab.

Budúci vývoj

Vzhľadom na súčasnú situáciu v irackej politike, ktorú charakterizuje sledovanie etnických a nábožensky definovaných cieľov, jednania o novej vláde narážajú na mnohé kontroverzné témy a zostavenie vládneho kabinetu sa odďaľuje. Politický vývoj v Iraku sa v dôsledku toho spomalil a priviedol mnohých expertov k presvedčeniu, že terajšie rozpory sú neprekonateľné a predznamenávajú rozpad moderného Iraku v občianskej vojne. Tieto predpoklady odvodzujú od súčasného

nepokojného stavu v krajine, keď v reakcii na útoky proti šíitskej svätyni v Samarre vo februári prepukli boje medzi sunnitmi a šiitmi. Či sa Irak skutočne vydá krvavou cestou vojnového násilia, ukáže však až blízka budúcnosť. Dohody o novej vláde, očakávaná revízia ústavy, prijatie vhodných legislatívnych noriem, ako aj implementácia paradoxného federalizmu prinášajú veľa príležitostí k dosiahnutiu konsenzu, ale takisto možnosti k vyhroteniu konfliktu.

Hlavné politické subjekty, ktoré sa po voľbách dostali do parlamentu, zamýšľajú sformovať rôzne koaličné bloky v záujme presadenia vlastných cieľov. Zjednotená iracká aliancia sa rozhodla otvoriť koaličné rokovania s *Kurdskou koalíciou* a s *Frontom irackej dohody*, narážajúc pritom na neochotu Kurdov schváliť kandidatúru Ibráhíma al-Džafárího na post premiéra. V prípade sunnitskej Fronty sa ZIA potýka s otáznikmi v súvislosti s avizovaným zjednotením tejto strany a Irackej fronty pre národný dialóg so sekulárnou šiitskou stranou Irackým národným zoznamom. Sunnitské strany by svojim zjednotením síce zmarili zámary ZIA na vytvorenie koaličnej vlády s ich podporou, ale získali by len osemdesiat poslaneckých hlasov, čo by im zjavne nestačilo na to, aby mohli zostaviť kabinet samostatne.³⁾ Politická reprezentácia Kurdov

v súčasnosti figuruje ako prostredník medzi výrazne polarizovanými sunnitmi a šiitmi a plní akúsi zmierovaciu funkciu v irackej politike. Za daných okolností Kurdska koalícia váha so vstupom do vlády národnej jednoty so šiitmi, a zároveň odmieta sunnitskú výzvu k spoluúčasti na akomsi opozičnom spolku namierenom proti Zjednotenej irackej aliancii.⁴⁾

Kurdi: trójsky kôň celonárodnej koalície

A kvôli týmto dlhotrvajúcim rozporom medzi jednotlivými politickými frakciami sa nedá celkom jednoznačne predpokladať smer ďalšieho vývoja v Iraku. Sformovanie úzkej koalície by rozhodne vylúčilo mnohé strany z procesu rozhodovania a takáto koaličná vláda by sledovala len výrazne partikulárne ciele. Na druhú stranu, presadenie sa širšej koalície dáva prísľub dosiahnutia konsenzu pri riešení zásadných otázok aj v budúcnosti. Zostáva teda dúfať, že práve Kurdi využijú svoj potenciál sprostredkovateľa a napomôžu k vytvoreniu celonárodnej koalície, ktorá bude jednoduchšie presadzovať zmeny ústavných článkov a prijímať novú legislatívu štátu.

Iracká ústava odsúhlasená v novembrovom referende je kontroverzným dielom, v ktorého znení sa podľa predpovedí odborníkov neočakávajú výraznejšie

zmeny. V každom prípade, v priebehu nasledujúcich štyroch mesiacov bude zostavená komisia pre účely prepracovania ústavného textu, ktorá vzíde z parlamentných radov. Vzhľadom na to, že všetky dôležité politické zoskupenia budú mať v komisii zarúčené proporcionálne zastúpenie, predsa sa možno určitých zmien dočkáme. Ak by sa však potvrdili dohady analytikov a ani ústavná komisia by nedokázala odstrániť nedostatky v zneniach ústavných článkov, neúplnosť hlavného zákona by tak mohla vyvážiť dobrá legislatíva. Prijímanie zákonov sa však tiež spája s istým rizikom, a to v prípade, ak sa budú zákony presadzovať úzkou parlamentnou väčšinou. Nádej na konsenzus sa naopak môže objaviť, ak sa nové zákony budú prijímať na základe kolektívnych jednaní.⁵⁾ Podobne, federálne princípy by sa mali uplatňovať s vedomím rozdielných požiadaviek všetkých zúčastnených strán. Ak lídri vyjdú v ústrety Kurdom v ich nároku na mesto Kirkuk a dosiahnu kompromis o hraniciach severného a najmä južného regiónu, z ktorého má veľké obavy sunnitská populácia, hrozba občianskej vojny by postupne mohla zaniknúť.

Pokračujúce násilnosti medzi sunnitmi a šiitmi predstavujú jasnú hrozbu občianskej vojny a prípadného rozpadu štátu. Ale aj za takýchto okolností existujú vyhliadky na dosiahnutie konsenzu v Iraku, a to v podobe efektívneho politického procesu, ktorý ešte stále nie je úplne stratený, a to aj navzdory mnohým negatívnym signálom a skeptickým predpovediam. Irackí politici budú mať ešte niekoľko šancí na zastavenie toho, aby konflikt neprepukol do zničujúcej občianskej vojny, a v ktorých budú mať moc rozhodnúť o pretrvaní zjednoteného Iraku.

Nataša Kubíková (1979) je štážiistkou v Ústavu mezinárodných vzťahů.

natakakub@centrum.cz

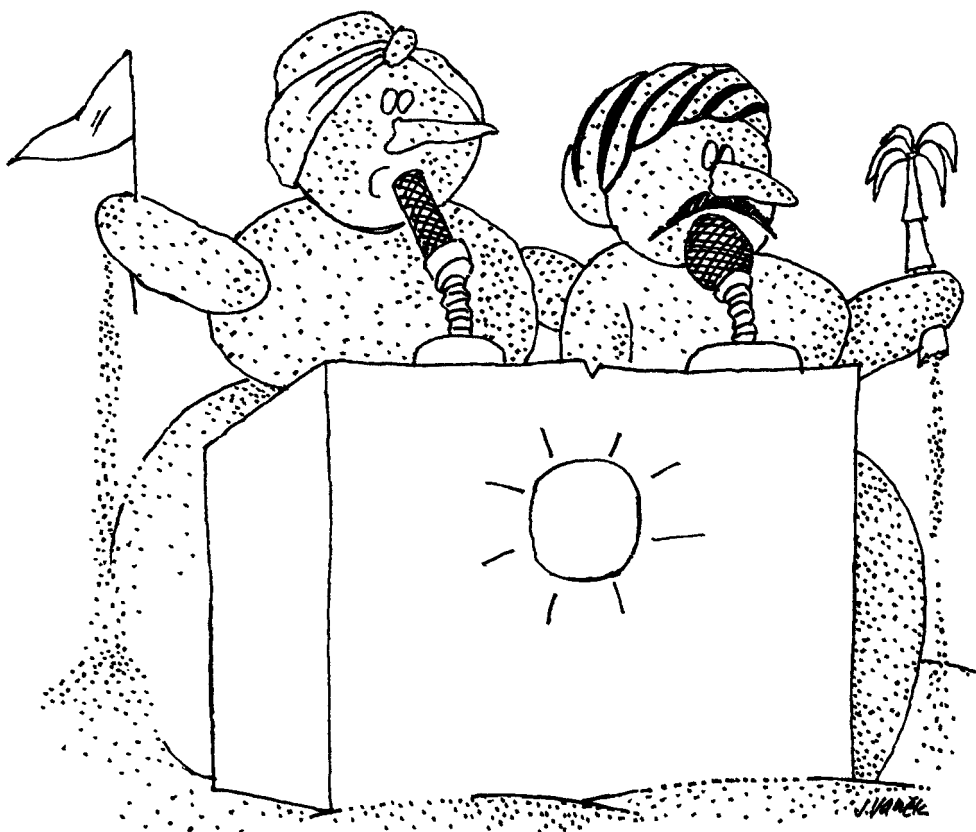
¹⁾ Jim Muir: Iraq edging towards precipice, news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle-east/4786660.stm

²⁾ Lionel Beehner, Staff Writer: Iraqi Political Coalitions in the Parliamentary Elections, December 12, 2005, www.cfr.org/publication/9391/iraqi-political-coalitions-in-the-parliamentary-elections.html

³⁾ David Gritten: Iraq's tortuous search for unity, news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle-east/4736432.stm

⁴⁾ Iraq Newsletter, Radio Free Europe/Radio Liberty, Vol. 9, No. 9, 3 March 2006, www.rferl.org

⁵⁾ Nathan J. Brown: Is Political Consensus possible in Iraq?, Policy Outlook Nov 2005, Carnegie Endowment for International Peace, www.carnegieendowment.org

Írán na cestě ke konfliktu?

CYRIL
BUMBÁLEK

V březnu rozhodla Rada guvernérů Mezinárodní agentury pro atomovou energii, že nastal čas, aby se po více než třech letech nepříliš úspěšných diplomatických jednání zabývala otázkou íránského jaderného programu Rada bezpečnosti OSN a rozhodla, zda íránské jaderné ambice představují porušení závazků, které na sebe Írán převzal tím, že se stal stranou Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Rozhodnutí odráží skutečnost, že především Západu již došla trpělivost s dosavadním přístupem Íránu, který navzdory všem ujištěním, že zemi nejde o nic jiného než plně využívat svých legitimních oprávnění, působí jako zdržovací taktika, mající zastřít odhalení skutečného rozsahu jaderných aktivit, k nimž na území Íránu docházelo či stále ještě dochází.

Je otázkou, zda je předání íránského jaderného programu Radě bezpečnosti prvním krokem, který může vyústit ve vývoj směřující k vážné konfrontaci Íránu s podstatnou částí mezinárodního společenství, jak by se mohlo zdát z dosavadní neústupnosti ne nevýznamné části íránského politického spektra, především pak představitelů „tvrdé linie“ nově zvoleného íránského prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda. Nebo jestli je spíše výsledkem mimořádně riskantní vyjednávací taktiky, kdy se obě strany pohybem na ostří nože snaží dosáhnout co nejlepší pozice předtím, než budou ochotny přistoupit k nějakému oboustranně přijatelnému kompromisu.

Írán se postupně vyvazoval z dřívějších závazků

Politici zástupci Západu, který prostřednictvím tzv. evropské trojky s íránskými představiteli v posledních letech vyjednával a snažil se Írán přimět ke spolupráci a upuštění od těch částí jaderného programu, které vyvolávají pochyby ohledně skutečných úmyslů íránského režimu, očividně již nebyli ochotni nečinně přihlížet tomu, jak se záhy po prezidentských volbách v létě loňského roku íránské představitelé postupně vyvazovali ze závazků, jichž bylo v rámci jednání s Evropany dosaženo. Šlo především o závazek k přerušení veškerých aktivit souvisejících s obohacováním uranu, což před-

stavuje nejzneužitelnější část jaderného programu, protože zjednodušeně řečeno, jen stupeň obohacení rozhoduje o tom, bude-li vyrobeno „neškodné“ palivo do jaderných elektráren, nebo nálož z vysoce obohaceného uranu pro jadernou zbraň. Záhy poté, co se Mahmúd Ahmadínežád ujal funkce prezidenta, došlo k obnovení prací v jaderném zařízení v Esfahánu, kde má probíhat transformace tzv. žlutého koláče (uranium yellow cake) na UF₆, tedy plynnou sloučeninu, která se vkládá do plynových centrifug za účelem obohacování. Ještě před koncem roku pak Írán dal najevo, že nebude dále pokračovat ani v přerušování prací v provozech u města Natanz, kde má probíhat samotné obohacování, jež je v souladu s tvrzeními íránských představitelů naprosto zásadním elementem celého jaderného programu, jehož deklarovaným cílem je dosažení soběstačnosti při produkci paliva pro jadernou energetiku.

Mezinárodní společenství, a především pak Evropská unie a USA tak byly postaveny do situace, kdy na tento vývoj musely zareagovat. Západ, který pohrozil Radou bezpečnosti a eventuálními opatřeními, které je toto fórum oprávněno použít, tak nemohl jednat jinak. Tato hrozba se mu stala hlavním nástrojem vyjednávání s íránskou vládou, neboť ta se dosud snažila pokaždé zabránit tomu, aby se celou záležitostí zabývala Rada bez-

pečnosti. Jak ukazuje i nedávno zveřejněný komentář bývalého tajemníka Nejvyšší rady národní bezpečnosti Hassana Rúháního, který až do poloviny loňského roku zodpovídal za íránskou jadernou diplomacii, není předání íránské kauzy Radě bezpečnosti zřejmě ani pro íránské vedení překvapivým krokem. Ve svém komentáři v periodiku Ráhbord, vydávaném Centrem pro strategická studia, hovoří bývalý tajemník o tom, že právě od léta loňského roku, kdy Mezinárodní agentura pro atomovou energii získala v procesu objasňování libyjského programu vývoje zbraní hromadného ničení velice závažné informace vztahující se k dalším údajně neodhaleným částem íránských jaderných aktivit, bylo jasné, že se tím Írán dostal do pozice, kdy pro Západ nebudou akceptovatelné žádné jiné záruky, vyjma úplného upuštění od obohacování uranu za současného zavedení velmi striktního kontrolního mechanismu.

Zahraniční politika v režii nejvyššího duchovního vůdce

Přesto, že íránská neústupnost, která se po nástupu nové íránské administrativy ještě umocnila, je jistě zčásti i důsledkem povolebního posunu směrem k větší radikalizaci režimu, není v rámci institucionálního uspořádání íránské teokracie prezident tím, kdo by měl v zásadních otázkách národní bezpečnosti nejvyšší rozhodovací pravomoc. Všechna zásadní zahraničněpolitická rozhodnutí musí být schválena nejvyšším vůdcem, rahbarem ájatolláhem Alím Chameneím, a musí projít rozhodovacím procesem v rámci Nejvyšší rady národní bezpečnosti, jejímž tajemníkem je nyní Alí Lárídzání. Prezident a ministerstvo zahraničí tak formálně mají na rozhodování v oblasti jaderného programu jen sekundární vliv. Přesto, že současné vyhrocení situace ohledně íránského jaderného programu nelze spojovat výlučně s nástupem ultrakonzervativně zaměřeného Mahmúda Ahmadínežáda, jehož politická linie je v ostrém kontrastu s jeho umírněným předchůdcem Muhammadem Chátamím, panuje oproti minulému období, kdy v Íránu vládla tzv. reformistická administrativa, v oblasti zahraničněpolitického směřování země mezi nejvyšším vůdcem a prezidentem nepochybně větší jednota.

Jaderný program je mezi Íránci, a to i těmi, kteří nejsou stoupenci porevolučního teokratického uspořádání země, pokládán za vysoce prestižní záležitost a věc národní hrdosti. Tlak ze strany Zá-

padu považují mnozí v souladu s oficiálními stanovisky za projev „dvojích standardů“, s nimiž Západ přistupuje k muslimským zemím a Izraeli, který jaderné zbraně již má. Proto je logické, že právo na jaderný program je otázkou, kterou si v Íránu téměř nikdo nedovolí zpochybňovat, čehož nyní očividně využívá i prezident Ahmadínežád.

Může tak odvrátit pozornost těch, kteří jej podpořili v prezidentských volbách převážně kvůli slibům v sociální a hospodářské oblasti. Zřejmě i samotný Ahmadínežád si uvědomuje, že naplnit předvolební sliby by bylo značně obtížnější než získávat přízeň vlastenecky smýšlejících Íránců prosazováním tvrdé linie v otázce jaderného programu. Podpora, jíž se jaderný program mezi Íránci těší, také znemožňuje politickým oponentům Ahmadínežádovy linie, aby se proti němu v této

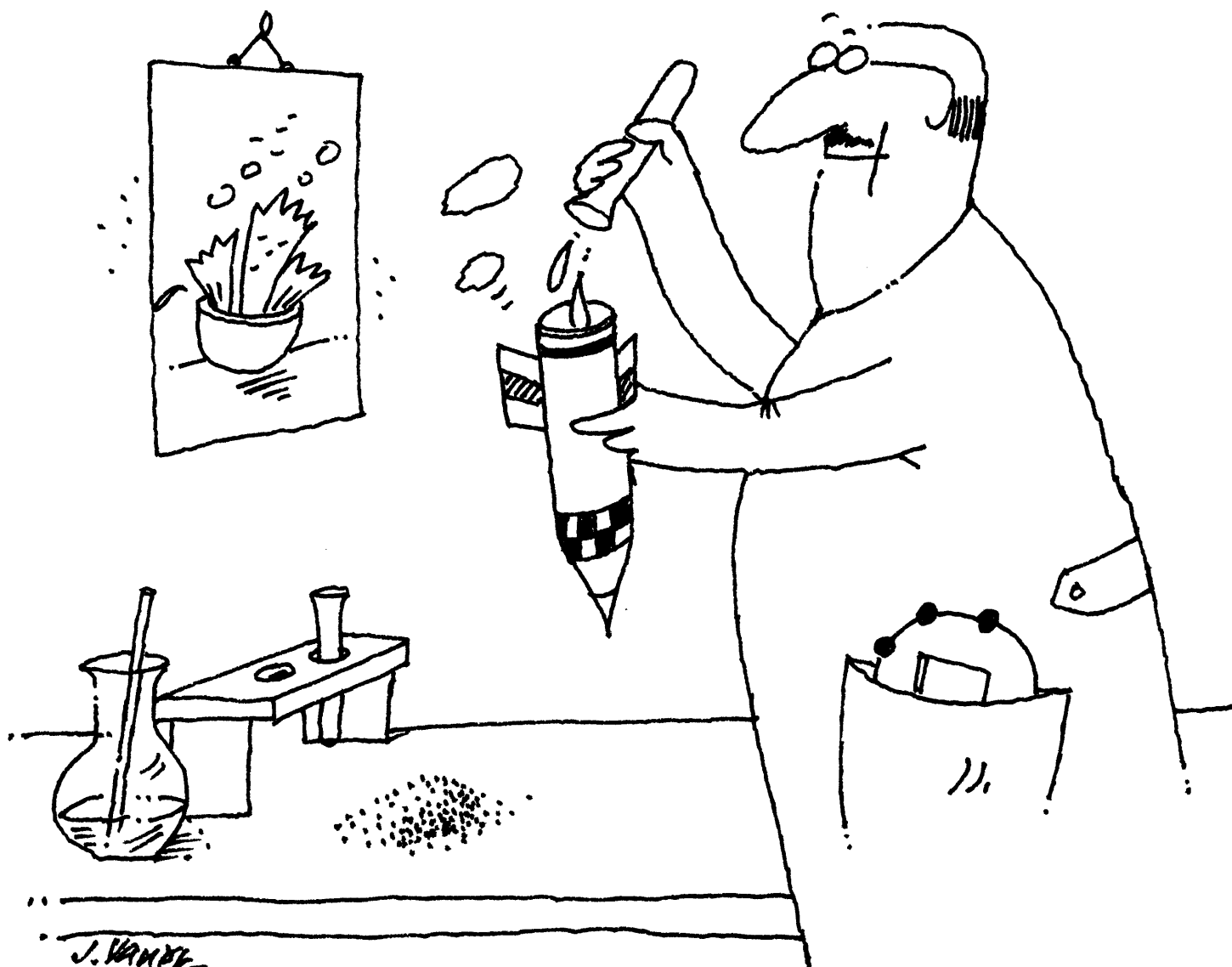
době postavili, o což se pokoušel například poražený prezidentský kandidát Hášemí Rafsandžání, jenž je reprezentantem umírněné pragmatické konzervativní politiky.

S ohledem na výše nastíněné vnitropolitické souvislosti je mimořádně obtížné odhadnout, kam až je Írán ochoten ve sporu ohledně svého jaderného programu zajít, resp. kde se nachází meze, které nebudou íránské představitelé ochotni překročit. Přes deklarovanou jednotu postojů vyjadřující stanovisko, že Írán se svého práva na dosažení úplného palivového cyklu, jehož součástí je i obohacování uranu, nikdy nevzdá, se až v následujících týdnech či spíše měsících pravděpodobně zřetelněji projeví zájmy jednotlivých mocensko-ekonomických frakcí, jež i mimo institucionální rámec ovlivňují rozhodovací procesy v Íránské islámské republice.

Teherán je ochoten riskovat otevřenou roztržku

Fakt, že íránské představitelé nepřistoupili stejně jako v minulých letech na kompromisní řešení, které vždy krátkodobě za cenu ústupků Západu odvrátilo hrozbu, že se otázkou jaderného programu bude zabývat Rada bezpečnosti, může svědčit o reálném posunu v postoji Íránu, kdy je země zřejmě připravena riskovat i otevřenou konfrontaci s mezinárodním společenstvím, anebo o silném přesvědčení íránských představitelů, že Islámské republiky ze strany Západu žádný významný postih v podobě sankcí, či dokonce vojenského úderu nehrozí.

Pokud jde o první alternativu, mohla by být odrazem snahy režimu, který si uvědomuje klesající podporu a obává se vzrůstajícího vnějšího tlaku, dosáhnout vojensky využitelné jaderné technologie,

díky níž by mohl získat účinný prostředek odstranění a pokusit se tak zakonzervovat stávající situaci. Mezi stoupence této strategie, jež by se značnou pravděpodobností mohla vést nejen k uvalení sankcí a mezinárodní izolaci země, ale i rozhodnutí Spojených států a dalších spojenců podniknout preventivní vojenský úder, by mohli patřit zejména Ahmadínežád a jeho stoupenci, zejména pak lidé spjatí stejně jako prezident svou předchozí kariérou s bezpečnostními složkami státu (Islámskými revolučními gardami, armádou, tajnými službami či milicí basíďů).

Právě tyto lidé, kteří prošli frontovými liniemi iránsko-irácké války, by zřejmě byli ochotni riskovat novou izolaci země. Je dost dobře možné, že těmto iránským představitelům jde více než o zahraničněpolitické dopady o vnitropolitický účinek, tedy že se Írán dostane do pozice oběti spiknutí ze strany Západu, především pak Spojených států a Izraele. Právě situace „země v ohrožení“ by podobně jako v době války s Irákem mohla kolem konzervativního vedení země, které má především mezi mladými Íránci jen malou podporu, neboť ti se již nijak zvlášť neztotožňují s ideologií islámské revoluce, sjednotit k boji proti vnějšmu nepříteli podstatnou část obyvatel země, kteří mají bez ohledu na politické přesvědčení mimořádně silné vlastenecké cítění.

Druhá z výše nastíněných možností s hroící konfrontací bezprostředně nepočítá, neboť by pro Írán znamenala především vážné hospodářské dopady. Rovněž odmítá přistoupit na požadavky mezinárodního společenství vzdát se obohacování uranu, ale neústupnost je založena na argumentu, že Západ nemá či nemůže použít efektivní prostředky, jimiž by Írán mohl přimět k přehodnocení postoje. Stoupenci tohoto postupu jsou přesvědčeni, že i když bylo dosaženo shody, že se Írán dostane na program jednání Rady bezpečnosti, nebude v rámci mezinárodního společenství snadné dosáhnout dohody ohledně jakéhokoli konkrétního opatření namířeného proti Íránu. Domnívají se, že sankce na export ropy či investice do iránského ropného a plynárenského sektoru by nenašly podporu ze strany dvou stálých členů Rady, tedy Ruska a Číny, které jsou s Íránem svázány silnými obchodními pouty. Stejně tak pro Evropu a průmyslový sektor USA by takové sankce, které by zcela jistě způsobily nárůst cen energetických surovin, byly krajně nepřijatelným řešením.

Obohacování uranu jako nejspornější část iránského jaderného programu by

z hlediska tohoto přístupu zřejmě nepředstavovalo mez, za kterou by Íránci nebyli ochotni ustoupit, ale v současnosti není cena, za níž by se byli ochotni obohacování vzdát, dostatečně vysoká. Jsou si také velmi dobře vědomi problémů, kterým nyní čelí americká administrativa prezidenta Bushe na Blízkém východě, a tak přes deklarace amerických představitelů, že nevylučují žádné, tedy ani silové řešení, byli dosud ohledně možnosti, že by se Írán stal v nejbližší době terčem vojenského útoku, velmi skeptičtí.

Bude Írán následovat Severní Koreu?

Nicméně jednoznačně nelze hovořit o tom, že v iránském vedení převažuje první či druhý přístup. Naopak Íránci velmi umně využívají toho, že jsou schopni flexibilně reagovat na aktuální vývoj. Důkladem toho může být i fakt, že prezident Ahmadínežád, který hovoří o tom, že se jeho země programu obohacování uranu nemůže vzdát, naznačil, že pokud by Írán dosáhl dostatečných kompenzací, byl by ochoten o nějaké formě kompromisu uvažovat. Zda by se jednalo o kompromis navržený Rusy, či nějaké jiné řešení, založené například na dohodě s Evropou, nebo dokonce Spojenými státy, bude záviset nejen na tom, zda v rámci nepřehledných rozhodovacích procesů uvnitř Islámské republiky zvítězí stoupenci racionálního postoje, či radikální přístup, ale i na dalším postupu USA a Evropské unie.

Je však třeba mít na paměti, že Íránci s největší pravděpodobností nepodlehnu obdobně jako Libye nátlaku a nepřijmou podmínky, které jim budou nadiktovány zvenčí. Se vzrůstajícím tlakem budou naopak sít již dnes slyšitelné hlasy volající po následování příkladu komunistické Severní Koreje.

Na pozadí sporu o iránský jaderný program se tak dost dobře může odehrát boj mezi radikálním a umírněnějším křídlem režimu. Jeho podstatou by pak zřejmě nebylo nic menšího než otázka, zda se teheránský islámský režim bude ubírat spíše cestou obdobnou „čínské“, tedy zachováním politického statu quo za současného udržování racionálních vztahů se Západem a možná i postupného otevírání ekonomiky země a uvolňování osobních svobod, či bude upřednostněn příklad Severní Koreje. Zatím se zdá, že stoupenci tvrdé linie mají mírně navrch.

Cyril Bumbálek (1980) je analytikem Asociace pro mezinárodní otázky.

cyrilbumbalek@yahoo.com

Během svého nedávného pobytu v Alžírsku jsem slyšel vtip, který dnes koluje po celém arabském světě. V něm se praví, že Sýrie zřídila svou vlastní vyšetřovací komisi kvůli smrti bývalého libanonského premiéra Rafíka Harírího, který zahynul v únoru 2005 v Bejrútu při krvavém bombovém atentátu. Tehdejší útok si celkem vyžádal životy dvaceti osob. Z Harírího smrti byl obviněn syrský režim a následně libanonské protesty a mezinárodní nátlak vedly na jaře 2005 ke stažení syrských vojsk z Libanonu. Anekdota však končí lakonickým konstatováním: syrští vyšetřovatelé prý dospěli k závěru, že Harírí spáchal sebevraždu.

Nehledě na arabský černý humor je vražda Harírího přelomovým momentem nejen pro Libanon, ale též pro Sýrii.¹⁾ Jestliže již minulý rok při jarním stahování syrských jednotek bylo jasné, že se radikálně mění vnitropolitická konstelace v Libanonu i v Sýrii, zdá se, že je především syrský režim dodnes v jakési zvláštní paralýze. Ponechejme nyní stranou pozornosti Libanon²⁾ a zaměříme se na Sýrii.

Ne že by vývoj v Libanonu neprovázely zajímavosti a dramatické momenty, právě naopak, nicméně relativní otevřenost libanonského politického života je ve zřejmém kontrastu s uzavřenou Sýrií, která je v mnoha ohledech velkou neznámou. Pochybnosti přetrvávají o vládě prezidenta Bašára Asada a o tom, do jaké míry dokáže svůj režim kontrolovat. Zatímco za třicetileté vlády jeho otce Háfize Asada bylo jasné, že Sýrie rovná se Háfiz Asad, v případě Bašára Asada není až tak jisté, nakolik pevně kontroluje přebujelý bezpečnostní aparát, včetně syrských zpravodajských služeb. Nedůvěřiví pozorovatelé syrského režimu se i dnes domnívají, že tzv. „stará garda“ je šedou eminencí režimu, ale osobně se kloním k názoru jiných expertů, kteří mají za to, že Bašár Asad svou moc nad Sýrií v minulých letech obratně konsolidoval, přestože postrádá „nezpochybnitelnou“ autoritu zesnulého Háfize Asada.

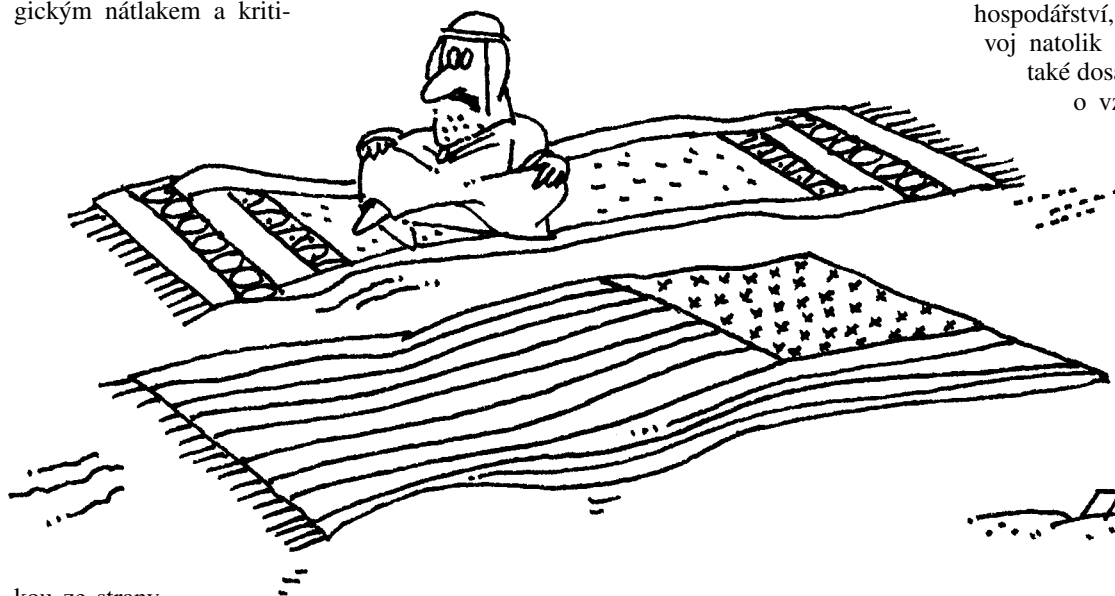
Co dnes patří k nejaktuálnějším problémům Sýrie a proč se tato země jeví jako „ochromená diktatura“? Stručně řečeno, syrský režim se nachází ve stále větší

Sýrie: ochromená diktatura

TOMÁŠ RADEJ

a patrnější regionální izolaci, která je doprovázena již od zahájení války v Iráku v roce 2003 psychologickým nátlakem a kriti-

po léta zakonzervována v tuhé, leč zdaleka nikoli totalitní diktatuře.

kou ze strany Spojených států. To by jistě samo o sobě nepředstavovalo až tak bolestnou potíže, nicméně ztráta Libanonu učinila Sýrii zranitelnější a slabší než kdykoliv dříve. Oslabila ji nejen na mezinárodní scéně, ale také zkomplikovala nálady uvnitř společnosti, která je již

Stagnující ekonomika

Po léta stagnující ekonomika a dlouholetá dominance strany Baas stojí za jakousi vnitropolitickou letargií a tichou nespokojeností obyvatelstva, kterou jsem měl možnost na vlastní oči vidět a naslouchat jí při všech svých pobytech v Sýrii. Z přibližně 17 milionů obyvatel jich žije cca 5 milionů (!) pod hranicí chudoby³) a nezaměstnanost se odhaduje na minimálně 20 procent. Nedostatečná kvalifikovanost drtivé většiny populace v soutěži s okolním světem je alarmující i při údajích, že každý rok je třeba vytvořit zhruba 300 000 nových pracovních míst. Vzhledem k tomu, že vysokoškolský diplom má asi jen 10 procent populace, nevznávají tyto skutečnosti z hlediska dlouhodobější perspektivy nijak příznivě. Zmenšující se zásoby ropy mohou být sice vyváženy objemnými zásobami zemního plynu, ale jeho efektivní využití není všelékem na ekonomické neduhy. Syrský režim si některé varovné aspekty ekonomického vývoje uvědomuje. Státní plánovací komise svými výroky v roce 2004 naznačovala nutnost zavedení tržního hospodářství, stejně tak 10. regionální konference strany Baas vyzdvihla potřebu

bu ekonomických změn. Otázkou je, zda nezůstane u prázdných a proklamativních socialistických frází. Vzhledem ke strnulosti režimu a současné apatii obyvatelstva je těžké si představit, že by nynější socialistický režim dokázal podnítit efektivní změny a vzbudit v obyvatelstvu iniciativní duch, vedoucí ke změnám například v soukromém sektoru. Systémové a letité institucionální mechanismy v Sýrii, udržující v chodu centrálně plánované hospodářství, jsou pro ekonomický rozvoj natolik neutěšeným prostředím, že také dosavadní snahy Evropské unie o vzájemně prospěšnou spolupráci byly prozatím spíše zklamáním.

Nespokojené obyvatelstvo

Kromě špatných hospodářských ukazatelů, které jsou samozřejmě také důvodem k nespokojenosti v řadách veřejnosti, čelí Sýrie rovněž politické nespokojenosti svých vlastních obyvatel. Často opakované klišé o menšině aláwitů (přibližně 11 procent) ovládajících sunnitskou většinu (cca 70 procent) je sice pravda, avšak pro většinu obyvatel je až druhořadou záležitostí. Obyčejní Syřané jsou spíše bití systémem jako takovým a jeho ekonomickými neúspěchy, které se stávají stále zřejmější, ale jejich kritika a nespokojenost není doposud artikulována náboženskou či pseudonáboženskou rétorikou.

V minulých letech se nicméně vyskytly problémy, které svědčí o existenci radikálních protirežimních nálad. Kromě významných kurdských nepokojů⁴) na jaře 2004 se také aktivizuje občanská společnost, reprezentovaná například petičí intelektuálů z března 2004. Nelze si nepovšimnout časové souvislosti obou událostí. Jako smělý mluvčí prodemokratického tábora proslul například aktivista

BLÍZKOVÝCHODNÍ KONFLIKT

Aktham Naisse,⁵⁾ pravidelně šikanovaný syrskými úřady pro svou činnost. Uvedené aktivity se zdají popírat předchozí řádky, v nichž se zmiňují o letargii. Nicméně i přes uvedené nejkřiklavější případy opozičních nálad v zemi drží syrský bezpečnostní aparát situaci pevně ve svých rukou. Pravidelné věznění protestujících intelektuálů sice diskredituje Sýrii na mezinárodním poli, ale v podstatě při svém nynějším rozsahu neohrožuje stabilitu režimu.

Pokud jde o kurdské nepokoje, při jejichž tvrdém potlačení zahynuly před dvěma lety desítky syrských Kurdů, podkopává si tak samozřejmě Sýrie své pozice v oblastech obývaných převážně kurdskou menšinou, což je sever a východ státu. Lze předpokládat, že se stabilizací iráckého Kurdistanu bude stoupat podpora iráckých frakcí jejich syrským krajanům. Navzdory tomu, že se před dvěma lety obě významné kurdské frakce v Iráku (KDP a PUK) distancovaly od podpory syrské kurdské menšiny, jsem přesvědčen o spolupráci a pomoci iráckých Kurdů. Pokud budou vztahy mezi iráckými Kurdy a režimem Bašára Asada nadále tak chladné, jako je tomu dnes, lze očekávat další kurdské nepokoje v Sýrii, nicméně tentokrát s větší podporou z iráckého Kurdistanu, která může být různorodá. Situace v sunnitské většině není navzdory aláwitskému režimu až tak kritická. V řadách sunnitské většiny, jež ovládá především obchod, si ce existují četné protirežimní nálady, avšak chybí výrazný a stmelující prvek, artikulující její kritické nálady. (Muslimské bratrstvo je po masakru v Hamá v roce 1982 zakázáno a za členství hrozí podle syrských zákonů trest smrti.) Její latentní neklid je však stále patrnější a představuje potenciálně výbušnou politickou sílu.

Má bá'ad?

V Sýrii se mnozí ptají „co dál“ (arabsky – *má bá'ad*)? Politicky nespokojené a ekonomicky deprimované obyvatelstvo představuje pro vládnoucí menšinu jeden z mnoha problémů, kterým bude nutné čelit. Pokračující mezinárodní vyšetřování ohledně zabití Harírího Sýrii izoluje na mezinárodním poli, vztahy s Libanem ustrnuly a jejich další směřování je nejisté, navzdory obrovskému provázání obou zemí⁶⁾ ve všech myslitelných ohledech. Ztráta Libanonu a stabilizace tamní politické situace zřejmě ještě více prohloubí ekonomickou slabost Sýrie, která ovšem doposud stále

disponuje neoficiálními a mocnými pákami ve vztahu ke svému menšímu sousedovi.

Politolog Bassám Haddád uvádí, že Sýrie čelí „zvláštnímu dilematu“.⁷⁾ Podle jeho názoru buď Sýrie vyhoví mezinárodním požadavkům a přestane podporovat libanonské hnutí Hizballáh, palestinské radikální organizace, vměšovat se do libanonských záležitostí a zachová se tak ve své současné podobě. A nebo bude ochotna vyslyšet volání po vnitropolitických reformách, čímž zredukuje svou moc nad vlastními obyvateli.

Haddád ovšem opomíjí skutečnost, že také ustoupení mezinárodním požadavkům může v různých ohledech oslabit pozici syrského režimu. Je však pravda, že vyslyšet volání po reformách implikuje drobení aláwitské moci, které může vyprovokovat dvě velmi nežádoucí události – vojenský převrat „staré gardy“ a utužení aláwitské dominance nebo sunnitskou rebelii. Která by ovšem mohla být také reakcí na převrat v aláwitských řadách. Je tedy nasnadě, že obrovská škála navzájem se ovlivňujících faktorů může vést k rozmanitým scénářům – ať již se bude jednat o tlak Spojených států, vývoj v iráckém Kurdistanu, libanonskou politiku, nebo obtížně odhadnutelný vnitřní vývoj. Jak by řekli sami Syřané: *Mašá'alláh*. Ať se děje vůle Boží.

Tomáš Raděj (1980) je studentem interního doktorandského studia a přednáší na katedře politologie FSS MU především o islámském radikalismu.

dzochar@post.cz

¹⁾ Viz kupříkladu Raděj, T.: *Qou vadis, Sýrie?* Mezinárodní politika 2005/12.

²⁾ K Libanonu existuje množství kvalitních článků a analýz, viz např. Dick, M.: *The Mehlis Report and Lebanon's Trouble Next Door*. On-line na www.merip.org/mero/mero111805.html. Viz též King-Irani, L.: *Commemorating Lebanon's War Amid Continued Crisis*. On-line na www.merip.org/mero/mero041405.html.

³⁾ Viz např. *United Nations Development Programme – Syria*, on-line na www.undp.org/syl.

⁴⁾ Viz Gambill, G. C.: *The Kurdish Reawakening in Syria*. On-line na www.meib.org/articles/0404_s1.htm

⁵⁾ Viz třeba Gershowitz, S.: *Disident Watch: Aktham Naisse. The Middle East Quarterly*. On-line na www.meforum.org/article/720.

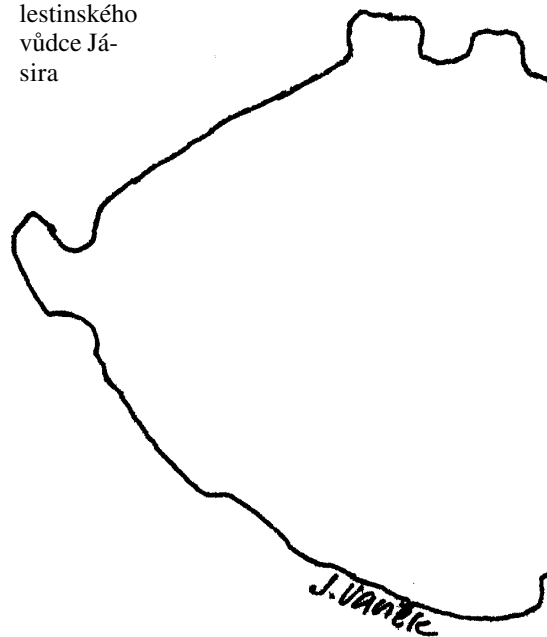
⁶⁾ Viz Gambil, G. C.: *Syria After Lebanon: Hooked on Lebanon. Middle East Quarterly*. On-line na www.meforum.org/article/720.

⁷⁾ Viz Haddad, B.: *Syria's Curious Dilemma*. On-line na www.merip.org/mer/mer236/haddad.html.

Jakou roli hraje dnešní česká diplomacie na Blízkém východě? I s přihlédnutím ke všem nuancím a k tak zásadním okolnostem, jako je svázanost zahraniční politiky České republiky členstvím v Evropské unii, lze říci, že Praha se stala jednou z nejstabilnějších opor izraelských zájmů uvnitř Evropské unie.

Vlivný izraelský pravicový komentátor Barry Rubin na podzim 2003 napsal, že Česko může být považováno za stát, který v Evropě nejvíce sympatizuje s Izraelem. „Po půl století nacistické a komunistické vlády Češi nejvíce nakloněnost k radikálním ideologiím, respekt k diktátorům, toleranci k propagandě ani netrpí iluzemi o oprávněnosti terorismu,“ vysvětloval profesor Rubin, jenž je autorem několika knih o izraelsko-palestinském konfliktu. „Češi mají bohaté zkušenosti s tím, jak lehce mohou arogantní, neznalí a zlovolní rozhodovat o přežití jiných. Blahoslavení, kteří jim nemusejí naslouchati,“ pokračoval v listu *The Jerusalem Post*.

V té době se izraelští politici nepokrytě těšili na vstup nové desítky států do Evropské unie, zejména na zapojení Polska a Česka, vnímaných jako nejvíce naslouchající názorovým závanům z Washingtonu, hlavního garanta izraelských zájmů. Palestinské povstání, *intifáda al-Aksá*, byla na vrcholu, a zatímco Izrael podporovaný Spojenými státy razil svou linii nastrosté izolace palestinského vůdce Já-sira

Česko dělá radost Izraeli

BŘETISLAV TUREČEK

Arafata, dosavadní Unie se takovému „řešení“ krize usilovně bránila a Arafat pro ni byl stále legitimním představitelem Palestinců. Rozšíření EU mělo přinést změnu, přičemž přístup Česka k Izraeli vykresluje už takový detail, že do země jezdí několikanásobně více českých delegací než izraelských do Prahy.

Česká diplomacie se pochopitelně pohybuje v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU. Její hlavní linie určuje skupina větších a vlivnějších zemí, přesto se Praha snaží – v rámci různých spojení – prosazovat výše naznačenou politiku. Kromě důvodů shrnutých razantními slovy Barryho Rubina přitom v této orientaci hrají velkou roli i osobní pohnutky českých činitelů.

Dnešní ministr zahraničí Cyril Svoboda patřil k prvním evropským politikům, kteří v roce 2003 razili „rozdvojení návštěv“ regionu. Šlo o to, aby zahraniční delegace sice zajely do Izraele, avšak zároveň nemusely

do Rámalláhu
za „pá-

riem“ Arafatem. Zároveň se Svoboda zasazoval o rozšíření evropské definice teroristické organizace na palestinský Hamás a libanonský Hizballáh, což bylo v té době i klíčové poselství izraelské diplomacie.

Kromě bezpečnostně-politických pohnutek mohlo Svobodu vést i zázemí křesťanského politika, kteří velmi často mívají k židovskému státu blíže než k muslimskému světu.

Jenže Česko silně inklinovalo k Izraeli už před Svobodovým nástupem do funkce v létě 2002. Ačkoli předchozí sociálnědemokratický ministr Jan Kavan ve výbušných mezinárodních kauzách často vystupoval vůči americké politice skepticky (například Kosovo či Irák), ve věci přístupu k Izraeli a Palestincům se i v jeho případě ukázalo, že rozhodující slovo často přicházelo odjinud.

Krátce po 11. září 2001 tehdejší palestinský velvyslanec v Praze Samíh Abd al-Fattáh před brněnskými komunisty silně kritizoval Spojené státy. Pražská ambasáda USA záhy Kavana diskrétně požádala, aby zvažil setrvání Abd al-Fattáha v Praze. Delikátní záležitost se stala pro ministra výbušnou po prosáknutí do médií a Abd al-Fattáh zůstal ve funkci až do loňska, kdy si ho k sobě coby jednoho z nejbližších poradců povolal no-

vý prezident Palestinské samosprávy Mahmúd Abbás.

V květnu 2002 pak Kavan narazil u premiéra Miloše Zeman. Ten se o tři měsíce dříve vyslovil velmi nelichotivě o Arafatovi, během návštěvy Izraele ho opakově přirovnal k Adolfu Hitlerovi.

Když Kavan přijel z bezpečnostní rady v Řecku do Izraele a chystal se aféru urovnat, dostal z Prahy Zemanův vzkaz, že k Arafatovi nesmí. V rámci „vyvažování“ chtěl následně zrušit i setkání s izraelským premiérem Arielem Šaronem, což mu však razantně zatrhla izraelská strana.

Jestliže o Zemanovi je ze zákulisí známo, že bytostně nesnese už jen myšlenku na ozbrojené prosazování jakkoli oprávněných politických zájmů, osobní motivy hrály velkou roli i u Jana Kavana: právě totiž kandidoval na funkci předsedy Valného shromáždění OSN a potřeboval hlasy arabského a muslimského bloku. Odvolaná návštěva Arafata obklíčeného izraelskou armádou v areálu Mukata mu tuto ambici málem zmařila. Hrozbu, že se proti Kavanovi v plénu Valného shromáždění v září 2003 postaví členové Ligy arabských států i Organizace islámské konference, jak tehdy v zákulisí hrozili někteří arabští diplomaté, nakonec odvrátila nečekaná okolnost – odstoupení jeho běloruského protikandidáta.

Zemanův postup krátce před svým loňským odjezdem z Prahy ocenil tehdejší izraelský velvyslanec Arthur Avnon. „Co se týká Zemanovy vlády, ta byla vnímána jako velmi proizraelská a pokud vím, i někteří lidé v Evropské unii ji kvůli tomu kritizovali,“ prohlásil v rozhovoru pro deník Právo. „Zeman řekl, že Arafat by neměl hrát roli v blízkovýchodním mírovém procesu, neboť není součástí řešení, ale součástí problému. Řekl to mnohem dříve než jiní politici. Při vši účtě k Georgi Bushovi to řekl i dříve než on. Trvalo nějaký čas, než tyto postoje zaujala i většina světových politiků.“

Vstupem do Unie získala Česká republika v květnu 2004 na důležitosti i v arabských zemích. „Upřímně řečeno, dosud Česko nemělo co nabídnout,“ prohlásil tehdy člen arabského diplomatického sboru v Praze. „Po vstupu do Unie bude mít ČR v řadě otázek stejnou váhu jako dosavadní velcí členové,“ dodal tento zdroj s tím, že podobně na Prahu nahlíží většina arabských států.

Například razantní postup rozhodujících českých politiků včetně ministra Svobody v kauze karikatur proroka Mohameda ale letos v zimě jen potvrdil, že od éry studené války se ambice Prahy a zájmy arabského světa už hodně rozešly.

○
Břetislav Tureček (1970) se zabývá Blízkým východem v deníku Právo.

bretislav@hotmail.com

Přetváření Nejvyššího soudu v USA

JIŘINA RYBÁČKOVÁ

Poslední den v lednu 2006 schválil americký Senát Samuela A. Alita Jr. jako soudce Nejvyššího soudu (Associate Justice), v pořadí už sto desátého člena této věhlasné instituce. Americká pravice tak zaznamenala další úspěch ve svém tažení proti liberalismu. Alito i John G. Roberts, jmenovaný prezidentem Bushem do funkce předsedy Nejvyššího soudu v září 2005, patří oba mezi právnickou elitu konzervativců a už řadu let se s nimi počítalo pro vrcholné soudnické funkce.

Kampaň na přeorientování celého federálního soudnictví směrem ke konzervatismu se rozjela po nástupu prezidenta Ronalda Reagana v roce 1981 a jejím hlavním hybatelem se stala asociace *Federalist Society*. Společnost vznikla v roce 1982 jako organizace sdružující studenty na třech nejprestižnějších právnických fakultách, Yale Law School, Harvard Law School a University of Chicago Law School, a od samého počátku bylo jejím cílem angažovat se proti liberální ideologii. Díky podpoře pravicových nadací se asociace stala mocnou organizací, která má navíc rozvětvenou síť kontaktů s konzervativními křesťanskými skupinami, takže je schopna rychle mobilizovat veřejné mínění.

Instituce, která není na očích

Americký Nejvyšší soud má kolem sebe jakousi aureolu tajemnosti. Zatímco moc výkonná, prezident a jeho kabinet, jsou pod každodenním drobnohledem médií, a moc zákonodárná, Sněmovna reprezentantů a Senát, jsou také permanentně na očích, devět členů Nejvyššího soudu se na veřejnosti příliš neobjevuje. Každý rok zkoumá kdesi v skrytu tento vážený sbor tisíce odvolání, která doputují z nižších federálních a státních soudů, a pak vynáší svá rozhodnutí o tom, zda ten či onen rozsudek je v souladu s ústavou. Naprostou většinou podaných odvolání se Nejvyšší soud odmítne zabývat, takže rozhoduje jen o několika procentech kauz; v období od října 2004 do června 2005 například vynesl rozhodnutí jen v osmdesáti případech. A obvykle jednou za pár let vydá soud takové rozhodnutí,

které kodifikuje nějaký významný společenský posun, jako byl například výnos *Brown versus Školní správa Topeky* z roku 1954, v němž byla zrušena segregace škol, nebo výnos *Roe versus Wade* z roku 1973, který povolil umělé přerušování těhotenství.

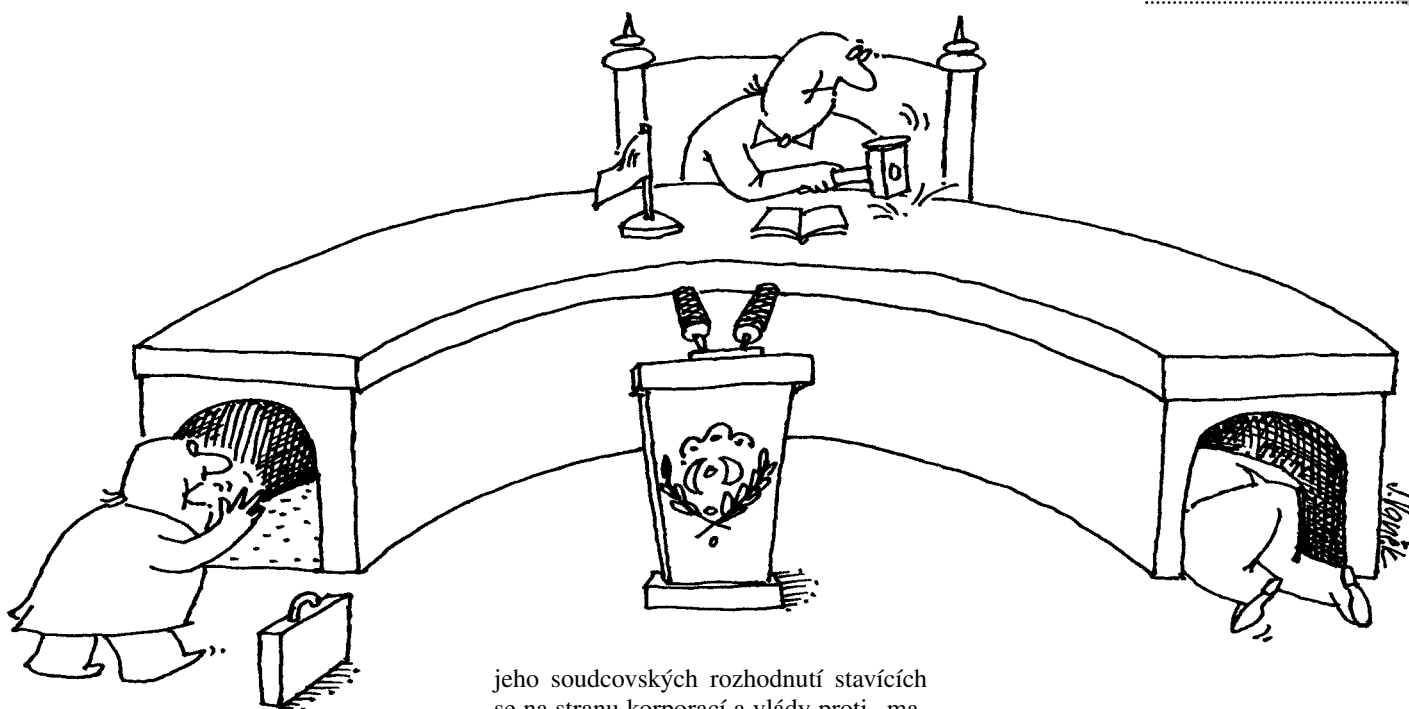
Nejvyšší soud byl ustaven v roce 1789 a v roce 1869 se počet jeho členů ustálil na devíti. Kandidáty jmenuje na doživotí prezident, ale musí je schválit Senát. Ze sedmnácti dosavadních předsedů Nejvyššího soudu byli čtyři členy Nejvyššího soudu před tímto povýšením, ostatních třináct předsedů (včetně toho současného – Johna G. Robertse) bylo jmenováno do funkce předsedy přímo. V devatenáctém století odmítl Senát asi čtvrtinu kandidátů, ale ve dvacátém století byla naprostá většina nominovaných schválena. Výraznou výjimkou byl v poslední době Reaganův kandidát Robert Bork, kterého v roce 1987 po ostré veřejné kampani Senát poměrem 58 ke 42 odmítl pro jeho extrémně konzervativní názory. Na slyšení Borka před senátním právním výborem si už pamatují jen matně, zato mnohem živěji si vybavují další velmi dramatické slyšení kandidáta jmenovaného Georgem Bushem starším, černocho Clarence Thomase. V průběhu slyšení v říjnu 1991 ho osočila jeho bývalá kolegyně Anita Hillová (také černoška) ze sexuálního obtěžování a Amerika pak několik dní fascinovaně sledovala televizní obrazovku, na níž se mluvilo o pornografických filmech a různých lascivnostech. Byla to malá předehra k aféře Billa Clintona s Monikou Lewinskou. Právní výbor tehdy poslal no-

minaci do pléna Senátu bez doporučení, ale Senát přesto Thomase schválil poměrem 52 ku 48.

Prezidentova pravomoc jmenovat nejvyšší soudce je jedním z důležitých faktorů prezidentských kampaní, zvlášť v případě ideologicky vyhraněných prezidentských kandidátů. Proto v rušném volebním roce 2004 Bushovi odpůrci opakovaně varovali, že pokud bude stávající prezident zvolen podruhé, bude pravděpodobně jmenovat jednoho nebo více nejvyšších soudců, čímž posune politickou rovnováhu soudu výrazně doprava a dřív či později bude zrušen výnos *Roe versus Wade* z roku 1973. Legalizace umělého potratu se stala jakousi zkratkou pro politické zařazení, ale rozporů mezi liberály a konzervativci je mnohem víc – včetně trestu smrti, veřejného používání náboženských symbolů, prezidentských pravomocí, občanských práv, afirmativní akce a dalších.

Konzervativní bitevní plán

Krátce po druhé inauguraci George W. Bushe, v lednu 2005, se ve Washingtonu objevily zprávy o špatném zdravotním stavu jedenaosmdesátiletého předsedy Nejvyššího soudu Williama H. Rehnquista a konzervativní stratégové se pustili do příprav „bitevního plánu“. Náhrada konzervativního Rehnquista však demokratům zvláštní vrásky nedělala, protože v tomto případě by prostě šlo o výměnu jednoho pravicového soudce za jiného. Když však 1. července 2005 nečekaně rezignovala pětasedmdesátiletá Sandra Day O'Connorová, první žena v Nejvyšším soudu a v posledních letech politicky středová (i když byla jmenovaná republikánským prezidentem Ronaldem Reaganem), situace se prudce změnila – konzervativní nástupce této umírněné soudkyně bude jasně znamenat politický posun. Za necelé tři týdny pak nominoval prezident Johna Robertse, brilantního právníka a soudce s pragmatickým, téměř puntičkářským přístupem k právu, a demokratičtí stratégové začali freneticky pátrat po skulinkách, jimiž by mohli nominaci Roberta narušit. Nic významně napadnutelného se ale nikde neobjevovalo. Úmrtím Williama Rehnquista začátkem září se situace opět změnila. Tři dny poté, 6. září, změnil totiž prezident Bush své letní rozhodnutí a nominoval Roberta na uvolněné místo předsedy Nejvyššího soudu, ne na místo uvolněné Sandrou O'Connorovou. Slyšení proběhla v září 2005, Roberts jimi proplul hladce, a koncem měsíce byl schvá-

len Senátem, kde pro něj zvedla ruku polovina demokratů.

Bylo však ještě třeba najít náhradu po Sandře O'Connorové (která se uvolila sloužit až do schválení svého nástupce). V jakémisi zkratkovitém rozhodnutí jmenoval prezident Bush začátkem října na funkci nejvyšší soudkyně Harriet E. Miersovou, právníčku, poradkyni v Bílém domě a svou dávnou osobní známou. Téměř okamžitě se strhl poprask, tentokrát ovšem v republikánských řadách – Miersová zcela zřejmě nejenže neměla dostatečnou kvalifikaci (nikdy nesloužila jako soudkyně), ale navíc konzervativním kruhům vadil její ambivalentní postoj k potratům. Demokrati se k celé věci nevyjadřovali, ale z rozkolu v řadách protivníka měli radost. Koncem měsíce byla nominace stažena.

Více pravomocí pro prezidenta?

A pak už se objevilo jméno Samuela A. Alita, pětapadesátiletého absolventa Harvardovy univerzity, syna imigranta ze Sicílie, který na přelomu šedesátých a sedmdesátých let studoval na bakaláře na Princetonské univerzitě (určitě jsem ho tam někdy potkala, pracovala jsem na univerzitě od léta 1970). Jestlipak si už tehdy mladý Alito představoval, že někdy bude nejvyšším soudcem?

Ve snaze zvrátit jmenování Alita se demokraté soustředili na tři okruhy: Alitoovo memorandum z roku 1985, v němž prohlásil, že podle jeho názoru by výnos *Roe versus Wade* měl být zrušen, na řadu

jeho soudcovských rozhodnutí stavících se na stranu korporací a vlády proti „malému člověku“ (a tedy v jistém smyslu na oklešťování občanských práv) a na jeho výnosy naznačující, že bude prosazovat větší prezidentské pravomoci na úkor dvou dalších složek politické moci, legislativní a soudní.

Veřejné slyšení před právním výborem Senátu začalo 6. ledna 2006 a třetí téma, totiž prezidentské pravomoci, bylo umocněno právě se rozvíjející veřejnou diskusí o tom, měl-li prezident Bush skutečně právo nařídít po 11. září 2001 masivní telefonní odposlechy, aniž by získal svolení soudu. Zpráva o odposledech se proválila koncem roku 2005 a ještě zdaleka není celá věc uzavřena. Většina republikánů je přesvědčena o tom, že odposlechy jsou legitimním prostředkem v boji proti terorismu, zatímco někteří demokratičtí politikové prohlašují, že prezident tím porušil ústavu a měl by být obžalován. Veřejnost si spíše myslí, že bez svolení soudu prezident odposlechy nařizovat nemůže. Alito sice prohlásil, že „žádný člověk v této zemi, ať je jakkoli vysoce postavený či mocný, není nad zákonem“, ale zdařile se vyhnul jasné odpovědi na otázku, zda nařízením odposlechů bez svolení soudu skutečně porušil prezident Bush zákon.

Na slyšení se také probíralo členství Alita v konzervativním sdružení Concerned Alumni of Princeton (CAP – Angažovaní absolventi Princetону), které působilo na Princetonu v letech 1972 až 1986 a často protestovalo proti přijímání žen a členů minorit na studia – první studentky byly totiž přijaty na Princetón-

skou univerzitu teprve v roce 1969. Ve své žádosti o zaměstnání v Reaganově vládě uvedl Alito toto členství v dotazníku, ale při slyšení tvrdil, že si už nepamatuje, že by se kdy účastnil jakýchkoli aktivit CAP. Připustil však, že tuto organizaci ve své žádosti možná uvedl proto, aby si zlepšil svůj konzervativní profil.

Můj přítel ze Seattlu, bývalý duchovní unitářské církve a velký odpůrce George W. Bushe, mi 13. ledna napsal: „Alito je velmi hladký, příjemný, čestný člověk, kterého bych docela rád měl za přítele – zřejmě však bude podporovat nadměrné prezidentské pravomoci a s ženami a menšinami se nijak nebude párat... byl bych ale překvapen, kdyby ho velkou většinou neschválili... jenže pak bude zůstat po dvě generace nenapadnutelnou funkcí s obrovskou mocí...“

Alito byl skutečně schválen, ale podle stranického klíče – pouze jeden republikán hlasoval proti Alitovi a čtyři demokrati byli pro něj. Vzhledem k tomu, že soudci Johnu Paulu Stevensovi bude letos 86 let a dalším třem soudcům bude 70 nebo víc, je pravděpodobné, že do konce Bushova volebního období bude prezident jmenovat ještě minimálně jednoho nejvyššího soudce. Dosud však není Nejvyšší soud konzervativní dostatečně. Přestože sedm z devíti současných soudců bylo jmenováno republikánskými prezidenty, tři z nich (Stevens, Kennedy a Souter) se v posledních letech staví spíše na stranu liberálů. Krátkodobější otázkou jsou tedy letošní podzimní volby

do Kongresu: pokud by se demokratům podařilo získat opět většinu v Senátu, šance výrazného posunu Nejvyššího soudu doprava by se snížila. Na demokratické vítězství by ale v tuto chvíli asi nikdo nesázel. Dlouhodobější otázkou ovšem zůstává, jestli dva nejnovější soudci – John J. Roberts a Samuel A. Alito – opravdu naplní politická očekávání svých přívrženců, anebo zda se také pozvolna politicky neposunou k politickému středu, či dokonce trochu doleva.

Složení Nejvyššího soudu k 15. únoru 2006

John G. Roberts Jr., předseda, nar. 1955, Harvard Law School, jmenován Georgem W. Bushem, schválen 29. září 2005, poměrem 78 : 22, pravicový.

John Paul Stevens, nar. 1920, Northwestern University School of Law, jmenován Geraldem Fordem, schválen 17. prosince 1975 poměrem 98 : 0, v posledních letech spíš liberální.

Antonin Scalia, nar. 1936, Harvard Law School, jmenován Ronaldem Reaganem, schválen 6. srpna 1986 poměrem 98 : 0, velmi pravicový.

Anthony M. Kennedy, nar. 1936, Harvard Law School, jmenován Ronaldem Reaganem, schválen 11. února 1988 poměrem 97 : 0, v posledních letech často na straně liberálů.

David H. Souter, nar. 1939, Harvard Law School, jmenován Georgem H. W. Bushem, schválen poměrem 90 : 9, v posledních letech většinou na straně liberálů.

Clarence Thomas, nar. 1948, Yale Law School, jmenován Georgem H. W. Bushem, schválen 16. října 1991 poměrem 52 : 48, s Antoninem Scaliou nejpravicovitější soudce.

Ruth Bader Ginsburgová, nar. 1933, Columbia Law School, jmenovaná Bilem Clintonem, schválena 5. srpna 1993 poměrem 97 : 3, druhá žena v Nejvyšším soudu, liberálka.

Stephen G. Breyer, nar. 1938, Harvard Law School, jmenován Bilem Clintonem, schválen 2. srpna 1994 poměrem 87 : 9, liberál.

Samuel A. Alito, Jr., nar. 1950, Harvard Law School, jmenován Georgem W. Bushem, schválen 31. ledna 2006 poměrem 58 : 42, pravicový.

○
Jiřina Rybáčková (1942) dlouho žila ve Spojených státech, nedávno vydala knihu Svět zvaný Amerika.

irybacek@volny.cz

Krvavé diamanty: surovinové pozadí konfliktu v Sieře Leone

FILIP ČERNOCH

Sierra Leone prošla v posledních letech dlouhým obdobím nestability, občanskou válkou, v zemi intervenovaly jednotky několika okolních států i OSN a dnes v zemi panuje nejistý mír. Přitom z hlediska etnického, náboženského či třídního neexistují v zemi prakticky žádné zásadnější štěpící linie. Takřka všichni obyvatelé jsou muslimové, minorita křesťanů a animistů netrpí náboženským útlakem. Kromě jazyků jednotlivých etnických skupin¹⁾ existuje i společný dorozumívací jazyk – krio. Drtivá většina obyvatel se živí zemědělstvím a mezitřídní napětí neexistuje. Na rozdíl od řady afrických konfliktů je tedy příčiny problémů nutno hledat jinde.

Základním zdrojem nestability v Sieře Leone je v prvé řadě její surovinové bohatství, především diamanty.²⁾ Snadno dostupná povrchová ložiska je možné exploatovat pomocí primitivních metod, velká roztříštěnost diamantonosných polí navíc znesnadňuje vládě jejich efektivní kontrolu, což obojí nahrává různým povstalcům a regionálním samovládcům. Druhým destabilizujícím faktorem je zasahování vlád sousedních zemí, hlavně Libérie, jejíž vládce Ch. Taylor podstatným způsobem přispěl k vypuknutí válečného konfliktu. Kromě těchto faktorů svůj díl odpovědnosti samozřejmě nesou i převážně autoritativní a korupční vlády Sierry Leone a jejich neochota využívat bohatství země ve prospěch svých obyvatel.

Rebelové pro zisk

Více či méně stabilní vlády druhé poloviny 20. století, narušované četnými pokusy o převrat, vynesly v roce 1985 do prezidentského křesla Josepha S. Momoha. Do jeho spíše formálních snah o demokratizaci dlouhodobě chudé, nerozvinuté a autoritářsky řízené země začaly počátkem roku 1991 zasahovat militantní akce ozbrojenců jednotky RUF (Revolutionary United Front) na východu země. Několik desítek až stovek revolucionářů, vedených Fodayem Sankohem,³⁾ pocházelo v této době z řad studentů a nezaměstnaných mladíků, kteří mohli být zformováni do účinné síly pouze díky zahraniční pomoci. Zatímco Libye poskytla prostor pro výcvik, vládce sousední Libérie přispěl zhruba stovkou vojáků liberijské armády. Taylor, který se k moci dostal pomocí převratu v roce 1989 a pro posílení své pozice v zemi potřeboval značné

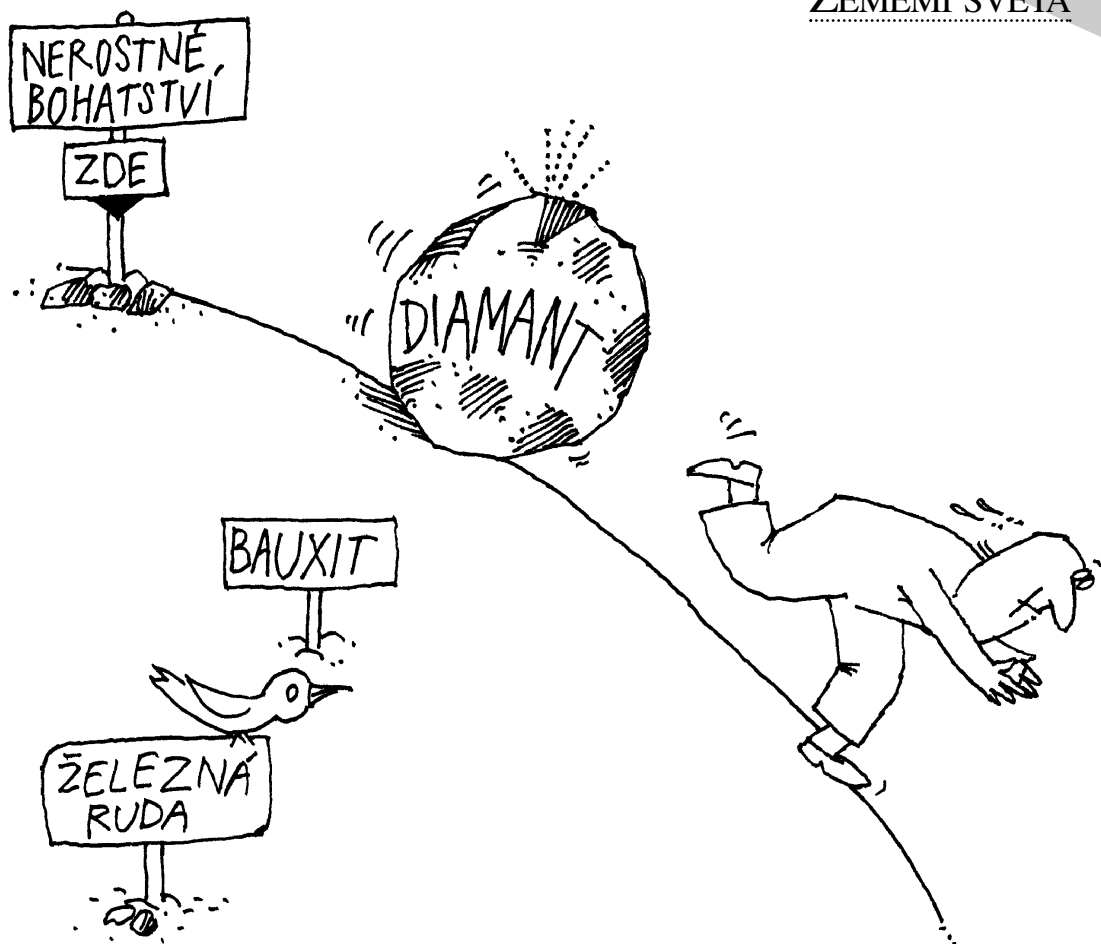
finanční prostředky, sledoval svou podporou možnost alespoň nepřímou získat kontrolu nad diamantovou produkcí Sierry Leone. Deklarované důvody Sankohovy rebelie nijak zvlášť nevybočovaly ze standardního rámce. Vůdce rebelů obviňoval vládnoucí stranu APC z nevídané korupce, nepotismu a drancování země, za deklarovaný cíl si kladl svržení a nahrazení vlády ve prospěch všech občanů Sierry Leone.

Aktivita Sankohova oddílu nadále narůstaly, nebývalá brutalita a bezohlednost jeho akcí přispívaly k nezadržitelnému postupu do vnitrozemí. Otřesené pozice vlády a zvyšující se nestabilita v zemi využila armáda (RSLMF – Republic of Sierra Leone Military Forces) k provedení puče. Dne 29. dubna 1992 musel dosavadní prezident Momoh uprchnout do Guineje a jeho místo zaujal vůdce převratu, kapitán Valentine Strasser, který poté vládl s podporou nově zformované Prozatímní národní vládnoucí rady (NPRC – National Provisional Ruling Council) do roku 1996. Sílicí mezinárodní i domácí tlak, založený na nevybíravých autoritářských metodách vlády a její pochybné správě země, vedl ještě v tom samém roce k vyhlášení svobodných voleb. K nespokojenosti veřejnosti s NPRC přispěla i neschopnost poradit si s RUF, která v této době kontrolovala polovinu země a blížila se k hlavnímu městu Freetownu. Zoufalým řešením bylo najmutí soukromé vojenské firmy Executive Outcomes (EO). Tato organizace spolu s RSLMF, nigerijskými a guinejskými jednotkami dokázala během měsíce vytlačit povstalice k hranicím země, nicméně úspěch přišel pro NPRC příliš pozdě.

Koncem roku 1996 tedy došlo k volebnímu klání, jehož vítězem se stal bývalý diplomat OSN Ahmad Tejan Kabbah, vůdce Sierraleonské občanské strany (SLPP – Sierra Leone People's Party), který ukončil kontrakt s EO a stabilitu se snažil zajistit mírovými rozhovory s RUF. Výsledná Smlouva z Abidjanu z 30. listopadu 1996, která předpokládala udržování příměří, postupné odzbrojení, demobilizaci a stažení všech zahraničních jednotek, však byla pouze křehkou zárukou míru. Jak se později stalo Sankohovým zvykem, příměří, které podepsal, porušil už v lednu následujícího roku řadou vážných útoků na jihu země.

Čtrnáct měsíců trvající vláda prezidenta Kabbaha byla 25. května 1997 přerušena dalším vojenským pučem nespokojené armády, jejíž představitelé osvobodili z vězení majora Johnyho Paula Koromu. Ten pak vytvořil vládní Revoluční radu ozbrojených sil (AFRC – Armed Forces Revolutionary Council). K jeho prvním krokům patřilo zrušení ústavy, zákaz politických stran a nastolení permanentního stanného práva. Hrozbu jednotky RUF se nový prezident pokusil neutralizovat přizváním Sankoha a jeho věrných do vlády.

Útěk Kabbacha do guinejského exilu neznamenal nicméně jeho totální porážku. O získání přímé vojenské pomoci se snažil u organizace ECOWAS,⁴⁾ ekonomické a bezpečnostní struktury několika afrických států, vydal také 10 milionů dolarů na kontrakt se soukromou armádou Sandline International. Pod mandátem ECOWAS došlo v Guineji k jednání mezi Kabbachovou exilovou vládou a AFRC/RUF, která vyústila 22. října 1997 v dohodu připravující návrat bývalého prezidenta k moci. Takřka v zápětí však byla porušena útoky AFRC/RUF na pozice jednotek ECOMOG.⁵⁾ Následná ofenzíva, které se zúčastnili příslušníci CDF (Civil Defence Forces),⁶⁾ vojáci Sandline International a jednotky ECOMOG, rychle rozprášila jednotky rebelů a v březnu 1998 Kabbach znovu získal prezidentské křeslo a v následujících měsících i kontrolu nad většinou území Sierra Leone.

Jednotky RUF i AFRC se rozprchly do příhraničních, těžce kontrolovatelných oblastí, kde se zformovaly a znovu začaly ukrajovat území Sierra Leone kus po kus. Na přelomu let 1998/1999 už kontrolovaly asi polovinu území, včetně několika oblastí bohatých na diamanty. Dne 6. ledna 1999 zavelel Sankoh k útoku na Freetown. Dobytí poloviny města znamenalo pro její obyvatele velké ztráty na životech i majetku, útočníci se v rámci operace „No Living Thing“ rutinně dopouštěli mučení, mrzačení a vražd. Vojákům ECOWAS se sice během několika měsíců podařilo vytlačit rebely z Freetownu, nicméně trvalé východisko z této situace hledal prezident⁷⁾ ve vyjednávání se Sankohem, při němž mu asistovali zástupci z řady afrických států (Nigérie, Guineje, Ghany, Mali), Velké Británie a Spojených států.

Draze zaplacený mír

Katastrofální situace v zemi se začala uklidňovat 18. května 1999, kdy se vláda dohodla s RUF na dočasném příměří.⁸⁾ Vzájemné rozhovory za dozoru ECOWAS, Organizace africké jednoty (OAU – Organization of African Unity) a zástupce OSN Oluyema Nadenijiho z Nigérie vyvrcholily

7. července 1999 uzavřením mírové dohody z Lomé. Její součástí byla i realizace programu odzbrojování a integrace bývalých rebelů do společnosti (Disarmament, Demobilisation and Reintegration of Rebels). Na plnění programu měly dohlížet jednotky OSN.

Vláda však za mír zaplatila hořkou cenu: RUF byla začleněna do státní správy a získala čtyři ministerské funkce, sám Sankoh získal pozici předsedy komise pro strategické zdroje, v jejímž rámci dozoroval nad využíváním státních diamantových polí. Faktickým výsledkem této politiky bylo posílení jednotek RUF, modernizace jejich výzbroje a celková restrukturalizace zvyšující jejich bojovou schopnost. Narůstající moc RUF na úkor vlády vycházela ze čtyř faktorů:⁹⁾

- Slabost zkorumpované sierraleonské vlády a slabá kontrola armády.
- Řada diamantových polí byla ovládána jednotkou RUF a využívána k financování jejích aktivit.
- Teror a násilí, které RUF vykonávala nad civilní populací, využívání otrocké síly k práci na těžbě diamantů.
- Výborné diplomatické schopnosti Sankoha, který dokázal vyjednat příměří vždy, když potřeboval oddechový čas pro

své povstalece, s jeho následným porušením pokaždé, když mu toto příměří přestalo vyhovovat.

Během loměských dohod došlo i k poměrně významnému zainteresování západních mocností, konkrétně USA a Velké Británie. Zatímco Spojené státy zastupoval v oblasti reverend Jesse Jackson, Clintonův poradce pro západní Afriku, Velká Británie se zapojila do výcviku a logistické podpory jednotek ECOMOG.

Přes přítomnost mezinárodních jednotek UNAMSIL (United Nations Mission in Sierra Leone)¹⁰⁾ v počtu asi 6000 mužů a jednotek ECOMOG se příměří začalo bortit takřka ihned po jeho uzavření. I přes vysoký počet příslušníků byl totiž kontingent UNAMSIL velmi slabý, neboť řada přispívajících států vyslala špatně vycvičené i vyzbrojené vojáky. Pověřený velitel OSN – indický major Vijay Jetley – si navíc stěžoval na skutečnost, že jeho nigerijští nadřízení (např. generál Garba) se hlavně starají o obhajobu zájmů své země v Sieře Leoně a jsou ochotni i ke spolupráci s RUF, aby si zajistili zisky z diamantů.

Dalším problémem jednotek Spojených národů byl i jejich velmi omezený mandát, nedovolující silové zakročení v situaci, kdy RUF odmítala opustit diamantová pole a demobilizovat. Situace dosáhla kritického bodu v květnu 2000, kdy jednotky UNAMSIL vstoupily do oblastí bohatých na diamanty (regiony Makeni a Magburaka) a 500 vojáků bylo zajato. Povzbuzeny tímto úspěchem, zahájily jednotky RUF silovou ofenzivu. Situaci od naprostého kolapsu zachránil až zásah Velké Británie, která vyslala jednotky SAS k záchraně rukojmích a k evakuaci svých lidí z oblasti, v obou případech s úspěšným koncem,¹¹⁾ dokonce došlo k uvěznění samotného Sankoha,¹²⁾ což nicméně nezastavilo aktivity jeho organizace.

Kritická situace vyvolala mezinárodní tlak na posílení jednotek OSN i jejich mandátu¹³⁾ a na rozhodné řešení situace. Počet vojáků Spojených národů tak postupně narůstal až k 17 tisícům. Následná společná ofenziva jednotek UNAMSIL, sierraleonské armády, CDF a guinejské armády¹⁴⁾ dosáhla přesvědčivých úspěchů, jež vedly ke kapitulaci RUF a k uzavření druhé mírové dohody z Abuja v květnu 2001.¹⁵⁾ Důkladné odzbrojování všech vojenských skupin v zemi si mohlo v roce 2002 jako úspěch připsat 72 500 demobilizovaných vojáků a 30 000 zničených zbraní. Oficiálně konflikt skončil 18. ledna 2002, odhadovaný počet obětí

činí 50 000, 1,5 milionu lidí bylo nuceno opustit své domovy v rámci země a přes hranice uprchlo 450 000 obyvatel.¹⁶⁾

Rekonstrukce země

Na následné obnově bezpečnosti země se podílelo zhruba 120 policejních příslušníků OSN, k posílení vládní autority napomáhal také Bezpečnostní projekt Commonwealthu¹⁷⁾ a svým dílem přispělo i otevření policejní školy v Kenemě a Bo.

Na rozdíl od dosavadních mírových dohod se situace v zemi zlepšila natolik, že humanitární organizace mohly konečně začít pracovat bez neadekvátního rizika. Nejaktuálnější pomoc nicméně poskytovaly samotné jednotky UNAMSIL, například Pákistánci zajišťovali lékařskou pomoc a Bangladéšané se snažili rekonstruovat devastované zemědělství.

Jedním ze základních úkolů pro dosavadní správu se stalo uspořádání prezidentských voleb v roce 2002. Prostřednictvím rozvojového programu OSN bylo financováno 75 procent nákladů na volby, na jejichž bezpečnost a korektnost dohlížely jednotky UNAMSIL.¹⁸⁾ Novým prezidentem se tak mohl s drtivou převahou stát Kabbah, politické křídlo RUF (SLPP – Sierra Leone Peoples Party) nezískalo v parlamentu ani jedno křeslo.

Z hlediska mezinárodního práva je nutné zmínit zřízení soudu pro vyšetřování a trestání válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.¹⁹⁾ Přímým impulsem pro tento Speciální soud pro Sierra Leone byla kritika Dohod z Lomé, které poskytovaly plnou amnestii válečným zločinům, prováděným všemi stranami. Jedním z jeho prvních činů byl požadavek na vydání Ch. Taylora, obviněného ze sedmnácti zločinů proti lidskosti v Sieře Leone, který od roku 2003 pobýval v azylu v Nigérii. Obviněn byl i P. Koroma (z útoku na armádní kasárna 13. ledna 2003) a následně také řada vysokých činitelů RUF.

Dnes zůstává v zemi 1530 vojenských i civilních příslušníků UNAMSIL. Do Sierry Leone se postupně vracejí uprchlíci z Guineje, Libérie a Nigérie, v souvislosti s pádem Ch. Taylora také utichají násilnosti na liberijských hranicích. S pomocí mezinárodních sil pokračuje výstavba armády.

Kdo platil válku

Konflikt v Sieře Leone je učebnicovým příkladem vlivu snadno těžitelné a obchodovatelné komodity na stabilitu chudé země se slabou a zkorumpovanou vládou a s bezohlednými sousedy.

Z dostupných ekonomických údajů můžeme odhadnout, do jaké míry mohly zisky z prodeje diamantů přispět k dlouhodobému a efektivnímu fungování rebelů, kteří nedisponovali žádnou podstatnou a loajální podporou nějaké sierraleonské sociální skupiny či etnika.

Sierra Leone dlouhodobě produkuje diamanty za zhruba 250–300 milionů dolarů ročně. Už před vypuknutím války vláda kontrolovala jen část jejich vývozu a v 90. letech se tato situace ještě prudce zhoršila. V roce 1999 šlo už pouze o export v hodnotě 1,2 milionu dolarů,²⁰⁾ zbytek kamenů vyváželi rebelové, místní diamantoví baroni či zkorumpovaní členové vlády.

Obecně můžeme říci, že na situaci v zemi měly vliv dvě základní frakce. V první řadě šlo o příslušníky RUF, podporované liberijským Ch. Taylorem, kteří prostřednictvím vývozu diamantů financovali své aktivity. Stručně situaci shrnul komentátor Le Monde Diplomatique Andrés Perez: „...jak jednou vyputovaly diamanty ze Sierry Leone, automaticky se stávaly liberijskými. Z tohoto systému profitovaly společnosti jako De Beers nebo Lazare Kaplan International...díky tomuto nelegálnímu obchodu měly takto možnost nakupovat diamanty té nejvyšší kvality za velmi nízkou cenu a dále je prodávat za cenu 270 dolarů za karát.“²¹⁾

Druhou frakcí byla samozřejmě oficiální vláda, která z nedostatku peněz prodávala práva na těžbu diamantů, ale i dalších surovin, celé řadě firem, často za velmi nejasných podmínek. Nejvýrazněji se v zemi angažovaly firmy Global Exploration Corporation, Rex Mining Corporation, Diamond Works a Sierra Rutile-Nord Ressources.²²⁾

Dnes je situace v Sieře Leone stále napjatá. Vláda prezidenta Kabbaha pokračuje v rekonstrukci země. Tu komplikuje jak postupný odchod vojáků OSN, tak i nestabilní situace sousední Guineje a Libérie. Dalším problémem do budoucna pravděpodobně bude stoupající korupce uvnitř vlády, kterou prezident nejen toleruje, ale sám k ní i přispívá. Díky exportnímu certifikačnímu systému schválenému OSN v říjnu 2000 sice razantně narostly státní příjmy z těžby diamantů, stále však jde velká část vývozu mimo oficiální rozpočet, který v roce 2004 získal z tohoto sektoru zhruba 127 milionů dolarů, nezávislé odhady však hovoří o celkovém exportu diamantů ze země v hodnotě 200–400 milionů dolarů.

Ke slabosti Sierry Leone také přispívají obtížně začlenitelní váleční veteráni,

hlavně bývalí dětští vojáci, podobně jako jejich zmražené oběti. Lze proto jen těžko odhadovat, zda současná mírová situace má naději dlouhodobě vydržet.

Filip Černoch (1981) studuje Fakultu sociálních studií Masarykovy university v Brně, magisterský obor „Mezinárodní vztahy a evropská studia“.

cernochjes@seznam.cz

¹⁾ Největšími etniky jsou Temne na severu země a Mende na jihu, tvoří po 30 % populace.

²⁾ Sierra Leone kromě diamantů disponuje i velkými zásobami bauxitu, zlata a rutilu (uranové rudy).

³⁾ Bývalý armádní důstojník Foday Sankoh byl mj. uvězněn v roce 1971 za údajné spiknutí proti vládní straně APC.

⁴⁾ Economic Community of West African States.

⁵⁾ ECOWAS Monitoring Group.

⁶⁾ Sierraleonská domobrana, složená hlavně z Kamajorců loajálních exilovému prezidentovi.

⁷⁾ K jeho rozhodnutí do značné míry přispěl tlak nové nigerijské vlády, která si od mírové dohody s rebely slibovala možnost odvolat své vojáky v ECOMOG domů.

⁸⁾ Součástí dohody byl zákaz jakýchkoliv útoků, garance bezpečnosti, umožnění volného působení humanitárních organizací, propuštění zajatců. Nad situací měli dohlížet vojenští pozorovatelé OSN.

⁹⁾ Viz: The UN's Role In Nation – Building: From the Congo to Iraq, s. 132–133, RAND 2005, www.rand.org/pubs/monographs/MG304/index.html

¹⁰⁾ Tyto jednotky byly ustaveny 22. října 1999 pro dozor nad Dohodami z Lomé, konkrétněji nad průběhem programu DDR. Navazovaly na jednotky UNOMSIL, které pracovaly v Sieře Leone už od července 1998, kdy bylo do země vysláno 17 pozorovatelů, několik doktorů a civilních osob na kontrolu čerstvě uzavřené Conakerské mírové dohody. Po krachu této dohody byly jednotky UNOMSIL evakuovány do Guineje.

¹¹⁾ Vedlejšími produkty britského zásahu bylo i rozprášení tzv. West Side Boys, bojůvkou propojenou s ARFC.

¹²⁾ Zemřel ve vězení 29. června 2003 na infarkt.

¹³⁾ K čemuž došlo rezolucí OSN č. 1289 ze dne 7. února 2000.

¹⁴⁾ Guineu k reakci vyprovokovaly útoky RUF na uprchlické tábory na jejím území.

¹⁵⁾ První mírová dohoda z Abuja byla uzavřena v listopadu 2000 a následně porušena RUF.

¹⁶⁾ Viz Global security, sekce Sierra Leone, <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/sierra-leone.htm>

¹⁷⁾ Commonwealth Community Safety and Security Project.

¹⁸⁾ Ty zajistily kontrolu zhruba 4700 volebních místností z celkového počtu 5256.

¹⁹⁾ Na základě rezoluce OSN č. 1315 ze 14. srpna 2000. Na rozdíl od Mezinárodního soudního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) či Rwandu (ICTR), není ustaven na základě kapitoly 7 Charty OSN, ale je založen dohodou mezi OSN a Sierrou Leone. Postrádá tedy nadřazenost nad národními soudy jiných států, sestaven je navíc ze soudců OSN i Sierry Leone.

²⁰⁾ Viz US department of State, sekce Sierra Leone, www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5475.htm

²¹⁾ Viz Peréz, A.: Sierra Leone's diamond war, Le Monde diplomatique, 2000, mondediplo.com/2000/06/02sierraleone

²²⁾ Viz Peréz, A.: Sierra Leone's diamond war, Le Monde diplomatique, 2000, mondediplo.com/2000/06/02sierraleone

Zachytit proměnu světa

CYRIL SVOBODA

Stalo se v posledních letech tak trochu floskulí připomínat co chvíli skutečnost, že žijeme ve století jedenadvacátém a to že je zásadně rozdílné od století dvacátého, případně se ohánět „výzvami nového století“. Většinou si však autoři těchto výroků všímají některých spíše povrchních znaků a nevydávají se ve svých úvahách dále.

Realita nerozměňovaná různými korektnostmi

Přibližujeme se, avšak stále ještě v sobě neseme velice živé vzpomínky na poměrně nedávnou minulost nesvobody a nedostatku, a tím i jistou – přátel v Evropské unii prominou – duchovní čilost a schopnost vidět realitu nerozměňovanou různými postmoderními a korektnostmi, které lze s jistotou nadsázkou pokládat za intelektuální choroby vyvolané příliš pohodlným životem. Tato skutečnost pro nás zakládá i jistotou povinnost o to intenzivněji se tázat po podstatě zjevných i tušených změn a burcovat pro hledání odpovědí.

Rozpad komunistického bloku a bipolárního systému otevřel naší zemi a celému světu nové možnosti a naplnil mnohé naděje, které asi nejlépe charakterizoval název jednoho z nejznámějších esejů té doby – „Konec historie“. Jeho autor Francis Fukuyama nedlouho po jeho zveřejnění začal složitě a ne vždy přesvědčivě vysvětlovat, že opravdu nepropadl bezbřehému optimismu. Tento stav myslí však nezažíval sám. Vzpomeňme si na záplavu jiných podobných textů i na to, s jakými představami jsme se počátkem let devadesátých otevírali příjemným vyhlídkám a příliš si nepřipouštěli jakékoli pochyby.

Zajímavý osud mělo z tohoto hlediska naše integrační úsilí o zapojení do obou hlavních struktur svobodného a prosperujícího světa – do Severoatlantické aliance a do Evropské unie – které jako by odráželo celý vývoj na přelomu tisíciletí. Od prvopočátečního nekomplikovaného nadšení, že nás přece každý musí chtít radostně přijmout mezi sebe, přes prohlédnutí, co všechno taková integrace obnáší, a ulehčení, že se to konečně podařilo, až k poznání, že vše je v podstatě jinak a my musíme – tentokrát již společně – promýšlet nové zadání pro obě organizace.

Vstup do NATO chápali mnozí jako definitivní potvrzení nové orientace a jako přijetí do spolku demokratických zemí, které chtějí svůj systém věrohodně bránit.

Ne že bych nesouhlasil s tím, co dotyční říkají: právě naopak, přelom letopočtu vskutku přinesl zásadní změny, a to tak razantní a rychlé, že je občas můžeme pociťovat takřka fyzicky. Obávám se však, že přílišné opakování bonmotů o změnách, aniž bychom současně také uvedli, o jaké vlastně jde, a abychom se trvale pokoušeli proniknout do jejich podstaty, by brzy mohlo celou záležitost devalvovat a zbavit opravdové naléhavosti. Ano, svět se mění, jde však o to, jak.

Svou roli tu hraje i fakt, že se život mnoha z nás od doby pádu komunistického režimu výrazně zlepšil a že se v tomto směru relativně rychle přibližujeme našim tradičním „vzorům“ v té části světa, již jsme svého času souhrnně označovali jako „západ“. Tím se ovšem také částečně přibližujeme jejich stavu myslí, který lze stručně charakterizovat slovy: Když se máme dobře, tak si raději nekladme nepříjemné otázky. Kdoví, ještě by nás odpovědi připravily o dobré spaní.

DISKUSE: MÍSTO ČESKA VE SVĚTĚ

Prakticky jen dny poté, co jsme tento akt oslavili, začala vojenská operace Aliance v Jugoslávii a s ní nové chápání toho, co všechno může obnášet pojem obrana. Ať už si dnes o této akci myslíme cokoli, nic to nemění na skutečnosti, že tu byl překročen jistý Rubikon a začalo vytváření nové doktríny bezpečnosti.

I s takto pojímanými novými – pro nedostatek lepších slov řekněme – policejními úlohami se mohl celkový stav globální bezpečnostní situace jevit pozitivně, protože zmizelo předchozí pnutí zakotvené v bipolární rivalitě a podložené obrovskými jadernými arzenály. Tato krátkodobá obleva však neměla dlouhou životnost. Teroristický útok proti New Yorku a Washingtonu 11. září 2001 se stal zásadním milníkem.

Od tohoto okamžiku mohl již stěží kdo v naší části světa předstírat, že terorismus, a především radikálním islámem inspirovaný terorismus je jen jakási nepříjemnost kdesi daleko – tedy dostatečně daleko na to, abychom před ním mohli zavírat oči. Pravda, mnozí se stále ještě snaží problém odsouvat vymyšlením si více či méně absurdních kasuistik a hledáním jakýchsi prapříčin (pokud možno co nejdále od těch skutečných). To však nic nemění na tom, že nový typ teroru zaměřený proti civilnímu obyvatelstvu a usilující především o rozklad společnosti je zbrusu novým nebezpečím, které vyžaduje zcela nové reakce a zcela nové chápání obrany – tedy zásadní úkol pro NATO tohoto století.

Snadno ohrožitelný pohodový život

Jedna tvrdší zima spojená s vážnějšími výpadky v dodávkách plynu a výrazný vzrůst napětí mezi Evropou a regionem, odkud dostáváme většinu své ropy, nám zase ukázaly, jak snadno ohrožitelný je náš poměrně pohodlný život, který tak moc závisí na bezpečných zdrojích a pravidelných dodávkách energií. Ne že by tato otázka neležela na stole již mnoho let, ale dosud jsme si mohli dovolovat luxus ponechávat ji odborníkům a jejich konferencím, případně bezpečnostním úvahám vysoce specializovaných vědeckých pracovišť. Poslední vývoj ji však přesunul do veřejného diskursu a donutil nás uvědomit si, že patří k největším hrozbám naší současnosti. Obávám se, že tento výčet není konečný a že v dohledné době mohou vyvstat další bezpečnostní rizika, která poznamenají naši dobu.

Do Evropské unie jsme se vřadili o několik let později, ale vývoj byl obdobný. Po krátkém zabydlování přišla v rychlém sledu řada krizových okamžiků, které vše změnily k nepoznání. I přesto, že na první pohled Unie funguje v podstatě normál-

ně, zpochybnily se cíle jejího směřování a mnohé takřka posvátné hodnoty. Uvedme jen některé: dvojí neschválení ústavní smlouvy, teroristické útoky v Evropě narozeslých a vyrostlých radikálů, bouře ve francouzských městech.

Tyto problémy byly v konstrukci evropské integrace zabudovány od počátku, ale teprve kumulace podnětů, mezi nimiž bylo i rozšíření o deset členů, je naplno ozřejmilo. Unie tak náhle musí hledat odpovědi na absolutně základní otázky svého směřování, ba dokonce i na tu, co vlastně je a čím chce být. Od pohodlného setrívání jako skupina evropských zemí, které (někdy i jen shodou šťastných okolností) unikly komunistické diktatuře a pod americkým jaderným deštníkem mohly po desítky let budovat svou prosperitu, musí náhle zjišťovat, zda existuje i něco podstatnějšího, co ji spojuje.

Je-li, jak by si to někteří přáli, pouze ekonomickým sdružením, které chce spojením svých sil vytvořit synergický efekt, pak musíme konstatovat, že tu něco nefunguje, neboť evropská ekonomika v posledních letech jen stěží drží krok s vyspělým světem. V takovém případě můžeme uvažovat o nápravě pouze v ekonomických pojmech a můžeme současné geografické omezení Unie na evropský kontinent chápat jako pouhou dočasnou akcidenzi, kterou lze kdykoli překonat rozšiřováním kamkoli, odkud pokyne nějaký zisk.

Je-li však, jak věřím, držena pohromadě jakýmsi společným pocitem evropanství založeným na sdílených hodnotách zakotvených ve staletích společné historie, je nutné tento pocit co nejrychleji oživit a posílit, protože jinak nám hrozí, že možnost žít „evropsky“ v Evropě prostě ztratíme. Tato potřeba důkladného sebepoznání prostupuje naprosto vše. Až na jeho základě bude teprve možno učinit vskutku zodpovědná strategická rozhodnutí o dalším vývoji našeho kontinentu a jeho další integraci v jedenadvacátém století.

Znalost sebe sama nám mimo jiné pomůže řešit otázky, které přinesly poslední měsíce a které se týkají soužití evropských většin s přistěhovaleckými menšinami – nelze si opět nevšimnout zajímavé okolnosti, že ačkoli tento problém nazrával desítky let, byl to přelom století, kdy se razantně a nekompromisně přihlásil. S tím, jak se falešným pocitem bezpečí zpoehodlnělá a hédonistická Evropa stávala hodnotově difúznější, neměla těm, kteří do Evropy přicházeli za lepším životem a svobodou, duchovně mnoho co nabídnout. Žádný div, že se od mlhavých postmoderně rozmělněných evropských pseudohodnot odvrátili a hledali jinde – mnohdy právě u radikálně protievropských zdrojů.

Avšak nejde jen o vnější činitele, ale – a to si mnozí stále ještě nechtějí uvědomit – o činitele povýtce vnitřní. Jakkoli se cítíme bezpečni ve své prožívané demokracii a desetiletí budované liberální společnosti, mohli bychom se ještě velice podívit tomu, co možná naše společnost nosí sama v sobě a co by se mohlo stát s naší vůlí udržovat evropské hodnoty, budeme-li se bát nejen na ulici, ale i doma čtyřicet hodin denně. Nechtěl bych planě strašit, ale můžeme si být opravdu jisti tím, že zlo, které náš kontinent před více než půlstoletím tak těžce poničilo, se nemůže již nikdy probudit?

Znovu promyslet mezinárodní právní systém

Věnoval jsem se až dosud záležitostem, které se nás dotýkají nejbezprostředněji, ale totéž lze říci o mnoha širších kontextech našeho světa. Globální islámský terorismus a válka proti němu velice napíná celou strukturu mezinárodního právního systému, a chceme-li, aby fungoval i v tomto století, bude nutné jej celý znovu promyslet a překodifikovat. Je legitimní debatovat o spojeneckých akcích v Iráku a Afghánistánu. Nelze však popřít skutečnost, že útok na Spojené státy v roce 2001 byl tak bezprecedentním činem, že existovala legitimní potřeba reagovat na něj právě tak mimořádně. Ostatně, kdybychom chtěli za všech okolností trvat na právní čistotě, nemohla by žádná válka proti teroru ani začít, neboť mezinárodní právo válku s nestátní entitou nezná.

Takovéto stírání rozdílů mezi válkou a mírem, kdy každé místo na světě může být bojištěm, kde je vše dovoleno a kdy „správná“ ideologie může z každého civilisty učinit cíl, kdy i každý civilista může být dosud nepoznaným bojovníkem, je zásadní výzvou pro koncepční myšlení nového století. Dotýká se přitom řady oblastí mezinárodního práva i hlubších filosofických rovin, jako například pojetí lidských práv či lidství jako takového.

Otázek spojených s novou realitou naší doby je bezpočet a opravdových odpovědí stále ještě strašlivě málo. Nalézt je nebude snadné, abychom však mohli alespoň začít, je nutné si co nejdříve položit správné otázky. I to bude už samo o sobě záslužný čin.

Cyril Svoboda (1956) je ministrem zahraničních věcí.

Tímto příspěvkem končíme volnou sérii článků na téma „Místo Česka ve světě“. Do rubriky přispěli Petr Pithart, Jan Zahradil, Milan Štěch, Pavel Svoboda a Václav Malý.

Starnutie populácie a dôchodková politika EÚ

Dôchodkové systémy zatiaľ spadajú takmer výlučne do kompetencií jednotlivých členských štátov Európskej únie. Kvôli silnej rozdielnosti národných mechanizmov by bolo, koniec-koncov, aj z praktického hľadiska takmer nemožné vytvoriť jednotný model.

JURAJ DRAXLER

Napriek tomu sa však dôchodková politika začína tvoriť aj na úrovni Únie. Deje sa tak jednak formou *soft policy making* – porovnávaním národných praktík cez tzv. otvorenú metódu koordinácie (*open-method of coordination* – OMC).¹⁾ Zároveň do princípov fungovania dôchodkových systémov zasahujú ako zákonodarcovia a iniciátori (*hard policy-making*) aj Európsky parlament, Komisia a Rada. Príkladom je smernica 2003/41/EC o bezpečnosti investovania v zamestnaneckých dôchodkových fondoch,²⁾ ktorá je v súčasnosti v poslednom štádiu transpozície do národných práv, alebo Komisiou nedávno navrhnutá smernica o prenosnosti dôchodkových práv pre sporiteľov v súkromných dôchodkových systémoch.

Negatívna demografia

Obyvateľstvo Európy starne. Ide o súčinnosť dvoch faktorov – zvyšuje sa priemerná dĺžka života a zároveň klesá počet novonarodených detí. Nárast počtu obyvateľstva v postproduktívnom veku

v pomere k ekonomicky aktívnemu obyvateľstvu sa veľmi viditeľne prejaví v štátoch s rozvinutým priebežne financovaným dôchodkovým systémom³⁾ – ako tlak na verejné financie. V štátoch so silným komponentom súkromného dôchodkového poistenia bude tento tlak menej zreteľný, ale v konečnom dôsledku podobne dôrazný. Prejaví sa ako pokles cien aktív na dôchodkových účtoch, o ktoré bude v dôsledku poklesu podielu produktívneho obyvateľstva menší agregátny záujem.

Nepriaznivý demografický vývoj sa týka celej Európy. Nové členské štáty, ktoré majú dnes ako celok mladšiu populáciu, zostarnú dokonca rýchlejšie ako pôvodná „pätnásťka“ – rodí sa tu ešte menej detí ako na Západe. V grafickom zobrazení má dnes demografický profil Európy nepravidelný diamantový tvar – najväčšia koncentrácia obyvateľstva je v stredných, produktívnych ročníkoch. To sa však bude v nasledujúcich desaťročiach meniť (pozri grafy).

Do určitej miery sa tento tlak môže zmierňovať zvyšovaním veku odchodu do dôchodku. Táto zmena, podobne ako hlavná parametrická úprava – znižovanie dôchodkových dávok – sa, samozrejme, obyčajne stretáva s odporom skupín obyvateľstva, ktoré oproti iným niečo stratia. Napríklad generácia nových dôchodcov, ktorá má oproti predošlej dostávať nižšie penzie.

Pestrá mozaika systémov a terminológie

Aj preto vlády pristupujú k reformám, ktoré majú za cieľ oddeliť dôchodkové systémy od priameho politického rozhodovania. Správa dôchodkov sa napríklad môže presunúť do spomenutej súkromnej sféry. Veľká Británia tak v podstate sprivatizovala časť svojho systému v 80-tych rokoch, keď umožnila dobrovoľný prestup (*opt-out*) do súkromného fondu z piliera zásluhových dôchodkov.⁴⁾ Spojené kráľovstvo má tiež silnú tradíciu piliera zamestnaneckých dôchodkových fondov. Tie sú v západnej Európe silne rozšírené. Veľkú tradíciu v nich má napríklad Holandsko, škandinávské krajiny (kde sú častokrát pre niektoré odvetvia povinné), ale napríklad aj Nemecko, kde inak dominuje štátny priebežný systém.

Na rozdiel od Veľkej Británie sa napríklad Švédsko vydalo cestou reformy štátneho systému zavedením tzv. virtuálnej kapitalizácie (*national defined contribution system*). Pracujúcemu sa odvody registrujú na individuálnom účte, kde sa indexujú podľa rastu miezd. Ide v podstate o štátom spravovanú obdobu súkromného dôchodkového investovania. Švédsky systém sa už pred reformou vyznačoval tým, že dôchodkové prostriedky štát zčasti investoval. Krajina má okrem toho dlhoročnú tradíciu zamestnaneckého dôchodkového poistenia.

Postkomunistická Európa stavila najmä na rozdelenie štátneho dôchodkového systému na dva „pilieri“ (ktoré sú doplnené tretím pilierom doplnkového, dobrovoľného poistenia). Prvý ostáva štátny a priebežný, v druhom, „kapitalizačnom“, si občan na dôchodok sporí cez individuálny účet. Dnes má tento systém, v rôznych variáciách, šesť z „desiatky“ nových členov Európskej únie (z postkomunistických krajín ho nemajú Slovinsko a Česká republika).⁵⁾ Jeho popularita je výsledkom propagácie Svetovej banky, ktorá v roku 1994 vydala štúdiu⁶⁾ silne propagujúcu tento systém a poskytla daným krajinám technickú pomoc v jeho

VZTAHY A PROBLÉMY

realizácii.⁷⁾ Východná Európa v podstate nemá, na rozdiel od Západu, zamestnanecké fondy, ani iné druhy kolektívneho penzijného investovania.

Zložitosť dôchodkovej otázky, mimochodom, komplikuje aj pestrosť používanej terminológie. Vo východnej Európe sa zaužívala typológia prebratá zo spominatej správy Svetovej banky. Prvý pilier tu označuje štátny priebežný systém, druhý povinný kapitalizačný a ako tretí pilier sa označuje doplnkové dôchodkové sporenie. Na úrovni inštitúcií Európskej únie sa tiež používa trojpilierová terminológia, ale s iným obsahom. Prvý pilier predstavuje povinný národný dôchodkový systém, druhý je tvorený zamestnaneckými dôchodkovými fondami a tretí

je dobrovoľné poistenie. V nedávnej správe, vydané poradenskou firmou Pragma Consulting, sa východoeurópsky druhý pilier označuje ako poddruh prvého piliera.⁸⁾ Táto typológia nie je vyslovene predpísaná, implicitne sa z nej však vychádza v dokumentoch inštitúcií EÚ (napríklad v spomínanej „dôchodkovej smernici“ 2003/41/EC9).

Dôchodky a Lisabonská stratégia

Tlak na dôchodkový systém je len jedným z prejavov negatívnej demografie. V zásade však ide o problém celého hospodárstva a jeho rastu.

Je preto pochopiteľné, že v príprave na pokles hospodárskej výkonnosti spôsobený demografickým vývojom sa treba za-

merať na faktory, ktoré výkonnosť ovplyvňujú. Najnovšie odhady trendov vývoja plnenia ukazovateľov Lisabonskej stratégie sú mierne optimistické, čo sa týka napríklad nárastu zamestnanosti (aj keď cieľ 70-percentnej zamestnanosti sa do roku 2010 dosiahnuť Európskej únii ako celku nepodarí). Avšak v dekáde od roku 2010 do roku 2020 už bude podiel nárastu zamestnanosti na raste HDP blízky nule, po roku 2020 začne byť negatívny.⁹⁾ Hospodársky rast už bude možný len vďaka zvyšujúcej sa produktivite výrobných faktorov. Aj z tohto dôvodu je dôležité mať, okrem iného, dôchodkové systémy, ktoré umožnia vysokú flexibilitu pracovného trhu a efektívnu alokáciu zdrojov.

Medzi časťou odbornej verejnosti sa ozývajú hlasy, že práve z týchto dôvodov je žiaduci prechod na dôchodkové sporenie cez individuálne kapitalizačné účty, teda to, čo sa v terminológii Svetovej banky nazýva druhým pilierom. Spomínaná štúdia Svetovej banky z roku 1994 vyjadrovala ohľadne zvyšovania produktivity vďaka efektívnejšej alokácii zdrojov cez kapitálový trh pomerne optimistické očakávania. Mnohí odborníci, na druhej strane, ostávajú skeptickí.¹⁰⁾ Hlavným reálnym dôvodom prechodu na čiastočnú kapitalizáciu tak ostáva „depolitizácia“ dôchodkového systému tak, aby o výške dôchodkov nerozhodovala vláda, ale kapitálový trh.

Celoeurópske štandardy

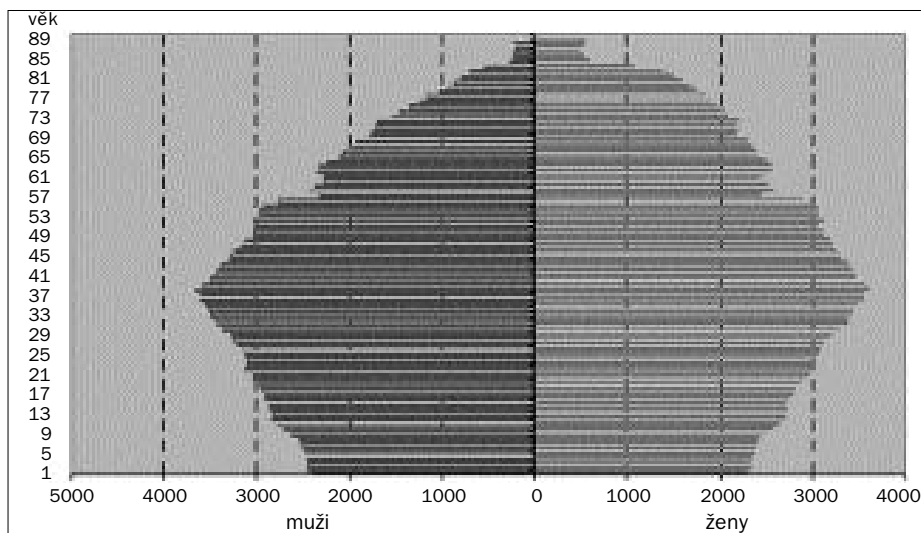
Jedným z prejavov rastu záujmu o dôchodkové reformy v európskom priestore je aj obnovený záujem európskych inštitúcií o dôchodkové investovanie.¹¹⁾ V septembri roku 2005 uplynul termín podania notifikácií k implementácii vyššie uvedenej „dôchodkovej smernice“ 2003/41/EC.

V novembri minulého roka vyšla v tomto smere s najnovšou iniciatívou Komisia, ktorá publikovala návrh smernice o prenosnosti dôchodkových práv sporiteľov v súkromných systémoch.

Obe smernice však primárne riešia situáciu v „starej“ časti Európskej únie, teda investovanie cez zamestnanecké fondy a doplnkové dôchodky. Komisia sa bude musieť skôr či neskôr zobrať aj vo vzťahu k novým členským štátom, kde dominujú spomínané dvojpilierové povinné systémy, so silným podielom povinného kapitalizačného sporenia.¹²⁾

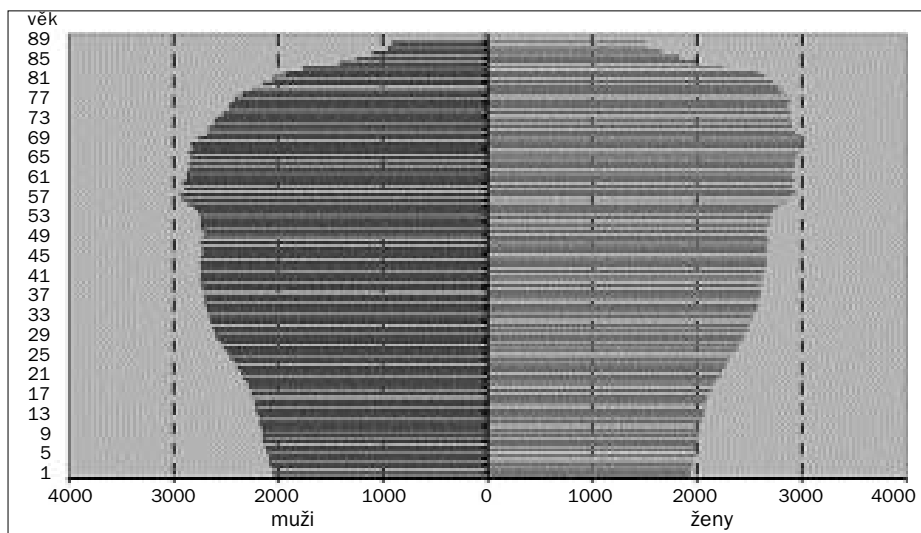
Juraj Draxler (1975) je výzkumným pracovníkom v obore dôchodkových systémů

Graf č. 1 Rozloženie populácie podľa veku, EÚ-25 v roku 2004 (v tis.)

Zdroj: DG Ecfín, Európska komisia

Graf č. 2 Rozloženie populácie podľa veku, EÚ-25 v roku 2050 (v tis.)

Zdroj: DG Ecfín, Európska komisia

v bruselském Centru pro evropská politická studia (CEPS).

juraj.draxler@ceps.be

¹⁾ OMC je metoda boja proti sociálnej exklúzii, ktorú ustanovil lisabonský summit v roku 2000. Únia sa dohodla na spoločných cieľoch a ukazovateľoch, ktoré sa vyhodnocujú v dvojročných národných akčných plánoch. Tie sa potom sumarizujú na úrovni Komisie, ktorá vydá celoeurópske odporúčania. Ide teda o mechanizmus odporúčania najlepších riešení. The Social Inclusion Process. [online, cit. 15/01/2006]; europa.eu.int/comm/employment-social/social-inclusion/index-en.htm. V súčasnosti sa čoraz častejšie diskutuje o rozšírení mechanizmu OMC aj na iné oblasti ako striktný boj proti exklúzii a chudobe.

²⁾ Stručný opis ponúka *Directive on the activities and supervision of "institutions for occupational retirement provision (IORPs)"*. [online, cit. 15/01/2006]; europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l24038b.htm

³⁾ Pod priebežne financovaným systémom sa rozumie taký, kde sa dôchodkové výdaje financujú priamo z odvodov alebo daní obyvateľstva.

⁴⁾ Nazývaný do roku 2002 *State Earnings-Related Pension Scheme*. V tomto roku bol spomínaný pilier zreformovaný a nazýva sa *State Second Pension (S2P)*.

⁵⁾ V Litve je účasť v kapitalizačnom pilieri dobrovoľná.

⁶⁾ *Averting the Old-Age Crisis*. A World Bank Policy Research Report. New York: Oxford University Press 1994. ISSN 1020-0851.

⁷⁾ Svetová banka v posledných rokoch od silnej propagácie kapitalizačného piliera čiastočne ustúpila, pozri Holzman, R. – Hinz, R. and the World Bank staff: *Old-Age Income Support in the Twenty-first Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform*, p. 21. Preliminary web version. [online, cit. 15/01/2006]; www.vivant.org/Vivant/site/nl/Documenten/Documenten/Sociaal/OldAgeSupport-World-Bank.pdf.

⁸⁾ *The Pension Issues in the New Member States*. Pragma Consulting 2005.

⁹⁾ *European Economy – Special Report No. 4/2005*. European Commission DG for Economic and Financial Affairs 2005. p. 85. [online, cit. 15/01/2006]; europa.eu.int/comm/economy-finance/publications/european-economy/2005/eesp405.en.pdf

¹⁰⁾ Kritický pohľad ponúka napríklad Barr, N.: *Reforming Pensions – Myths, Truths, and Policy Choices*. IMF Working Paper. International Monetary Fund 2000. Na druhej strane sofistikovaný ekonometrický model Ingenue 2 ukazuje výhody kapitalizácie v priestore EÚ. Aglietta, M. et al: *Scenarios for Global Ageing – An Investigation with the Ingenue 2 World Model*. ENEPRI Research Report No. 9. ISBN 92-9079-574-3. Možnosť stiahnuť online na www.enepri.org/Publications/RR09.pdf.

¹¹⁾ Ten prvotný záujem sa týkal najmä odstránovania bariér pohybu kapitálu, teda možnosti geografického rozloženia investícií dôchodkových fondov. In Valdez, S.: *Introduction to Western Financial Markets*. London: Macmillan 1993.

¹²⁾ Na tento fakt nedávno upozornil na bruselskej konferencii o dôchodkoch v nových členských štátoch aj bývalý český minister financií a neskôr priemyslu, dnes poradca banky ING, Jiří Rusnok. Pozri prezentáciu na www.kbcam.be [online, cit. 15/01/2006.]

Autoritárské režimy v bývalém SSSR: klasifikace, příčiny vzniku, perspektivy

Pojem „postkomunistická transformace“, často používaný politology, zpravidla předpokládá, že všechny země, které se před patnácti až sedmnácti lety zbavily komunistických režimů, jdou sice odlišným tempem, ale stejným směrem. Na konci této předpokládané cesty se údajně nachází moderní demokracie západního typu, jejímiž základními prvky jsou dodržování lidských práv a svobod, tržní ekonomika a rozvinutá občanská společnost.

JAROSLAV ŠIMOV

Skutečnost je však poněkud složitější a rozmanitější než tato sice optimistická, ale zjednodušující teorie. Její správnost se zatím potvrdila pouze v případě stře-doevropských zemí, které však jsou z kulturního a historického hlediska mnohem bližšími „příbuznými“ Západu než například balkánské státy a většina bývalých sovětských republik. Proto se historické cesty střední Evropy, která je již několik let nedílnou součástí západního ekonomického a geopolitického prostoru, a Evropy východní rozcházejí v poslední době čím dál víc.

Postsovětské autoritářství jako nový historický jev

Politický vývoj postsovětských zemí s výjimkou Pobaltí se ubírá úplně jiným směrem, než tvrdí zmíněná transformační teorie. Dnes, po téměř patnácti letech, jež uplynuly od rozpadu Sovětského svazu, se dá mluvit o *postsovětském autoritářství* jako novém historickém jevu. Autoritářské režimy, jejichž základy vznikly v Rusku a jiných zemích bývalého SSSR již v 90. letech, se v tomto desetiletí stabilizovaly a jsou v těchto zemích rozhodujícím faktorem společenského života. Tento vývoj je do jisté míry opodstatněn historicky, i když to samozřejmě neznamená, že národy bývalé komunistické říše jsou odsouzeny zůstat navždy v moci těchto režimů.

Postsovětské autoritářství není stejnorodým jevem. Existují jisté rysy, které jsou režimům v zemích bývalého SSSR společné. K těmto rysům patří především centralizace moci, omezení občanských svobod, potlačování aktivity opozice, velký podíl státu na řízení ekonomických procesů, zkorumpovanost různých složek

státní správy a podřízenost právního řádu politickým zájmům vládnoucí garnitury. Avšak tyto rysy se v jednotlivých zemích projevují v různé míře. Bývalé sovětské republiky se navzájem liší strukturou společnosti, složením vládnoucích elit, historickými tradicemi a pochopitelně povahami vládců, což není zanedbatelným faktorem pro jakýkoliv autoritářský režim. Vzhledem k těmto odlišnostem se postsovětské autoritářské režimy dají rozdělit do několika skupin.

Řízená demokracie

Za autora pojmu „řízená demokracie“ je považován první indonéský prezident Sukarno, jenž v 60. letech minulého století takto označil svůj levicový populistický režim. Je příznačné, že dnešní Rusko, které se v mnoha ohledech podobá velkým surovinovým státům tzv. „třetího světa“, mj. právě Indonésii, přijalo tento pojem pro označení vlastního politického systému, jenž se zrodil po roce 2000 za vlády Vladimira Putina.

„Řízená demokracie“ znamená, že země je z formálního hlediska demokratická, existují tam veškeré ústavní a politické instituce a procedury charakteristické pro demokratické státy. Avšak povahu institucí a výsledky procedur ovlivňuje především vládnoucí elita, nikoliv občané. „Řízená demokracie“ je vlastně kulisou, „Potěmkinovou vesnicí“, která zastírá skutečnost, že tento režim není demokratický, nýbrž oligarchický. Demokratické prvky jsou v rámci „řízené demokracie“ určeny k tomu, aby poskytovaly zdání legitimity vládě omezené skupiny byrokratů a s nimi úzce spojených velkopodnikatelů (oligarchů).

Proto je podle ruského politologa Vladimira Pribylovského pro tento typ autoritářského režimu vhodnější název „imitační demokracie“. Pribylovskij takto popisuje situaci v dnešním Rusku: „*Žádná skutečná demokracie u nás pochopitelně není. Je však jisté množství zbytkových svobod. Například svoboda projevu vlastně existuje, člověk může říct, co chce. Ale pouze pro omezený počet posluchačů. V televizi tato svoboda již není, avšak mezi jednotlivci, stejně jako v některých novinách a v rozhlasu přetrvává. Protože vláda chápe, že takováto omezená svoboda nemá žádný politický význam, může si dovolit její existenci. Právě tím se Rusko liší od zemí, jako jsou Uzbekistán, Turkmenistán či Libye.*“⁽¹⁾ V Rusku existuje liberální (Svaz pravicových sil – SPS a „Jabloko“), levicová (komunisté, nacional-bolševici) a nacionalistická („Rodina“, LDPR, „Narodnaja volja“ aj.) opozice, avšak pole její působnosti je uměle omezováno a volby, jak celonárodní, tak místní, za velkého nátlaku úřadů (rusky se tomu říká *administrativnyj resurs*) pravidelně vyhrává proputinovská strana „Jednotné Rusko“.

Z hlediska vnitřní struktury není režim „řízené demokracie“ zdaleka tak jednotný, jak se snaží předstírat. Uvnitř oligarchické elity se pořád odehrávají střety a konflikty, z nichž některé se stávají veřejnou záležitostí. (Nejznámějším příkladem je Putino vypořádání se s některými vzpurnými oligarchy, například s Borisem Berezovským a Michaelem Chodorkovským v letech 2001–2004.) „Řízená demokracie“ je rozporuplná, což se odráží v Putinově politice, která „*spojuje nespojitelné: důraz na disciplínu a subordinaci a neschopnost zvládnout odpor jistých elitních skupin, pokus vytvořit centralizovaný stát a usmíření se s feudálními režimy v regionech, snahu skoncovat s politickým obchodováním a nezbytnost dalších a dalších obchodů*“.⁽²⁾

Výsledkem této politiky je „*imitace pořádku*“⁽³⁾ která je v případě Ruska podporována příznivými cenami ropy a plynu, hlavních vývozních komodit Ruské federace, jež dodávají Putinovu režimu ekonomickou stabilitu. Otázkou zůstává, jak dlouho bude tato stabilita pokračovat, protože bez patřičných ekonomických a politických reforem je Rusko příliš závislé na vývoji situace na světových surovinových trzích. K reformám se Putinův režim však nemůže odhodlat, protože by mohly porušit křehkou stabilitu „řízené demokracie“.

Rusko je nejlepším, nikoli však jediným příkladem „řízené demokracie“

v postsovětském prostoru. Podobné, i když ještě chaotičtější a rozporuplnější režimy existovaly za vlády Leonida Kučmy (1994–2004), resp. Askara Akajeva (1990–2005) na Ukrajině a v Kyrgyzstánu, které po nedávných „barevných revolucích“ směřují k poněkud demokratičtější podobě politického systému. „Řízenou demokracií“ se dají nazvat také režimy v Arménii a Ázerbájdžánu, ačkoliv vládu ázerbájdžánského prezidenta Ilcháma Alijeva, který zdědil moc po svém otci Gejdarovi, lze spíše zařadit někam mezi „řízené demokracie“ a tvrdé autoritářské režimy.

„Řízená demokracie“ je především způsobem uspořádání politické moci, proto její ideologické zaměření není vždy podstatné. Například režimy Vladimira Voronina v Moldávii a Micheila Saakašviliho v Gruzii hlásají prozápadní zahraničněpolitický kurs, avšak z hlediska vnitřní politiky jsou bezpochyby „řízenými demokraciemi“. Těsné vztahy se Západem však mohou v budoucnu přispět k postupné demokratizaci v těchto zemích, která možná proběhne rychleji než v jiných bývalých sovětských republikách, v nichž je „řízená demokracie“ spojena s protizápadními, nacionalistickými nebo izolacionistickými postoji vládních kruhů.

Tvrdé autoritářské režimy

V tomto případě nelze vůbec mluvit o demokracii, ani v její „řízené“ podobě. Opoziční organizace jsou v zemích s autoritářskými režimy tvrdě pronásledovány, ačkoli nejsou úplně zakázány. Jejich aktivisté se pravidelně vystavují nebezpečí zatčení a trestu, většinou podle smyšlených obvinění z kriminální činnosti, která jsou podporována zfalšovanými důkazy. Některé protivládní činitelé dokonce zaplatili za své aktivity životem. (Z nejznámějších případů je řada záhadných zmizení běloruských opozičních politiků na konci 90. let.) Omezení občanských svobod je mnohem silnější, použití *administrativního resursu*, především za účelem falzifikace výsledků hlasování, mnohem častější a brutálnější než v zemích s „řízenou demokracií“. Volby jsou za tvrdého autoritářství pouhými plebiscity o důvěře prezidentovi a jeho politice. Výsledek těchto plebiscitů je předem jasný.

Tvrdé autoritářství se prosadilo především v Bělorusku a Kazachstánu. Ačkoli moc v těchto zemích je soustředěna v rukou hlavy státu v mnohem větší míře než v Rusku či jiných „řízených demokraciích“, ani tady nelze mluvit o skutečně

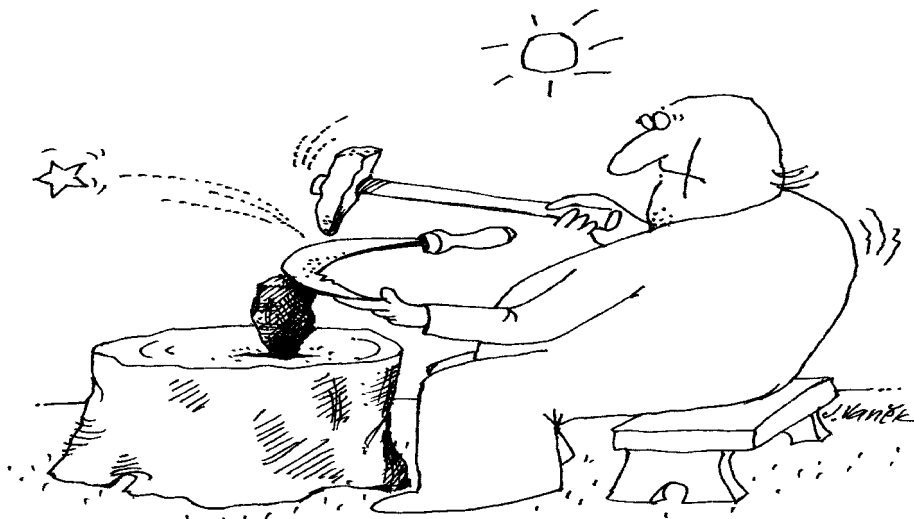
totalitní diktatuře. Střety mezi konkurujícími skupinami uvnitř vládnoucí vrstvy jsou před veřejností většinou utajené, to jim však neubírá na vážnosti.

V Kazachstánu jsou tyto střety podněcovány tradičním soupeřením rodinných klanů bojujících o politický vliv a přístup k nejlukrativnějším podnikům v této na suroviny bohaté zemi. Podle znalců kazašských poměrů poté, co byl prezident Nursultan Nazarbajev v minulém prosinci zvolen na dalších 7 let (předpokládá se, že je to jeho poslední období ve funkci hlavy státu), zostřil se boj mezi skupinou kolem jeho starší dcery Darigy a jejího manžela Rachata Akijeva a jejich soupeři z jiných klanů. Dariga Nazarbajevová a Rachat Akijev by si pravděpodobně přáli zdědit nejvyšší moc v Kazachstánu, avšak tyto jejich záměry znepokojují jiné vlivné osoby, které nechtějí, aby došlo ke koncentraci veškeré politické a ekonomické moci v rukou jediné rodiny. Prezident Nazarbajev musí s těmito náladami počítat a obrátně lavíruje mezi znepřátelenými klany.⁽⁴⁾

V Bělorusku je situace poněkud odlišná. Pokud jde o téměř monarchistické pravomoci, lze běloruského prezidenta Alexandra Lukašenka srovnat s nejtvrďšími středoasijskými despoty nebo s vůdci Libye a Kuby. Běloruská vládnoucí vrstva je na rozdíl od té kazašské relativně jednotná a vůči prezidentovi loajální, ačkoli podle některých údajů se mezi vládními byrokraty také začíná šířit jistá únava a nespokojenost s tvrdým „mobilizačním“ stylem Lukašenkova vládnutí. Pokud jde o širší vrstvy společnosti, je mezi nimi – obzvlášť ve velkých městech – nespokojenost ještě silnější. Nicméně většina Bělorusů, především obyvatelé venkova a menších měst, levicového populistu Lukašenka stále podporuje.⁽⁵⁾ Tato podpora se nejspíše projeví také během prezidentských voleb naplánovaných na 19. března, i když jejich oficiální výsledky budou pravděpodobně zfalšované, aby ukázaly co největší převahu „lidového“ prezidenta nad soupeři.

Despocie

K tomuto typu patří především středoasijské režimy Islama Karimova (Uzbekistán) a Saparmurata Nijazova (Turkmenistán). Dokonce ve srovnání s Běloruskem, Kazachstánem či Ázerbájdžánem panují v těchto zemích mimořádně tvrdé a kruté diktatury. Podobají se těm nejhorším ve světě, zejména severokorejské nebo některým africkým režimům.

Opozice je v obou zemích oficiálně nebo fakticky zakázána, jakýkoli pokus o politickou změnu je tvrdě trestán. (O tom se na vlastní kůži přesvědčili v květnu 2005 účastníci protivládních demonstrací v uzbeckém městě Andišan. Vojsko zahájilo palbu a zabilo podle oficiálních údajů téměř 200, podle místních obhájců lidských práv a novinářů však více než 700 lidí. Vláda obvinila z podněcování nepokojů islámské radikály.) Moc hlavy státu je naprosto neomezená. V obou zemích je prosazován kult osobnosti prezidenta, který má mimochodem právo vládnout do konce života, a tento kult nabyl především v Turkmenistánu bizarních forem. Občanské svobody neexistují, možnosti podnikání a jakýchkoli jiných nezávislých aktivit jsou značně omezené. Ve sdělovacích prostředcích panuje tvrdá cenzura. V obou státech jsou podle odhadu organizace *Amnesty International* tisíce politických vězňů.

Za těchto podmínek nabývají osobní rysy všemohoucích prezidentů obzvlášť velký politický význam. Protože prezident Nijazov, řečený podle oficiálního titulu Turkmenbaši („otec všech Turkmenů“), je podle všeho mnohem výstřednější než jeho uzbecký kolega, dovoluje si občas naprosto nepochopitelné a nevysvětlitelné věci. Například na začátku letošního roku zbavil značné množství turkmenských seniorů jejich důchodů, protože podle něho musejí pracující děti vyživovat své rodiče. (Životní úroveň v Turkmenistánu je však i přes značné zásoby zemního plynu natolik nízká, že právě důchody starší generace jsou pro mnoho turkmenských rodin jedním z hlavních zdrojů příjmů.) Obě středoasijské diktatury se zdají být neotřesitelné, trpí však společnou nemocí všech despotů – naprostou nejistotou ohledně toho, co se v zemi stane, až všemohoucí diktátor odejde do lepšího světa.

Neopodstatněný liberální optimismus

Jak vidno, postsovětský prostor nabízí pestrou škálu autoritářských režimů. Důvodů, proč tyto režimy vznikly – a jak se zdá – nehodlají se v nejbližší době zhroutit, je víc.

- *Historický* důvod spočívá v tom, že dějiny těchto národů (to se obzvlášť týká Střední Asie a Zakavkazska) ani doba někdejší ruské a sovětské imperiální nadvlády nenabízejí moc podnětů pro vývoj demokracie a právního státu. Naopak kolektivistická a paternalistická tradice, která vnímá stát jako ztělesnění a ochránce společných zájmů, jež jsou vyšší než zájmy jednotlivce, má stále v těchto společnostech velký vliv.

- Z *politického* hlediska lze připomenout, že v postsovětských zemích se na rozdíl od střední Evropy po pádu komunismu nekonala rozsáhlá výměna elit. U moci zůstali převážně stejní lidé, kteří patřili již za Sovětů k vládnoucí elitě a byli víceméně vysoce postavenými příslušníky státního aparátu.

- *Ekonomickým* důvodem přetrvávání autoritářských režimů v zemích bývalého SSSR je nízká životní úroveň velkého množství občanů těchto států. (Dokonce v Rusku, které patří k bohatším zemím regionu a má již několik let obrovské příjmy z vývozu ropy a plynu, žije téměř 30 procent obyvatel pod hranicí chudoby.) Poněvadž demokracie je politickým systémem, jenž je založen na kompromisech mezi zájmy jednotlivých politických stran a skupin opírajících se o různé vrstvy obyvatelstva, má více šancí prosadit se v relativně bohatším společenském prostředí, v němž jednotlivci jednoduše řeknou *mají co ztratit*, a proto jsou odpovědnější ve svém politickém chování. Chudí a paternalisticky naladění lidé jsou naopak snadnými objekty politických manipulací a autoritářských experimentů.

VZTAHY A PROBLÉMY

Politická kultura postsovětského prostoru je velmi odlišná od kultury západní a středoevropské. Právě proto se liberální optimismus ohledně cesty všech bývalých komunistických zemí ke společnému cíli – demokracii západního stříhu – ukázal jako neopodstatněný. Prvky evropského společenského myšlení a politické kultury pochopitelně existují v mnoha bývalých provinciích bolševické říše. To platí především pro země, které kdysi patřily k evropským mnohonárodnostním státům – Rakousku-Uhersku, jehož součástí byla dnešní západní Ukrajina, nebo polsko-litevskému soustátí (*Rzeczpospolite*), do nějž patřila většina ukrajinského a běloruského území. Ani Rusko, které je zemí s velkou, svéráznou a ve své podstatě evropskou kulturou, nesmí být z hlediska demokratizace odepisováno jako „beznadejné“. Západ by však měl pochopit, že tento proces rozhodně nebude rychlý ani snadný. Jeho úspěch je v zájmu samotného Západu, protože dokáže zabránit případnému vytvoření obrovské zóny nestability u východních hranic Evropské unie. Proto se podpora demokratických sil a ochrana lidských práv v zemích bývalého SSSR nesmí stát obětí politického pragmatismu inspirovaného energetickými nebo jakýmkoli jinými zájmy států Evropské unie včetně České republiky.

Jaroslav Šimov (1973) běloruský novinář a historik.

J.Simov@seznam.cz

¹⁾ Pribylovskij, V. Čto takoje „upravljajemaja demokracija“: koncepcija, istorija, rossijskij opyt. Centrum pro výzkum problémů občanské společnosti „Demos“, www.demos-center.ru/comments/371.html

²⁾ Shevtsova, L. Putin's Russia. Washington, 2003, p. 223.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ Viz např.: Grozin, A. Novyj semějnij pereděl. *Gazeta.ru*, 28. 2. 2006, www.gazeta.ru/comments/2006/02/28_x_551768.shtml

⁵⁾ Podle průzkumu uskutečněného v letošním únoru skupinou nezávislých běloruských sociologů z bývalého výzkumného střediska NISEPI uzavřeného v loňském roce na nátlak vlády, podporovalo Alexandra Lukašenka více než 58 procent voličů, zatímco hlavnímu opozičnímu kandidátovi Alexandru Milinkevičovi vyjádřilo podporu 16,5 procenta dotázaných, dalšímu opozičnímu kandidátovi Alexandru Kozulinovi – 6,5 procenta. Během březnové předvolební kampaně, která byla pro opozici i přes pronásledování jejích aktivistů poměrně úspěšná, stoupaly preference opozičních kandidátů o několik procent. Na konečné vítězství to však zřejmě nestačilo. Nicméně tato kampaň odhalila pomalý, ale jistý pokles popularity autoritářského prezidenta a nárůst počtu Bělorusů přejících si změny a demokratizaci. Viz: *Nezaležnyja sacyjolahi pra rejtynng kandydatau na prezidenta. Běloruská redakce RFE/RL*, 8. 3. 2006, www.svaboda.org/articles/features/politics/2006/3/56cada1f_9293_4854-a842_e3ccb3e71ddc.html

Metaforické plakáty Evropy

PETR
DRULÁK

O evropské identitě se už napsala řada učených pojednání. Často se přitom zapomíná na jednu věc. Ač je identita jevem sociálním, a tudíž skupinově zakotveným, v konečném důsledku se jedná o prožitek, který je subjektivní a krajně individuální. Nabízí se pak otázka, do jaké míry je evropská identita uchopitelná analytickými nástroji sociálních věd, na něž jsme při jejím zkoumání obvykle odkázáni. Jejich použití předpokládá, že jsme schopni zkoumanou identitu „očistit“ od subjektivních nahodilostí a vydestilovat do podoby relativně stabilního, zprůměrovaného fenoménu, s nímž se v určitém slova smyslu může ztotožnit téměř každý, ale doopravdy a naplno vlastně nikdo.

Toto rozbití prožitých identit a jejich přetavení do zkoumatelného konstruktu představuje zásadní a v podstatě nepřekonatelný limit sociálně vědního poznání. Proto si zaslouží přivítat každý pokus o uchopení evropské identity, který se odehrává mimo racionální a objektivizující půdu sociálních věd. Ne snad proto, aby racionalistickou reflexi identity nahradil, nýbrž proto, aby nás obohatil o perspektivu, kterou tato reflexe nepřipouští.

Takový pokus učinila Jiřina Dienstbierová a její spolupracovníci v Radě pro mezinárodní vztahy, když v říjnu loňského roku vyhlásili mezinárodní soutěž studentů vysokých výtvarných škol o plakát vystihující evropskou identitu. Vytvořili tím prostor pro estetické uchopení evropské identity, které je o to radikálnější tím, že se nespolehá na jazyk (jímž se obvykle s identitou vyrovnáváme), nýbrž na obraz. Soutěž vyústila ve výstavu 167 plakátů z osmi zemí Evropské unie, kterou bylo možno poprvé zhlédnout v první polovině března v Karolinu. Odtud se výstava přesune do Zlína, Varšavy a Bruselu, kde bude v červnu představena v prostorách Evropského parlamentu.

Co nám práce studentů říká o evropské identitě? Nutno předeslat, že jako nástroj estetického uchopení evropské identity mluví každý plakát sám za sebe. Jakykoli další výklad plakátu, nota bene náš výklad opírající se o racionalistické nástroje, se může jevit jako popření toho, co bylo řečeno v úvodních řádcích. Přesto tomu tak není. Nepodnikáme marný pokus o analytické zprostředkování estetické zkušenosti plakátů, tu lze získat pouze návštěvou výstavy či alespoň prohlídkou katalogu. Chceme se

spíše zamyslet nad tím, jak usouvztažnit racionalistické a estetické pojetí evropské identity tak, aby se tato dvě svou podstatou mimoběžná pojetí mohla alespoň v jedné perspektivě prolínat a vzájemně obohatit. Perspektivu, v níž chceme ono prolínání pozorovat, nabízejí metafor Evropy.

Metafory Evropy

Metafory propojují dvě oblasti naší zkušenosti, umožňují nám aplikovat to, co víme o jedné oblasti, na oblast druhou (Drulák 2005). Fungují jako zvláštní druh abstraktních diskurzivních pravidel, na jejichž základě můžeme chápat a popisovat svět. Nezáleží přitom, zda se světa zmocňujeme racionálně či esteticky. Bez metafor se neobejdeme v ani jednom případě. Analýza racionálních pokusů o pochopení Evropské unie ukázala, že tři metafor Evropy vystihují převážnou část současné vědecké i politické diskuse o evropské integraci. Evropa bývá metaforizována jako POHYB, NÁDOBA či ROVNOVÁHA NÁDOB (Drulák, Karlas 2005; Drulák 2004).

Každá skupina metafor zachycuje a zdůrazňuje jinou tvář evropské integrace. Metafory POHYBU si na Evropě všimají především její neustálé vnitřní přeměny, představují ji jako nekonečný a neohraničený proces. Evropskou unii přirovnávají k cyklistovi, k jedoucímu vlaku či k dalším dopravním prostředkům. Naopak metafor NÁDOBY zdůrazňují celistvost a ohraničenost Evropy, ukazují ji jako vnitřně stejnorodý celek oddělený od vnějšku. O Evropské unii se pak mluví jako o „pevnosti“ nebo se přirovnává k tělu. Konečně metafor

ROVNOVÁHY NÁDOB zachycují Evropu v její mnohosti jako rozdělenou do spousty uzavřených celků, které hledají vzájemnou rovnováhu. Evropskou unii vykreslují jako „přetahování“ a „dohodování“ mezi členskými státy.

Většinu vystavených plakátů můžeme porozumět za pomoci těchto tří metafor. Plakáty navíc tyto metafory rozvíjejí a zpracovávají nekonvenčním způsobem a osvěžují zavedená schémata chápání Evropy. Obzvláště zajímavé je pojetí POHYBU. Plakát se spoléhá na obraz, který svou staticností obvykle znehybňuje to, co zachycuje, na rozdíl například od filmu či hudby. Autoři však přišli s řadou nápadů, jak obrazem zachytit pohyb evropské identity. Někteří ji přiblížili obrázkem pružiny (Valentin Abad, Paříž), jiní umístili nápis Evropa na státní poznávací značku ujíždějícího automobilu (Lucie Mičková, Zlín), další znázornili symbolické ruce ukazující směr (Anna Boucarra-Attali, Paříž) či řady postavíček a symbolů, které se kdesi v dálce sbíhají do jediného bodu (Sami Kampi, Vantaa). Vtipné je zachycení pohybu jako programového okénka, které se objevuje na monitoru při stahování programů s postupně se zaplňující řádkou ukazující, kolik je staženo (Julien Dhivert, Paříž), či jako právě oplodněné vajíčko (Tamás Nagy, Budapešť), které čeká dlouhá cesta zásadních přeměn.

Několik plakátů ukazuje, že pohyb lze také pojmout pomocí kontrastu protikladných politických symbolů či sémiotických znaků. Zachycují například proměnu olivové ratolesti na hákový kříž, který se mění na srp a kladivo, a to nakonec přechází do evropských hvězdiček (Veronika Kořínková, Zlín), nebo zobrazují, jak evropské symboly pohlcují a rozleptávají symboly komunistické (Michaela Chmelíčková, Bratislava). Sémiotické kontrasty zachycující skutečnou cestu Evropy nabízí protiklad barevných reklam na spotřební zboží na černobílém pozadí rozbombardovaného města (Jiří Hanek, Ústí nad Labem) či hromadu bankovek různých národních měn přetisklou razítkem „zrušeno“ (Jiří Tichý, Brno).

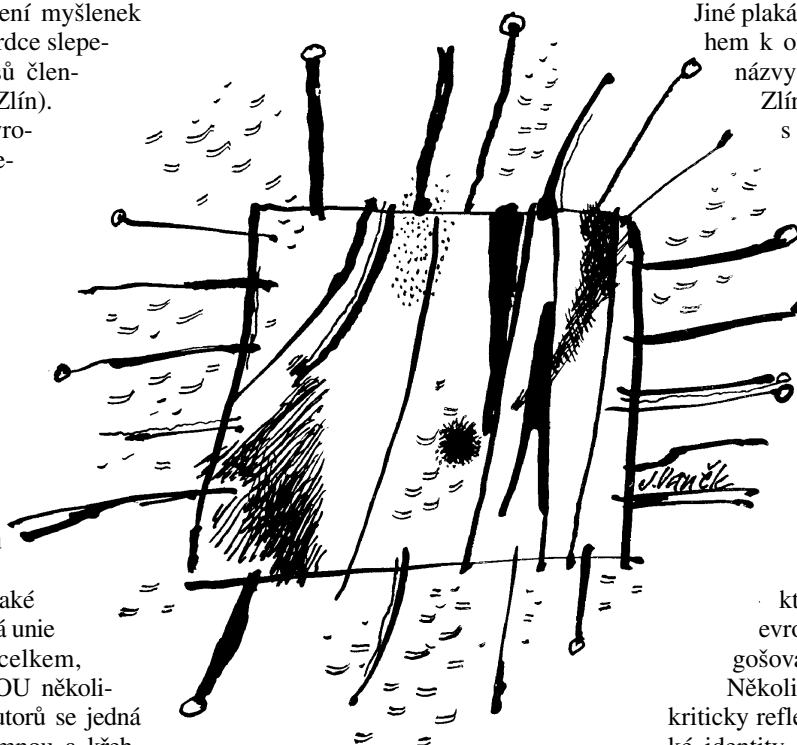
Zobrazit Evropu jako NÁDOBU nepředstavuje takový oříšek jako POHYB. Evropa se může jevit jako džbán (Martina Hamouzová, Bratislava), lidská postava (např. Jonatan Eriksson, Helsinky), otisk části lidského těla, většinou chodidla či prstu (např. Marek Wenglorz, Brno či Elbaroudi Yasser, Brusel), různobarevné klubíčko (Fang Fang Yin, Paříž) či

strom, jehož korunu tvoří mapa Evropy (Behrouz Riahi, Belgie). Hry s různými mapami představujícími Evropu jako kompaktní celek jsou na výstavě asi nejoblíbenějšími vyjádřeními této metafory. K nejvtipnější patří mapa vytvořená odlišným stínováním na vojenském maskáči (Marek Jelínek, Brno) implikujícím fyzickou sílu sjednocené Evropy. Naopak myšlenku, že Evropa je nádoba křehká, vyjadřuje hrad z písku (Liisa Sandholm, Helsinky). Spojení myšlenek jednoty a přátelství nabízí srdce slepené z kartografických obrysů členských států (Filip Urban, Zlín). Vzájemnou propojenost Evropanů do jednoho celku nekonvenčně vyjadřuje křížovkářská slovní hra, která každému občanu členského státu přisuzuje jako bydliště jiný členský stát (Iveta Kadlčáková, Zlín). Propojenost v její historické kontinuitě se snaží vyjádřit mapa silnic římského impéria konfrontovaná s velmi podobnou mapou současných hlavních dopravních tahů (Andrea Braunová, Brno).

Řada plakátů se však také hlásí k myšlence, že Evropská unie není jedním kompaktním celkem, nýbrž vzniká ROVNOVÁHOU několika takových celků. Podle autorů se jedná o rovnováhu mimořádně jemnou a křehkou, ukazují Evropu jako sloupec na sebe naskládaných talířů (Anne Boulet, Paříž), jako sérii podobných sklenic různých tvarů (Emil Bertel, Helsinky), jako různé skládky (Johannes Ekholm, Helsinky, Šárka Grmanová, Zlín, Aleš Kotek, Brno) či jako domeček z karet (Barbora Typlová, Zlín), který na rozdíl například od písečného hradu stojí a padá s každou svou součástí. Zatímco metafora NÁDOBY může vést k uchopení Evropy prostřednictvím otisku nohy či prstu, metafora ROVNOVÁHY NÁDOB nabízí v různých obměnách otisky řady prstů, často co do počtu odpovídající počtu členských států EU (např. Alexandra Martins-Almeida, Paříž). K metafoře ROVNOVÁHY se také váží mapy, ale na rozdíl od map odkazujících k metafoře NÁDOBY, které zachycují Evropu obvykle jednobarevně jako jeden celek bez vnitřních hranic, tyto mapy barevně či tvarově odlišují jednotlivé členské státy; originálnější je v této souvislosti prezentace takové mapy v podobě kostelního vitraile (Petra

Jiroušková, Zlín), která navíc odkazuje ke křesťanským kořenům evropské identity.

Evropská ROVNOVÁHA může být pojímána organicky – rostlina, jejíž lístečky jsou zabarvené podle národních vlajek (Judith Gelencsér, Budapešť), geometricky – obdélníkový aršík pětadvaceti poštovních známek (Zsuzsanna Palman, Bu-

dapešť), mechanicky – částečně rozpletené lano (Jan Bílek, Brno), držící se ruce (Petr Hampl, Brno), výčty jmen či zkratk členských států (Jitka Ješinová, Brno, Julia Juriga-Lamut, Vídeň, Eva Kašáková, Zlín), či sémanticky, kdy jsou pomocí různých znaků vytvářeny nápisy odkazující k Evropě či evropské identitě. K poslední jmenovaným patří například zobrazení pěti rukou, z nichž každá prsty vytváří jedno písmenko nápisu „Europe“ (Vesa Sammalisto, Helsinky), či vítězný plakát výstavy zobrazující pouze nápis „evropská identita“ (Tomáš Říha, Ústí nad Labem).

Další metafory

Ačkoliv většinu plakátů lze vztáhnout k metaforám POHYBU, NÁDOBY a ROVNOVÁHY, poměrně široká skupina odkazuje k metaforám jiným. Rozšířenější je v tomto ohledu pojetí Evropské unie jako KONZUMU: nápis Europe stylizovaný do loga Coca Coly (Mark

Chmiel, Bratislava), nápis evropská identita na vývěsním štítu v sousedství čínské restaurace (Dagmar Mertová, Ústí nad Labem), tentýž nápis složený z log spotřebního zboží (Kaisa Rosenberg, Helsinky), evropské hvězdičky, které se postupně mění na logo McDonalds (Sebastien Riveron, Paříž), prasátko na peníze (Izabela Sroka, Varšava) či nápisy peníze v několika jazycích (Lucie Winklerová, Zlín).

Jiné plakáty definují Evropu jejím vztahem k okolnímu světu: kruh tvořený názvy kontinentů (Šárka Dostálová, Zlín) či vlající evropská vlajka s drobným štítkem „made in China“ (Marta Malesinska, Varšava). Vztah k okolnímu světu se však nejčastěji objevuje na plakátech metaforizujících Evropskou unii jako POTÝKÁNÍ SE S TURECKEM, obvykle kombinací tureckého půlměsíce a evropských hvězdiček (Martina Donátová, Ústí nad Labem, Jiří Hoferek, Zlín, Joanna Kogut, Varšava), ale také například postavou s fezem, které před nosem přibouchli evropské dveře (Gabriela Trančošová, Bratislava).

Několik českých autorů se snaží kriticky reflektovat vztah evropské a české identity. Detail na pantofle před rohožkou (Martin Bušek, Ústí nad Labem) odkazuje jak ke vstupu do EU, tak i k místnímu, údajně „neevropskému“ zvyku zouvat se před vstupem do bytu. Švejk hlásí, že je „evropsky identifikovanější“ (Ivan Bystron, Zlín), naznačuje čistě vnějškovou identifikaci s Evropou bez vnitřního prožitku. Podobné poselství nese také obraz Pražského hradu pod kruhem dvanácti hvězdiček, z nichž ta Hradu nejbližší je rudá, komunistická, přičemž nápis na plakátu odkazuje na setrvačnost v lidech (Tomáš Nedoma, Zlín). Knedlík s pivem (Sam Mikolášek, Ústí nad Labem) evokuje určitou přízvětnost ve vztahu k Evropě, zatímco odporně fialové pivo ve sklenici s hvězdičkami (Pavel Lukáš, Brno) naznačuje obavy o českou identitu. Tutěž obavu sdílí detail inzerátu „vyměním 100 % suverenity za 3 % moci“ (Lukáš Veverka, Brno).

Tím se dostáváme k pracím, které se kriticky stavějí k evropské identitě jako takové. Řada z nich zobrazuje evropskou identitu jako PRÁZDNOU, většinou pro-

střednictvím postav se zahalenou či chybějící tváří (Philipp Daneš, Zlín, Tereza Bredlerová, Ústí nad Labem, Eva Hudečková, Plzeň, Hiroyuki Tsukamoto, Paříž). Brutální prázdnotu vyjadřuje výjev dvou vyslychajících, kteří týrají vyslychaného a kladou mu otázku: „Kde je identita?“ (Vladimír Kokolia, Brno). Kriticky odmítavé je rovněž metaforické ztotožnění Evropy s technokratickými ÚŘEDNÍKY: pravítko přeměřující banán (Dávid Jablonovský, Bratislava) či eurokrat se svatozáří z evropských hvězdiček (Magda Paszewska, Varšava). Podobně kritické je i vymezení slova „euro“ jako součásti slova „neuroza“ (Valentina Bajgarová, Zlín). Nekompromisně odmítavé je pak zachycení evropské identity zobrazením výlevky (Michal Žarníkov, Brno), záchodové mísy (Petr Fiala, Brno) či částí těla, které obvykle zůstávají zahaleny (Tamara Burešová, Zlín, Vojtěch Velický, Plzeň).

Závěr

Výstava nabízí pozoruhodné příklady toho, jak se můžeme kreativně vyrovnávat s evropskou integrací a evropskou identitou. Je známým faktem souvisejícím s bezprecedentní povahou evropské integrace, že není snadné přiblížit Evropskou unii všeobecně srozumitelným jazykem. Vystavené plakáty však dokazují, že lze úspěšně a názorně komunikovat i tak abstraktně náročné koncepty, jako je například neustálá vnitřní přeměna EU. Plakáty však mohou také pomoci prohloubit naše poznání Evropy. Pokus hledat metafory, o něž se sdělení plakátu opírá, nás může obohatit o nové souvislosti, které v běžném jazyce nezachytíme. Jeden takový pokus jsme nabídli, přičemž samozřejmě platí, že se nejedná o způsob jediný. Plakáty a cokoli jiného lze metaforizovat různými dalšími způsoby a záleží jen na divákovi, který si zvolí.

○

Petr Drulák (1972) je ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů.

drulak@iir.cz

Drulák, Petr (2004), *Metaphors Europe lives by: language and institutional change of the European Union*. Working Paper, Department of Social and Political Sciences, Florence: European University Institute, EUI Working Paper SPS No. 2004/15.

Drulák, Petr (2005), Co nám metafory mohou říci o politice? *Mezinárodní politika* 2/2005, 4–5.

Drulák, Petr a Karlas, Jan (2005), Evropská integrace a metafory: evropské myšlení bez NÁDOB. *Mezinárodní politika* 2/2005, 6–7.

Setkání islámu a demokracie

Cesari, Jocelyne: When Islam and Democracy Meet, Palgrave Macmillan, Londýn 2004, 304 s.

Kniha Jocelyne Cesariové *When Islam and Democracy Meet* není jen jednou z mnoha knih, které se snaží přizpůsobit popularitě tématu islám a život muslimských komunit v západních společnostech po 11. září 2001. Látku pojímá komplexně a detailně, a navíc se věnuje pohledu zevnitř komunity samotné a pochopení odlišnosti islámu na základě individuálního posouzení a porozumění etnickým vlivům.

Kniha se vyznačuje vysokou úrovní zpracování, která svědčí nejenom o odbornosti autorky, ale také o osobním zaujetí pro dané téma. Cesariová je s problematikou dobře obeznámena; působí v tomto oboru jako výzkumná pracovnice na Harvardské univerzitě a distančně také na CNRS-Paris.

Prostřednictvím této publikace přináší čtenáři pohled očima muslimů samotných na to, co se kolem nich děje a kam vlastně patří. Opírá se přitom o zkušenosti nashromážděné v rozhovorech z let 1999–2003 i ze svého vlastního pozorování života v muslimských komunitách. Strohé statistiky a věcné novinové články tak obživnou v příbězích skutečných lidí.

Kniha je rozdělena do dvou hlavních tematických částí. První z nich s názvem *Muslims and the West: A Mutual Accommodation* se zabývá vzájemnou interakcí muslimských komunit a většinového obyvatelstva. Cesariová zde srovnává běžný život muslimů v islámských zemích a těch, kteří se z nějakých důvodů usadili v západní Evropě a v Americe a dostávají se do osobního kontaktu s demokratickou společností. Porovnává také interakci muslimů a jejich nových domovských zemí a zkoumá roli, kterou hraje islám v západní kultuře.

Bere si na mušku zejména otázky nacionalismu a sekularismu v muslimských komunitách a individualizaci praktikování islámu. Na životě muslimů v západních společnostech ji pak nejvíce zajímá, jak se vyrovnávají s domácí křesťanskou tradicí, zda jim nějak pomáhá rozvíjející se multikulturalismus a do jaké míry jsou různé náboženské entity schopny se vzájemně tolerovat.

Podstatný díl první části knihy je věnován stigmatizaci islámu v západní Evropě a v USA. Zde autorka předkládá důkazy

o nesnadném spojení islámských tradic a zvyklostí s realitou západního světa a problémech, jež z toho vyvstávají. Dostatečný prostor věnuje i pojetí islámského práva a otázkám absence jistých práv a svobod v islámu, jako jsou lidská důstojnost, rovnoprávnost a náboženská svoboda.

V druhé části knihy nazvané *Western Muslims and Global Islam: The Imagined Ummah* se do centra pozornosti dostává sama muslimská komunita (Ummah) a její snahy o přežití v globalizovaném světě. Hlavní oblast zájmu zde tvoří provozování islámského náboženství, druhy náboženské autority, ale také zprostředkování islámu pomocí nových technologií.

Cesariová zde mimo jiné prezentuje problematiku nového „panislámského diskursu“, který odmítá zastaralou východní muslimskou kulturu a hledá nové hodnoty islámu, jež by více korespondovaly se životem v západním světě s globalizačními tendencemi. Zde se zaměřuje na dvě nejvýraznější tváře současného islámu: obrannou a defenzivní; tedy teorii nenávisti na jedné straně a teorii masové konzumace a šíření islámu prostřednictvím internetu a masmédií na straně druhé.

Jedna ze silných stránek této práce je konstatování, že se muslimské komunity v západním světě od sebe podstatně liší, a nelze je tudíž všechny „házet do jednoho pytle“. Mnohé jiné publikace tak totiž s oblibou činí a zobecňují muslimské minority jako jeden celek. Islám je sice všem těmto komunitám společný, ale odlišují se v etnickém původu či v tradicích a zvyklostech. V každé evropské zemi i ve Spojených státech je navíc jinak nastaveno místo a institucionalizace víry, jakož i stupeň začlenění se do společnosti – například získání státního občanství nebo to, jak společnost toleruje multikulturální soužití. Komunity a jejich vztah k většinové společnosti se tedy vyvíjejí odlišně.

Autorka dále přináší nový pohled na to, jak jsou v západních médiích demonstrovány muslimské stereotypy a zda jsou muslimské komunity představovány ve špatném světle. Někteří muslimové se totiž cítí zneuctěni a nesprávně vykládání, jinným vadí přílišný zájem médií o soukromé záležitosti spojené s islámskou vírou. Tyto skutečnosti si však otevřená a senzacechtivá západní společnost mnohdy neuvědomuje.

Neopomenutelnou předností knihy je i malý slovníček základních pojmů z islám-

ského náboženství a z oblasti zvyků a rituálů.

I přes autorčiny hluboké znalosti daného tématu si nelze nevšimnout, že v knize dále převládají rozhovory s muslimy trvale usazenými v Americe. Na jejím přístupu lze navíc poznat, že se zabývala přednostně Francií; bere totiž francouzský model přístupu k islámu jako převládající pro celou Evropu.

Ve většině případů hodnotí Cesariová americký přístup k muslimům jako otevřenější a spravedlivější; její kritéria jsou však značně subjektivní. Kritizuje Evropu například za to, že nepovažuje islámské právo šaría za platnou součást svého právního systému a odmítá uznávat svatby podle koránu nebo právo muslima zapudit svou manželku, zatímco Amerika šaría ve většině případů akceptuje.

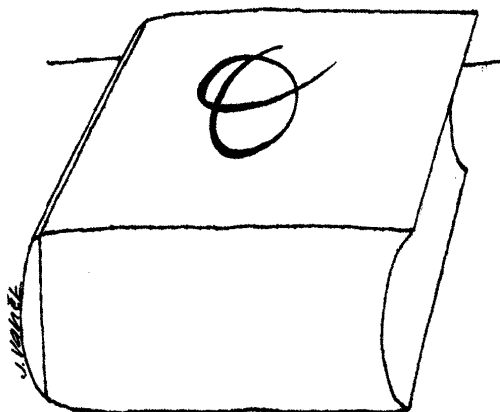
Celkové vyznění knihy je spíše vyrovnané, autorka hledá nedostatky i přednosti vzájemného soužití mezi muslimy a západními společnostmi na obou stranách. Dochází k závěru, že jak v západní Evropě, tak ve Spojených státech převládají v muslimských komunitách dvě protichůdné tendence, mezi kterými panuje neustálé napětí. Na jedné straně se objevují reformisté, otevření změnám a částečné asimilaci, na druhé straně také radikálové, uzavření do svých komunit. Cesariová se domnívá, že pokud se muslimové snaží žít podle přísných pravidel své víry, srážky a konfrontace obou kultur jsou nevyhnutelné. Jak se bude toto vnitřní pnutí dále vyvíjet, ale nezáleží jen na muslimech samotných, ale také na západních vládách a na politice, kterou budou prosazovat pro vzájemné soužití.

Knihu lze jednoznačně doporučit všem, kteří se zajímají o islám a jeho každodenní realitu. Pro zainteresované přináší komplexní prohloubení znalostí a pro laiky výborný úvod do problematiky muslimských komunit v západních společnostech.

Iva Mizerová

Iva Mizerová (1979) pracuje na odboru Evropská unie a mezinárodní spolupráce na MPSV a studuje Evropská studia na FSV UK.

ivamizerova@yahoo.com

Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu

Marek Čejka: „Izrael a Palestina. Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu“. Centrum strategických studií, Brno 2005, 312 s.

Na českém trhu se v posledních šestnácti letech neobjevilo mnoho souhrnných děl o izraelsko-palestinském konfliktu a ještě méně jich bylo domácího původu. Dá se tedy konstatovat, že kniha Marka Čejky „Izrael a Palestina. Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu“ je jedinečná – a že její autor (nar. 1975) je v generaci nejmladších politologů jediný, kdo se do takového díla pustil.

Stačí se podívat na jakoukoliv internetovou debatu o Blízkém východě, abychom si uvědomili, jak málo jsou účastníci těchto debat poznamenáni skutečnými znalostmi a o co raději se pak uchylují k mýtům, dílčím postřehům a vypjatým emocím. Stejný problém pociťoval i brněnský politolog Čejka a jeho kniha je cokoliv jiného než osobní a vášnivý pohled na věc – se všemi ctnostmi i slabiny takového přístupu.

Knihu „Izrael a Palestina“ lze nejspíše přirovnat ke kompendiu nebo příručce, které je možné – ale nikoli nutné – číst od začátku do konce. Autor ji dělí na šest částí, které chronologicky sledují vývoj od starověku až po současnost – stačil ještě zachytit ledacos z loňského dění, například stažení Izraelců z Gazy. Jde vlastně o paralelní dějiny sionistického hnutí/Izraele a palestinského národního hnutí/Palestinské autonomie, to vše s důrazem na diplomacii a velkou politiku. Text je doplněn početnými tabulkami, přehledy a mapkami a autor také oživil text řadou exkursů, jako jsou „Nejposvátnější místa ve Svaté zemi“, „Přezdívký v izraelské politice“ nebo „Mudžáhidové“. V textu a dále v příloze knihy je možné najít nejružnější dokumenty (seznam signatářů izraelské Deklarace nezávislosti, Chartu hnutí Hamás...). Tyto přílohy jsou ale možná až přebujelé a co do obsahu eklektické – dočteme se tu i o českožidovském hnutí v 19. století, Slánského procesu, které možná v určité fázi autora zaujaly, ale s věcí samou nemají moc co dělat.

Knihu je psána strohým poučným stylem, který koresponduje s autorovou úpornou snahou o nestrannost. Ta má ovšem svá úskalí – ve snaze o vyváženost obvykle neopomene ke každé chybě či násilnosti, jež se dopustila jedna ze stran, dodat nějakou

podobnou událost, kterou má na svědomí strana druhá, jako kdyby se jednalo o manželskou hádku, v níž by se každému mělo dát trochu za pravdu. Viz například vzájemné přirovnání „dvou lékařů“ (s. 254.) – pachatele masakru v Hebronu v roce 1994 Barucha Goldsteina a Abdela Azíze Rantísiho, vůdce militantního křídla Hamásu.

Autorovy mírné sympatie tedy můžeme vyčíst jen z jeho poznámky v úvodu knihy, kde se obává příliš proizraelského naladění české veřejnosti po porážce komunismu (s. 9) – a z volby literatury. Marek Čejka se opírá – nebo alespoň chválí – díla náležející k levicovému „revizionistickému“ směru v izraelské historiografii (např. Benny Morris). Proti Morrisovi a jeho kolegům vystoupili ale jiní autoři, a tak by bylo na místě vyrovnat se s jejich výhradami proti „novým historikům“. Na druhou stranu tu nenajdeme ani mnoho odkazů na úvahy samotných Palestinců, a tak vlastně v knize chybí i palestinský hlas, který by pravděpodobně nesouhlasil ani s izraelskou levicí. Nic z toho by však nemělo změnit na obecném konstatování, že Marek Čejka vyvinul velkou snahu po úplném a detailním popisu většiny důležitých aspektů konfliktu a že kniha je velmi vyvážená. Žádná ze stran konfliktu by nemohla vznést vážné výhrady vůči dílu, které díky autorově vášni po shromáždění všech aspektů vyvrací i četná stará i nová zjednodušení a stereotypy.

Čejka pracuje s četnými internetovými zdroji, a to jak historických dokumentů, tak i historických údajů a popisů nejružnějších událostí. Poctivě sice všechny zdroje uvádí, ale tím jen zvyšuje čtenářovu nervozitu. Domnívám se, že anonymní internetová encyklopedie „wikipedia“ není dobrým zdrojem pro takové množství tak důležitých poznatků, jaké autor z internetu čerpal – a to tím spíše, že v bibliografii uvádí díla od historiků, kteří se sice mohou mýlit, ale pracují s fakty a původními prameny.

Je také škoda, že Marek Čejka je, pokud jde o koncepci, zbytečně závislý na pojetí „souhrnných“ děl o dějinách celého konfliktu, a mezi jeho zdroji tudíž chybějí knihy nebo články zabývající se například vnitřním fungováním Palestinské autonomie a palestinské (nebo i izraelské) společnosti, kulturní a náboženské psychologií a antropologií Blízkého východu a pod. Otázky, jako je mentalita a od Evropy od-

lišné hodnotové systémy nebere v úvahu, a tak se mu například stane, že bere doslova výroky, které jsou ve skutečnosti typickým přeháněním nebo chvástáním (například výrok „lámejte jim kosti“, připisovaný jednomu z aktérů, je typický izraelský machistický výrok, M. Čejka ho ale považuje za „rozkaz“).

S tím souvisí poslední možná výtka. Autor věří, že izraelsko-palestinský konflikt je konflikt územní a nacionalistický, a náboženství je jen jakási kulisa politických

a vojenských událostí. Všechna náboženství jsou si v knize „rovna“ v tom smyslu, že jsou v podstatě stejná, jen mají jiné kostely a jiné modlitební knížky. Jestliže ale Marek Čejka kupříkladu používá pojem „teologicky významný“, „posvátný“ nebo třeba „Svatá země“, je namístě poznamenat, že v každém náboženství „svatost“ znamená něco jiného a třeba to něco podstatného říká o celém konfliktu a jeho aktech. Pasáže týkající se náboženství jsou zřejmě největší slabinou knihy a jsou příliš

zasazeny jakousi povznesenou odtažitostí sociologa.

To jsou subjektivní kritické poznámky o knize, jejíž pozitiva vysoce vyvažují veškeré možné dílčí výhrady. V české produkci tohoto typu jsme zatím potkávali převážně díla méně spolehlivá, příliš poznamenaná dobou nebo osobností autora. Čejkova studie „Izrael a Palestina“ je velmi poctivým dílem, které by si měl pořídit každý, kdo se o Blízký východ zajímá.

Jan Fingerland

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

33 52 451
BALÁŽ, Peter
Postavenie juhovýchodnej Ázie vo svetovom hospodárstve: finančná kríza v juhovýchodnej Ázii - hrozba či výzva pre svetové hospodárstvo? / Peter Baláž, Martin Líner. - 1. vyd. - Bratislava: SPRINT, 2004. - 235 s.: tab. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-89085-35-0

32 52 398
BARŠOVÁ, Andrea
Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku / Andrea Baršová, Pavel Barša. - 1. vyd. - Brno: Masarykova univerzita, 2005. - 308 s. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-210-3875

35 52 464
BROŽ, Ivan
Arabsko-izraelské války: 1948-1973 / Ivan Brož. - 1. vyd. - Praha: Epoque, 2005. - 358 s.: il., mp. - (Polozapomenuté války). - Bibl.-Pozn. ISBN 80-86328-91-0

32 52 366
BUDOUČNOST
Budoucnost mezinárodních vztahů / Editoři: Iver B. Neumann, Ole Waever. - 1. vyd. - Brno: Centrum strategických studií, 2005. - 406 s. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-903333-5-4

35 52 365
BUZAN, Barry
Bezpečnost: nový rámec pro analýzu / Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde. - 1. vyd. - Brno: Centrum strategických studií, 2005. - 267 s. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-903333-6-2

32 52 459
ČESKÉ
České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti / Editor Daniel Kunštát. - Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006. - 226 s.: tab. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-7330-081-8

31 De 52 408
ETNICKÁ
Etnická různorodost jako zdroj konfliktů: grantové vědecké projekty / Text: Zdeněk Veselovský, Ondřej Horký aj. - 1. vyd. - Praha: Vysoká škola ekonomická, 2005. - 164 s.: tab. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-245-0941-5

32 52 444
GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa
Nemci a Maďari na Slovensku v letech 1945-1953 v dokumentech / Soňa Gabzdilová-Olejníková, Milán Olejník, Štefan Šutaj; 1. díl. - Prešov: Univerzum, 2005. - 259 s. - Pozn. ISBN 80-89046-33-9

34 52 434
GOTT, Richard
Kuba: nové dějiny / Richard Gott. - 1. vyd. - Pra-

ha: BB art, 2005. - 460 s.: il. - Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7341-678-6

34 52 364
HASENCLEVER, Andreas
Teorie mezinárodních režimů / Andreas Hasenclever, Peter Mayer, Volker Rittberger. - 1. vyd. - Brno: Centrum strategických studií, 2005. - 214 s. - (Současná teorie mezinárodních vztahů). - Bibl.-Pozn. ISBN 80-903333-4-6

34 52 378 PK
HROCH, Miroslav
Dějiny Norska / Miroslav Hroch, Helena Kadečková, Elisabeth Bakke. - 1. vyd. - Praha: Lidové noviny, 2005. - 340 s.: fot. - (Dějiny států). - 175, 1 s.; - Pozn.-Rej. ISBN 80-7106-407-6

35 De 52 391 PK
JANOŠEC, Josef
Bezpečnost a obrana České republiky 2015-2025 / Josef Janošec a kol. - 1. vyd. - Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2005. - 200 s.: il., mp. - Pozn. ISBN 80-7278-303-3

32 52 367
KNUTSEN, Torbjorn L.
Dějiny teorie mezinárodních vztahů / Torbjorn L. Knutsen. - 1. vyd. - Brno: Centrum strategických studií, 2005. - 349 s. - (Současná teorie mezinárodních vztahů). - Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-903333-3-8

34 De 52 386
KRACH
Krach evropské ústavy: sborník textů / Anthony Coughlan ... [et al.]; Marek Loužek (ed); [předmluva Václava Klause]. - Vyd. 1. - Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2005. - 102 s. - (Ekonomika, právo, politika; sv. 42/2005). - Bibl. ISBN 80-86547-45-0 ISSN 1213-3299

34 52 435 PK
KUBÁT, Michal
Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005) / Michal Kubát. - Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2005. - 181 s.: il. - (Politické systémy). - Bibl.-Pozn.-Přil. ISBN 80-86429-46-6

34 52 436
Kyselá, Jan
Dvoukomorové systémy: teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů / Jan Kyselá. - 1. vyd. - Praha: Eurolex Bohemia, 2004. - 630 s. - Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-86432-89-0

32 52 411
NÁRODNOSTNÁ
Národnostná otázka v střední Evropě v letech 1848-1938 / Editoři: L'ubica Harbul'ová, Karl

Schwarz. - 1. vyd. - Prešov: Univerzum, 2005. - 298 s. - Pozn.-Rej. ISBN 80-89046-24-X

34 52 438 PK
PEROTTINO, Michel
Francouzský politický systém / Michel Perottino. - Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2005. - 335 s. - (Politické systémy). - Bibl.-Pozn.-Přil. ISBN 80-86429-48-2

34 52 392
SPOR
Spor o Evropu: postdemokracie nebo predemokracie / Editor Marek Hrubec. - 1. vyd. - Praha: Filosofie, 2005. - 291 s. - (Filosofie a sociální vědy; sv. 16). - Pozn. ISBN 80-7007-214-8

34 52 393
SPRAVEDLNOST
Spravedlnost a demokracie v evropské integraci / Editor Marek Hrubec. - 1. vyd. - Praha: Filosofie, 2005. - 243 s. - (Filosofie a sociální vědy; sv. 17). - Pozn. ISBN 80-7007-215-6

32 D 52 410
ŠUTAJ, Štefan
Nútené presídlenie Maďarov do Čiech / Štefan Šutaj. - 1. vyd. - Prešov: Univerzum, 2005. - 156 s. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-89046-29-0

32 De 52 413
TRANSATLANTICKÉ
Transatlantické vzťahy po roku 1989 / Editori: Ivo Samson, Barbora Gábelová. - Bratislava: Univerzita Komenského, 2004. - 148 s. - Bibl.-Pozn. ISBN 80-223-1986-4

33 De 52 385
VELKÁ
Velká deprese: sborník textů / Robert Holman ... [et al.]; Marek Loužek, Ladislav Tajovský (eds. - 1. vyd. - Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2004. - 110 s.: gr., tab. - (Ekonomika, právo, politika; 35/2004). - Pozn. ISBN 80-86547-38-8

35 52 399
VOLNER, Štefan
Problémy bezpečnosti v 21. století / Štefan Volner. - 1. vyd. - Banská Bystrica: Euroatlantické centrum, 2005. - 275 s. - Pozn.-Přil. ISBN 80-969306-1-3

32 52 363
WALLERSTEIN, Immanuel Maurice
Úpadek americké moci: USA v chaotickém světě / Immanuel Wallerstein. - 1. vyd. - Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. - 286 s. - (Knižnice Sociologických aktualit; sv. 9). - Pozn.-Rej. ISBN 80-86429-44-X